

ВБД: 336.221.262

Бо ҳуқуқи дастнавис

СУЛТОН БАХТИЁР

**ТАЪСИРИ МАЪМУРИКУНОНИИ АНДОЗ ДАР РУШДИ
СОҲИБКОРИИ ХУРДУ МИЁНА
(Дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон)**

ДИССЕРТАЦИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи
ихтисоси 08.00. 07. - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз

Роҳбари илмӣ:

доктори илмҳои иқтисодӣ,
достент Шералиев Э.Н.

ДУШАНБЕ – 2024

МУНДАРИЧА

НОМГЌҲИ ИХТИСОРАҲО	3
МУҚАДДИМА.....	4
БОБИ 1. ҶАНБАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАШАККУЛИ МАЪМУРИКУНОНИИ АНДОЗ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР	16
1.1. Асосҳои назариявии ташаккули маъмурикунонии андоз дар рушди фаъолияти соҳибкорӣ	16
1.2. Принципҳо, хусусиятҳои хоси низоми махсуси андозбандӣ ва маъмурикунонии он дар рушди соҳибкории хурду миёна.....	31
1.3. Таҷрибаи хориҷӣ оид ба маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна	47
БОБИ 2. АРЗЁБИИ ВАЗҲИ НИЗОМИ АНДОЗӢ ВА МАЪМУРИКУНОНИИ ОН ДАР РУШДИ СОҲИБКОРӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.....	59
2.1. Таҳлили вазҳи низоми андозӢ ва маъмурикунонии он дар рушди соҳибкории хурду миёна.....	59
2.2. Арзёбии сатҳи маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна.....	72
2.3. Нишондиҳандаҳои баҳои маъмурикунонии андоз бо таваҷҷуҳ ба рушди соҳибкории хурду миёна	82
БОБИ 3. САМТҲОИ АСОСИИ ТАЪСИРИ МАЪМУРИКУНОНИИ АНДОЗ БА РУШДИ СОҲИБКОРИИ ХУРДУ МИЁНА ДАР ТОҶИКИСТОН.....	96
3.1. Дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна дар ҷумҳурӣ.....	96
3.2. Такмили механизми ҳавасмандиҳои андозӣ-молиявии субъектҳои соҳибкории хурду миёна.....	116
3.3. Роҳҳои асосии баланд бардоштани самаранокии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна дар Тоҷикистон.....	130
ХУЛОСА	146
ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲО	148
РӢҲАТИ АДАБИӢТ.....	151

НОМГУЙИ ИХТИСОҶО

ААИ - Андоз аз арзиши иловашуда

БРМА - Барномаи рушди маъмурикунонии андоз

БҶ - Бонки Ҷаҳонӣ

ВАО - Васоити ахбори омма

ИДМ - Иттиҳоди давлатҳои мустақил

ММД - Маҷмуи маҳсулоти дохилӣ

МНМО -Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олӣ

НТҶ - ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ

РМА - рақами мушахси андозсупоранда

СМР-2030 - Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030

СРА - Саридораи Раёсати андоз

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Рушди соҳибкории хурду миёна дар шароити муосир нақши асосиро дар ҳалли вазифаҳои иҷтимоӣ-иқтисодии дилхоҳ кишвар мебозад. Маҳз дар ҳамин баҳши соҳибкорӣ ҳама бартариётҳои иқтисоди бозорӣ таъмин гардида, вай дорои хусусиятҳои хоси худ мебошад, ки доираи васеи андозсупорандагон ва қисмати зиёди аҳолиро бо ҷойҳои корӣ таъмин менамояд. Аз тарафи дигар, барои сабук кардани бори андоз ба бахшҳои хурду миёна, содда кардани тартибот ва қонунгузорию аз ҳад печида дар соҳаи андозбандӣ, маъмурикунонии андоз татбиқ карда мешавад, ки ҳангоми истифодаи муносиб муҳитеро фароҳам меорад, ки ба баланд бардоштани сатҳи даромаднокии буҷет ва рушди соҳаҳои иқтисодиёт таъсир мерасонад. Аз ин хотир, таъсири маъмурикунонии андоз, пеш аз ҳама, назорату санҷишҳои андозӣ ба таъмини рақобатпазирии молу маҳсулотҳои ватанӣ, шуғли пурмаҳсули меҳнат ва ҳавасмандии молиявии рушди соҳибкории хурду миёна равона мегардад.

Дар робита ба ин, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни Паёмашон ба ҳукумати мамлакат 23 декабри 2023 сол чунин таъкид намуданд, ки: «...Дар доираи сиёсати пешгирифтаи давлату Ҳукумат доир ба дастгирии фаъолияти соҳибкориву сармоягузори дар замони соҳибистиклолӣ тадбирҳои зарурӣ амалӣ гардида, дар ин самт барои соҳибкорон имтиёзу сабукиҳои зиёд ҷорӣ карда шудааст. То имрӯз ба онҳо беш аз 120 намуди имтиёзҳо ва сабукиҳои андозию гумрукӣ пешниҳод шуда, шумораи сохторҳои бақайдгирии давлатии фаъолияти соҳибкорӣ аз 4 ба 1 кам гардида, хизматрасонӣ дар ин самт ба таври ройгон ба роҳ монда шудааст. Дар соли 2022 маблағи имтиёзҳои андозиву гумрукии истифодагардида зиёда аз 12 миллиард сомонино ташкил медиҳад. Аз ҷумла аз ҳисоби паст ва бекор кардани меъёрҳои 5 намуди андоз зиёда аз 1,5 миллиард сомонӣ ҳамчун дастгирӣ дар ихтиёри субъектҳои соҳибкорӣ боқӣ мемонад. Дар натиҷа соли 2022 шумораи субъектҳои соҳибкорӣ ба 339 ҳазор

расид, ки нисбат ба соли 2018 беш аз 76 ҳазор зиёд мебошад...».¹ Илова бар ин, бо риояи талаботи Кодекси андоз ва дигар санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии бахши андозӣ, раанди маъмурикунонии андоз, истифодаи усулҳои муосири иқтисодии рақамӣ ва хизматрасониҳои пешқадами электронӣ ба субъектҳои соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкорони хурду миёна пешбинӣ гардидааст.

Мақсади асосии ислоҳоти андозӣ дар рушди соҳибкори хурду миёна ин дастгирии давлатии андозӣ-молиявӣ, бахусус истифодаи имтиёзҳои андозӣ, қори намудани речаи махсуси андозбандӣ ва маъмурикунонии соддаи он ба ҳисоб рафта, он ба паст намудани гаронии андоз, бехтару хубтар ба роҳ мондани назорату санҷишҳои андозии субъектҳои соҳибкорӣ равона гардида, ба ҷамъоварии саривақтии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ ва самаранокии фаъолияти мақомти андоз хизмат менамояд. Дар ин маврид, қорӣ намудани шаклҳои махсусу имтиёзноки андозбандӣ барои субъектҳои соҳибкории хурду миёна ба ин мақсадҳо мувофиқат намуда, он манфиатҳои давлат ва субъектҳои соҳибкориро ҳифз намуда, ба таъмини устувори молияи давлатӣ мусоидат мекунад.

Таҳлили вазъи низоми андозӣ ва маъмурикунонии он дар минтақаҳои кишвар нишон медиҳад, ки ҳоло ҳам камбудҳои ва нуқсонҳо дар маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна ба назар мерасад, ки он аз натиҷаи назорату санҷишҳои андозӣ вобаста буда, зарурати такмили низоми маъмурикунонии андозро бо назардошти истифодаи технологияи муосири хизматрасониҳои андозӣ тақозо менамояд. Ҳалли масъалаҳои мазкур аз бисёр ҷиҳат аз дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна ва баланд бардоштани самаранокии фаъолияти мақомоти андоз вобаста буда, таҳқиқи ҷанбаҳои назариявӣ-амалӣ ва пешниҳодҳои мушаххасро оид ба низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии субъектҳои соҳибкорӣ тақозо менамояд, ки он барои суботи молиявии кишвар барои солҳои минбаъда хизмат хоҳад намуд.

¹Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», 23.12.2022 с.

Ҳалли роҳҳо ва усулҳои масъалаҳои мазкур муҳаббат ва муҳимияти мавзӯи тадқиқоти илмиро муайян намудааст.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Дар Тоҷикистон масоили низомии андозӣ ва маъмурикунонии он бо таваҷҷӯҳ ба рушди соҳибкорӣ дар асарҳои илмӣ олимони иқтисодшиносони тоҷик Т. Назаров, Н.Қ. Қайюмов, Л.Қ. Саидмуродзода, Ҳ.У. Умаров, А. Орипов, Р.Р. Қудратов, Х. Улуғхоҷаева, А. Бегматов, Х. Қумъабоев, А.М. Маъмуров, М. Салимова, У. Воҳидов, Хайрзода Ш.Қ., Халифазода С., Шералиев Э.Н. ва дигарон мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Қаъбаҳои таърихӣ таҷаққули низомии андозӣ ва маъмурикунонии он, баъзе паҳлуҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ он дар рушди фаъолияти соҳибкорӣ ва низомии муносибатҳои молиявӣ дар таҳқиқоти Исмолов С.И., Улуғхоҷаева Х.Р., Исмолов Т.С., Убайдуллоев Ф.Қ. ва дигарон мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Баъзе паҳлуҳои низомии андозӣ ва маъмурикунонии он дар таҷаққули фаъолияти соҳибкорӣ дар асарҳои иқтисодшиносони мактаби классикӣ А.Смит, А.Маршалл, Дж.Кейнс, М.Фридман, А.Лаффер, Дж.Стиглиц, С.Фишер, П.Самуэльсон ва дигарон таҳқиқ шудаанд.

Асосҳои назариявӣ ва баҳои сатҳи маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкорӣ хурду миёна дар қорҳои илмӣ олимони рус, аз қабили А. Брызгалин, В. Панкова, А.Соколова, А.Тривуса, Д.Черника, И.И. Агапова, А.В. Аникин, Ю.Ф. Воробьев, О.В. Данильчук, М.М. Алексенко, И.В., Горский, С.В. Барулин, В.Г., Пансков, А.А., Тривус, Д.Г., Черник Т.Ф. Юткин ва дигарон омӯхта шудаанд.

Дар шароити муносири иқтисодӣ, маъмурикунонии андоз на ҳама қонибҳои сиёсати андозро нисбати субъектҳои хоҷагидорӣ, бахусус намоёндагони тижорати хурду миёна инъикос мекунад. Амалияи андозбандии онҳо дар солҳои истиқлолият нишон медиҳад, ки гузаронидани санҷишҳои андоз ва баҳисобгирии андоз нисбати ин субъектҳо ҳамаҷуз қомил нест. Инчунин, тадбирҳои дастгирии давлатӣ ва пешниҳоди имтиёзҳои андозу молиявӣ ба соҳибкорӣ хурду миёна, пешбурди намунаҳо ва низомии соддакардашудаи андозбандӣ, саривақт ворид

шудани маблағҳои андоз ба буҷети давлатӣ таҳия нашудаанд, таҳлил ва гузаронидани таҳқиқоти мушаххаси илмиро талаб мекунад.

Дар адабиётҳои иқтисодӣ масъалаҳои баҳои самаранокии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна дар сатҳи лозимӣ арзёбӣ нагардидааст. Махсусан, масъалаҳои ҳавасмандии молиявӣ-иқтисодии субъектҳои соҳибкории хурду миёна, пешниҳоди дастрасии имтиёзҳои андозӣ ва паст намудани гаронии андоз, ки дар муносибатҳои андозӣ унсури муҳими танзими давлатӣ ба ҳисоб меравад, таҳқиқу омӯзиши махсусро тақозо менамояд, ки ҳамаи ин далелҳо мубрамаи ва муҳимияти интиҳоби мавзӯи кори мазкурро нишон медиҳад. Ҳамаи инҳо мавзӯи интиҳобшудаи таҳқиқоти диссертациониро мубрам мегардонанд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ. Муҳтаво ва муқаррароти диссертатсия бо як қатор барномаҳои давлатии марбут ба рушди фаъолияти соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкории хурду миёна ва низоми андозбандии онҳо мутобиқат намуда, онро метавон дар татбиқи амалии ҳадафҳои Стратегияи рушди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 дар бахши андозу молия, ҳангоми таҳия ва қабули барномаҳои «Буҷетикунории Ҷумҳурии Тоҷикистон барои то давраи солҳои 2025» дар вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми таҳия ва амалии намудани барномаҳои маъмурикунонии андоз барои солҳои 2020-2025 истифода намуд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот - омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ-системавии таъсири маъмурикунонии андоз ба рушди соҳибкории хурду миёна ва пешниҳодҳои мушаххас оид ба самаранокии фаъолияти мақомоти андоз барои саривақт ворид шудани маблағҳои андоз ба буҷети давлатӣ мебошад.

Вазифаҳои омӯзиш. Дар таҳқиқот вазифаҳои зерин гузошта шуда, дар сатҳи зарурии илмӣ ҳал карда шудаанд:

- омӯзиш ва ҷамъбасти илмӣ асосҳои назариявӣ-методиҳои таъсири маъмурикунонии андоз ба рушди соҳибкории хурду миёна;

- таҳлили хусусиятҳо, принципҳо, хусусиятҳои фарқкунандаи маъмурикунонии андози ҷамоияти соҳибкорӣ, махсусан дар сатҳи соҳибкорони хурду миёна;

- арзёбии вазъи воқеии маъмурикунонии андоз, самаранокии таъсири он ба рушди соҳибкории хурду миёна;

- омӯзиши таҷрибаи хориҷӣ оиди маъмурикунонии андоз дар субъектҳои соҳибкории хурду миёна ва истифодаи вариантҳои хубтарини он дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- асоснок намудани самтҳои асосии дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна ва таъсири маъмурикунонии андоз ба онҳо;

- пешниҳоди роҳҳо ва усулҳои баланд бардоштани самаранокии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна дар минтақаҳои кишвар.

Объекти таҳқиқот - ин низоми маъмурикунони андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна ва ҷамъоварии саривақтии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ масхуб меёбад.

Мавзӯи таҳқиқот - ин муносибатҳои андозӣ-иқтисодие мебошад, ки дар раванди маъмурикунонии андоз дар рушди субъектҳои соҳибкории хурду миёна ба вуҷуд омаданд.

Фарзияи таҳқиқот бар пояи муқаррароте асос ёфтааст, ки дар суръати таъсири маъмурикунонии андоз ба рушди соҳибкории хурду миёна, истифодаи шаклу меъёри махсуси андозбандӣ ва муносибатҳои нави андозӣ, ки ба афзоиши ҳаҷми бештари маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ мусоидат намуда, самаранокии ҷамоияти мақомоти андоз, беҳтару хубтар истифода намудани имтиёзҳои андозӣ-молиявӣ ва ба таъмини суботи молиявӣ ноил гардидан мумкин аст.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро асарҳои олимони иқтисодшиноси ватанӣ ва хориҷӣ оид ба маъмурикунонии андоз ва таъсири он ба рушди соҳибкории хурду миёна, санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии рушди низоми андозӣ, барномаҳои давлатии маъмурикунонии андоз, наشرӣҳо ва санадҳои меъёрию

хукукӣ оид ба дастгирии соҳибкорӣ, махсусан соҳибкориҳои хурду миёна, таҷрибаҳои кишварҳои хориҷӣ ва Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баҳши маъмурикунонии андоз, сатҳу сифати хизматрасониҳои андозӣ ва дар заминаи он ҷамъовариҳои саривақтии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ таъшиқ медиҳад.

Ҳамзамон, методологияи баҳои самаранокии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкориҳои хурду миёна ба талаботи имрӯза ҷавобгӯ набуда, дар он омилҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва демографӣ ба таври лозима ба назар гирифта нашудааст. Мушкилоти дар боло зикргардида ва зарурати баҳои воқеии самаранокии фаъолияти мақомоти андоз, мақсад ва вазифаҳои асосии қори илмии мазкурро муайян мегардад.

Асосҳои методологияи таҳқиқот. Дар раванди тадқиқот усулҳои зерин: усули монографӣ, таҳлили омӯрӣ, усули математикӣ-иқтисодӣ, усули демографию қиёсӣ ва усули таҷрибавию озмоишӣ истифода бурда шуданд. Истифодаи усулҳои мазкур натиҷабарҳи маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкориҳои хурду миёна ба ҳисоб рафта, ҷораҳои дастаҷамъонаи назорату санҷишҳои андозӣ, асоснок намудани натиҷаҳои назариявӣ-амалӣ, ҳулосаю пешниҳодҳоро таъмин менамояд.

Сарчашмаҳои маълумот. Ба сарчашмаҳои илмии таҳқиқот санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла кодексҳо, қонунҳо, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, маълумоти омӯрии Агентии омӯри назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва маълумотҳои Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳисоботҳои солонаи Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, маводҳои илмию амалӣ, маълумотҳои қушоди сомонии интернетӣ дохил мешаванд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Таҳқиқоти илмӣ дар кафедраи андоз ва андозбандии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон дар давоми солҳои 2021-2024 иҷро шудааст.

Навгони таҳқиқоти илмиро асоснок намудани ҷанбаҳои назариявӣ ва системавии таъсири маъмурикунонии андоз ба рушди соҳибкориҳои хурду миёна,

пешниҳоду тавсияҳои амалӣ оид ба беҳтар намудани сатҳу сифати хизматрасониҳои андозӣ ва дар заминаи он ҷамъовариҳои харҷӣ бештари маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ ташкил медиҳад. Иҷрои мақсадҳои гузошташудаи таҳқиқот аз унсурҳои навгониҳои илмӣ иборат мебошад:

- дар асоси омӯзиш ва ба низом даровардани ақидаҳои гуногун, муаллиф мафҳуми маъмурикунонии андози соҳибкории хурду миёнаро пешниҳод намудааст, ки натиҷаи асосии он бояд самаранокии қори андозсупорандагон, ҷамъовариҳои саривақтӣ ва воридшавии маблағҳои андоз ба буҷет, расонидани дастгириҳои муассири андоз ва молиявӣ ба ин субъектҳо ва таъмини устувориҳои низоми молиявӣ бошад;

- принсипҳои асосӣ ва хусусиятҳои хоси низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна нишон дода шудааст, ки он ба тақмили низоми андозӣ оид ба вазъи соҳибкории хурду миёна, қори намудани шаклу меъёрҳои махсуси андозбандӣ, беҳтар намудани сатҳу сифати хизматрасонҳои андозӣ ба субъектҳои соҳибкорӣ ва истифодаи бештари имтиёзҳои андозӣ-молиявӣ, бо назардошти таҷрибаи маъмурикунонии андоз дар кишварҳои хориҷӣ муайян ва мушаххас гардидаанд;

- низомҳои муосири андозбандӣ бо назардошти маъмурикунонии андози субъектҳои хоҷагидорӣ, бахусус соҳибқорони хурду миёна, намудҳои андозбандӣ, низоми соддақардашуда, самаранокии пешниҳоди имтиёзҳо ва самаранокии фаъолияти муассисаҳои андоз дар кишвар таҳлил карда шуданд;

- истифодаи технологияҳои муосири рақамӣ дар раванди маъмурикунонӣ, рақамикунонии санҷишҳои андоз ва назорат, дастгириҳои молиявӣ ба соҳибкории хурду миёна ҳамчун самтҳои асосии тақмили маъмурикунонии андоз тавсия дода шудааст;

- самтҳои дастгириҳои давлатии соҳибкории хурду миёна дар раванди маъмурикунонии андози онҳо тавсия дода шудааст, ки истифодаи маъмурикунонии соддақардашуда, қорӣ намудани низоми махсуси андозбандӣ, баланд бардоштани самаранокии институтҳои андоз, таъмини иқтисодии андози кишварро дар назар дорад;

- роҳҳо ва усулҳои асосии баланд бардоштани самаранокии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна таҳқиқ ва пешниҳод гардидааст, ки он ба баланд бардоштани уҳдадорӣҳои андозии субъектҳои соҳибкорӣ, ҳавасмандӣҳои молиявӣ-иқтисодӣ, сарфаи вақт ва хароҷотҳои ками низоми андозбандӣ ва воридшавии ҳаҷми бештари маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ мусоидат менамояд.

Нуқтаҳои ҷимояшавандаи диссертатсия:

- нуқтаи назари муаллиф оид ба таъсири маъмурикунонии андоз ба рушди соҳибкории хурду миёна пешниҳод гардидааст, ки он аз маҷмуи қоидаҳо ва тадбирҳои махсус иборат мебошад, ки ба кам кардани хароҷот ва сарфаи вақти уҳдадорӣҳои андозӣ, низоми махсуси андозбандӣ ва шакли соддаи маъмурикунонии андоз ва воридоти саривақтии маблағҳои андозӣ ба буҷет равона карда шудааст;

- принципҳои асосӣ ва хусусиятҳои ҳоси низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии он дар рушди соҳибкории хурду миёна бо назардошти таҷрибаи кишварҳои рушдкардаи иқтисодӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудааст;

- таҳлил ва баҳодиҳии ҳолати муносири андозбандӣ ва маъмурикунонии онҳо аз ҷониби соҳибкории хурду миёна гузаронида шуда, нишондиҳандаҳои самаранокии фаъолияти мақомоти андоз, ки ба ворид намудани ҳаҷми зиёди пардохтҳои андоз ба буҷети давлатӣ равона шудаанд, арзёбӣ карда шуданд;

- самтҳои асосии такмили маъмурикунонии андози соҳибкории хурду миёна, аз ҷумла рақамикунонии хизматрасонии андоз ба ин субъектҳо, тадриҷан кам кардани бори андоз ба онҳо, ҷорӣ намудани намудҳо ва низомҳои нави андозбандӣ дар заминаи омӯзиши таҷрибаи самарабахши шарикони хориҷӣ пешниҳод карда шуданд;

- механизми дастгирии давлатӣ ба соҳибкории хурду миёна таҳия шудааст, ки ба беҳтар намудани хизматрасониҳои андоз, назорати андоз ва санҷишҳо, истифодаи зиёди имтиёзҳои андоз, ки ба саривақт ворид намудани пардохтҳои

андоз ба бучети давлатӣ ва самаранокии фаъолияти мақомоти андоз равона шудаанд, равона карда шудааст;

- роҳҳои асосии баланд бардоштани самаранокии маъмурикунонии андоз дар рушди субъектҳои соҳибкории хурду миёна пешниҳод гардидааст, ки он ба иҷрои саривақтии ухдадорихои андозии субъектҳои соҳибкории мазкур, сарфаи вақт ва беҳтар намудани фазои соҳибкорӣ ва таъмини иқтисодии андозии кишвар равона гардидааст.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Натиҷаҳои асосӣ ва таҳияҳои амалии муаллиф ба ташаккули ҷанбаҳои назариявӣ-методии низоми андоз ва идоракунии фаъолияти соҳибкорӣ, хусусан рушди соҳибкории хурду миёна мусоидат мекунанд. Қисман, ҳулосаҳо ва тавсияҳои илмӣ-амалии диссертатсия ҳангоми татбиқи сиёсати андоз, татбиқи назорат ва санҷишҳои андоз ва минбаъд ҳангоми содда кардани маъмурикунонии андоз истифода мешаванд. Инчунин, дар мақомоти андоз ҳангоми татбиқи амалии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкорӣ ва пардохти маблағҳои андозӣ ба бучети давлатӣ мусоидат менамояд.

Ҷанбаҳои методологӣ, ки дар кори илмӣ оварда шудаанд, аз рӯйи мавқеи услубӣ ва амалӣ барои рушди низоми андозӣ ва маъмурикунонии фаъолияти соҳибкории хурду миёна, ҷамъоварии саривақтии маблағҳои андозӣ ба бучети давлатӣ, паст намудани гаронии андоз ва ташкили ҷойҳои нави корӣ мусоидат менамояд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо гузаронидани таҷрибаҳо, дақиқии маълумотҳо, кифоягии ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди омории натиҷаҳою интишороти он тасдиқ мегардад. Дар рисолаи мазкур масъалаҳои таъсири маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна таҳлил гардида, тавассути маълумотҳои дақиқи соҳавӣ асоснок гардида, пайдарпайии таҳқиқи назария, услуб ва амалияи он дар сатҳи зарурӣ арзёбӣ гардидаанд. Ҳамчунин тамоми масъалаҳо ва пешниҳодҳо бо далелу рақамҳои омӯрӣ, ҳисоботи вазорату идораҳои дахлдори давлатӣ, вобаста ба мавзӯи

таҳқиқгардида асоснок карда шудаанд. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмии натиҷаи таҳқиқоти назариявӣ ва таҷрибавӣ асос меёбад.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуи диссертатсия ба бандҳои зерини шиносномаи феҳристи ихтисосҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 08.00.07 - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз мувофиқат мекунад: 1.1. Равандҳои методологию сохтори ташаккули системаи молиявӣ; 1.3. Назария ва методологияи таъсири системаи молиявӣ дар натиҷаҳои рушди иқтисодиву иҷтимоӣ; 2.4. Пешгӯӣ ва банақшагирии буҷетӣ андозӣ дар иқтисоди бозорӣ; 2.5. Танзими андоз дар бахшҳои иқтисодиёт; 2.6. Назарияи танзими системаи буҷетӣ андозӣ; 2.9. Асосҳои назариявӣ, афзалиятҳои сиёсати андозӣ ва самтҳои асосии ислоҳоти системаи андозӣ.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии довталаб дар он муайян мегардад, ки иҷрои нақшаи кори илмӣ, аз ҷумла интихоби мавзӯ, асоснокнамой, мақсад, вазифаҳо, мубрамиёт ва муҳиммияти он аз ҷониби диссертант таҳия гардидааст. Тавсияҳои кори илмӣ метавонанд, ҳангоми такмил ва татбиқи амалии сиёсати андозӣ, такмили маъмурикунонии андоз дар рушди фаъолияти соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкори хурду миёна, ҷорӣ намудани шакли махсуси андозбандӣ, назорату санҷишҳои андозӣ ва таъмини самараноки мақомоти андоз дар кишвар мавриди истифода қарор дода мешавад. Пешниҳоди алоҳидаи муаллиф аз ҷониби Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қисман дар рафти такмили Кодекси андоз мавриди амал мебошад ва ё дар оянда мавриди истифода қарор мегиранд.

Ҳамзамон, коркарди илмии рисолаи мазкур дар раванди омӯзиш дар Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон ва курсҳои такмили ихтисоси кормандони мақомоти андоз, ҳангоми омӯзиши курсҳои таълимии «Андоз ва андозбандӣ» ва «Маъмурикунонии андоз» истифода бурда шуданд.

Тасвир ба амалисозии натиҷаҳои диссертатсия бо мувофиқат кардани натиҷаҳои бадастомада бо афкори назариявии классикӣ ва муосир дар самти маъмурикунонии андоз муайян мегардад. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар

фаъолияти кормандони мақомоти андоз ҳангоми маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкорӣ, таҳияи барномаҳои тақмили маъмурикунонии андоз, аз ҷумла назорату санҷишҳои андозӣ татбиқ гардида, қисман мавриди истифода қарор гирифтаанд ва метавонанд дар муассисаҳои илмӣ-таълимӣ мавриди истифода қарор гиранд.

Пешниҳодҳои алоҳидаи муаллиф, ки дар хулосаи рисолаи мазкур дарч гардиданд, зимни таҳия ва амали намудани барномаи маъмурикунонии андоз дар Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020 - 2025 мавриди истифода қарор мегиранд.

Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ аз ҷониби муаллиф гузориш дода шуда, дар конфронсҳои байналмилалӣ илмӣ-амалӣ «Арзёбии вазъи фаъолияти соҳибкорӣ хурду миёна дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Шаҳри Душанбе, 6.05.2023); "Проблемаҳои мубрами таъмини суботи иқтисодии Тоҷикистон ва кишварҳои ҷаҳон дар шароити муосир» (шаҳри Кӯлоб, 9-10.06.2023) ва ғ.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Вобаста ба таҳқиқоти диссертатсионӣ 9 мақола, аз ҷумла 6 тои он дар маҷаллаҳои шомили феҳристи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, «Паёми ДДМИТ» интишор гардидааст, ки ҳаҷми умумии онҳо 3,5 ҷузъи чопиро ташкил медиҳад.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса, пешниҳодҳо ва рӯйхати адабиётҳои истифодашуда иборат буда, муҳтавои қор дар 167 саҳифаи матни компютерӣ баён гардидааст, ки шомили 9 ҷадвал, 1 диаграмма ва 6 расм мебошад. Феҳристи адабиёти истифодашуда 157 номгӯй, ки муаллифони ватанӣ ва хориҷиро дар бар мегирад.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддима, мубрамияти мавзуи таҳқиқоти илмӣ асоснок карда шуда, дараҷаи таҳқиқи он арзёбӣ гардида, объект ва мавзуи таҳқиқот, ҳадаф ва вазифаҳои он, асосҳои назариявӣ ва услубӣ, наwgониҳои илмӣ, аҳамияти назариявӣ ва амалӣ муайян карда шудаанд.

Дар боби якум - «Чанбаҳои назариявии ташаккули низоми маъмурикунонии андоз дар шароити муосир» асосҳои назариявӣ-методологии таъсири маъмурикунонии андоз бо таваҷҷуҳ ба рушди соҳибкории хурду миёна, принципҳо ва хусусиятҳои хоси низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии он дар рушди соҳибкории хурду миёна ва таҷрибаи хориҷӣ оид ба таъсири маъмурикунонии андоз ба рушди соҳибкории хурду миёна баён гардидааст.

Дар боби дуюм - «Таҳлили вазъи низоми андозӣ ва маъмурикунонии он дар рушди соҳибкории хурду миёна дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳлили вазъи низоми андозӣ бо таваҷҷуҳ ба рушди соҳибкории хурду миёна, арзёбии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна ва нишондиҳандаҳои асосии баҳои самаранокии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна баҳодихӣ ва натиҷагирӣ карда шуданд.

Дар боби сеюм- «Самтҳои асосии такмили маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна дар Тоҷикистон» дастгирии давлатии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна, ҳавасмандии андозӣ-молиявӣ дар рушди соҳибкории хурду миёна ва самтҳои асосии баланд бардоштани самаранокии маъмурикунонии андоз бо таваҷҷуҳ ба рушди соҳибкории хурду миёна муайян ва пешниҳод гардиданд.

Дар хулоса ва пешниҳодҳо натиҷаҳои асосии таҳқиқоти кори илмӣ ҷамъбаст шудааст.

БОБИ 1. ҶАНБАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАШАККУЛИ МАЪМУРИКУНОНИИ АНДОЗ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

1.1. Асосҳои назариявии ташаккули маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна

Фаъолияти соҳибкорӣ омили муҳими рушди иқтисодиёти дилхоҳ кишвар ба ҳисоб меравад. Ташаккул ва рушди соҳибкории хурду миёна дар навбати худ, дар муқоиса бо дигар шаклҳои соҳибкорӣ хусусиятҳои хоси худро дошта, он ба беҳшавии сатҳи некуаҳволии аҳоли ва ташкили ҷойҳои нави корӣ дар минтақаҳои кишварӣ равона карда шудааст. Илова бар ин, рушди соҳибкории мазкур ба рақобатпазирӣ ва истехсоли ҳар чӣ зиёди молу маҳсулоти ватанӣ, тақвияти муносибатҳои андозӣ-бучетӣ ва дигаргунсозҳои институтсионалии иқтисодиёт мусоидат менамояд. Дар ин раванд, ҷорӣ намудани низоми махсуси андозбандӣ ва маъмурикунонии он, манфиатҳои давлат ва субъектҳои соҳибкорию ҳифзу намуда, ба имкониятҳои қисмати даромади бучети давлатӣ нигаронида шудааст.

Иқтисоди бозорӣ ба навоарӣ, эҷодкорӣ ва мустақилияти хоҷагидорӣ ниёз дошта, тавассути рушди фаъолияти соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкории хурду миёна ба баланд бардоштани сатҳи иҷтимоӣ ва суботи молиявӣ барои солҳои минбаъда хизмат намуда, он: « Яке аз омилҳои муҳими татбиқи сиёсати андозии корхонаҳои хурду миёна, ҳавасмандиҳои андозӣ-молиявӣ ва маъмурикунонии андоз ба ҳисоб рафта, тавассути сиёсати андозии давлат амалӣ гардида»¹ ба воридшавии ҳаҷми бештари маблағҳои андозӣ ва беҳтаршавии вазъи иҷтимоии субъектҳои соҳибкорӣ мусоидат менамояд.

Низоми андозӣ ва маъмурикунонии он дар рушди соҳибкорӣ механизми муҳими низоми андозбандӣ ба ҳисоб рафта, ба ҷамъовариҳои саривақтии маблағҳои андоз ба бучети давлатӣ ва иқтисоди андозии кишвар мусоидат мекунад. Аз

¹Дементова Т.А. Проблемы налогообложения малого бизнеса /Т.А. Дементова// Финансы. - 2011. - №7. - С. 76-77.

нигоҳи таҷрибаи хориҷӣ, ҳангоми таҳқиқи ҷанбаҳои назариявии низоми андозӣ, коркарди методологӣ-амалии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкорӣ низ идома меёбад.

Аз як ҷониб, агар маъмурикунонии андоз дар рушди субъектҳои соҳибкорӣ, махсусан, соҳибкории хурду миёна таъсири мусбӣ расонида, ба имкониятҳои таҳкими даромадҳои буҷети давлатӣ ва сатҳу сифати зиндагии шоистаи аҳоли оварда расонад. Аз ҷониби дигар, таъсири манфии назорату санҷишҳои андозӣ боиси камшавии воридоти маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ, қонунвайронкунонии баҳши андозӣ ва инкишофи иқтисоди пинҳонӣ гардад. Ин ба он асоснок карда мешавад, ки « Даромадҳои давлатӣ на аз ҳисоби баланд бардоштани меъёрҳои андозӣ ва гаронии андоз, балки аз ҳисоби зиёд намудани манбаъҳои андозбандӣ ва истифодаи имтиёзҳои андозӣ-молиявӣ меафзояд ».¹ Ин омилҳо, зарурати рушди муносибатҳои андозӣ ва ҷанбаҳои назариявии маъмурикунонии андозро дар рушди фаъолияти соҳибкорӣ тақозо менамояд.

Аз ин хотир, қорӣ намудани низоми махсуси андозбандӣ ва маъмурикунонии он дар рушди соҳибкории хурду миёна, бо назардошти таҷрибаи давлатҳои рушкардаи иқтисодӣ ҳел муҳим арзёбӣ мегардад. Дар ин ҷода муносибатҳои нави андозӣ ва сиёсати молияви давлат мавқеи калидӣ дошта, дар таъмини қисмати даромади буҷети давлатӣ аз ҳисоби рушди фаъолияти соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкории хурду миёна ва рақобатпазирии истеҳсоли молу маҳсулотҳои ватанӣ мусоидат намуда, ба яке аз фишангҳои муҳими рақобати софи субъектҳои соҳибкорӣ ва ҷалби сармояҳо ба рушди иқтисодиёти кишвар равона мегардад. Аз ин рӯ, давлат сиёсати андозии худро тавассути маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкорӣ амалӣ менамояд.

Маъмурикунонии андоз дар ин маврид ба сифати механизме баромад менамояд, ки тавассути назорату санҷишҳои андозӣ ва идоракунии мақомоти андозӣ кишвар таъмин мегардад. Ин ҷо дастгирии давлатии рушди соҳибкории

¹Лаффер, А.Б. Экономическая теория предложения. Сомонаи <https://lektsii.net/3-74227.html>.

хурду миёна ҳамчун механизми муҳими ташкили корхонаҳои нави хурду миёна ва ҷойҳои нави корӣ баромад намуда, ҳамчун механизми асосии дастгирии соҳибкории хурду миёна хизмат намуда, ҳамчун як унсури ҷамоҳангсозии муносибатҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ хизмат менамояд.

Дар ин ҷода, маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна нақши калон бозида, ба таъмини иҷрои даромадҳои буҷети давлатӣ ва беҳдошти вазъии иҷтимоӣ дар минтақаҳои кишвар равона мегардад. Вай ба сифати фишанги муҳимми танзими муносибатҳои молиявӣ ва ҷалби бештари сармояҳо ба соҳаҳои иқтисоди миллии кишвар хизмат менамояд. Ин ҷо: «Муҳим он аст, ки маъмурикунонии андоз бояд дар заминаи принципи самараноки низоми андозӣ, назорату санҷишҳои андозӣ ба воридшавии ҳарчӣ бештари маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ амалӣ гардад».¹ Аз ин, хотир, рушди соҳибкории хурду миёна, паст намудани гаронии андоз ва таъсири маъмурикунонии андоз ба рушди он бояд ҷиддӣ ва эҳтиёткорона амалӣ гардад.

Маъмурикунонии андоз бо назардошти тамоюлҳои рушди иқтисодӣ ва раванди ҷаҳонишавӣ, ба воситаи назорату санҷишҳои андозӣ ва рушди технологияи пешқадами хизматрасониҳои андозии субъектҳои соҳибкорӣ, рақамикунонии раванди маъмурикунонии андоз ва рушди инноватсионии фаъолияти соҳибкорӣ бояд такмил ёбад. Қабл аз он, ки низоми маъмурикунонии андозро дар кишвар омӯзем, зарур аст, ки моҳияти иқтисодӣ ва мафҳуми маъмурикунонии андоз ҳамчун фишанги низоми андози дар рушди фаъолияти соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкории хурду миёна мавриди таҳқиқ қарор гирад.

Агар ба мафҳуми «маъмурикунонӣ» аз нигоҳи назарияи илми идоракунӣ назар афканем, вай нисбатан мафҳуми нави иқтисодӣ буда: «ҳангоми «маъмурикунонии даромадҳои давлатӣ» ҳамчун шакли махсуси фаъолият барои таъмини уҳдадорӣҳои қисмати даромади буҷети давлатӣ, ки ба

¹Дорофеева Н. А. Налоговое администрирование: Учебник / Н. А. Дорофеева, А. В. Брилон, Н. В. Брилон. -М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2013. - 296 с.

чамъоварии маблағҳои андозӣ равона карда мешавад»,¹ ва он: «фаъолияти якҷояи ҳайати кормандони мақомоти марбута дар ҷорҷӯби вазифаҳо, салоҳият ва ваколатҳои хизматӣ маҳсуб ёфта, дар доираи қонунгузории соҳа танзим мешавад»². Аз ин лиҳоз, ҳамчун низоми маҳсуси идоракунии мақомоти андоз барои баҳисобгирии объектҳои андозбандӣ ва ба андозбандӣ алоқаманд, шаклу меъёру андозбандӣ ва иҷрои ухдадорӣҳои андозии субъектҳои соҳибкорӣ равона карда мешавад.

Бо вучуди таҳқиқотҳои дар ин бахш ба анҷом расонидашуда, ҳоло ҳам таҳқиқ ва омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ низоми андозбандӣ ва услуби баҳои маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна идома дошта, он ба такмил ниёз дорад, ки: «Ба яке аз омилҳои асосии рақобатпазирии молу маҳсулотҳои ватанӣ, ҷалби бештари сармояҳо ва татбиқи амалии сиёсати андозии давлат хизмат менамояд».³

Ва сиёсати андозӣ бо таваҷҷуҳ ба рушди соҳибкории хурду миёна бояд дуруст ба роҳ монда шуда, ба инкишофи муносибатҳои нави андозӣ ва иқтисодӣ-иҷтимоии кишвар мусоидат намояд.

Ба андешаи мо, сиёсати андозӣ, ки дар раванди маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна пӣёда мегардад, аҳамияти илмӣ худро гум накарда, баръакс, ҷиҳати рӯз ба рӯз беҳтаршавии сатҳу сифати маҳсулоти дохилӣ, рушди муносибатҳои иҷтимоӣю иқтисодӣ ва ба ин васила, ба рақобатпазирии бештари молу хизматрасониҳо мусоидат мекунад. Аз ин рӯ, мо дар асоси таҳлили адабиётҳои ватанӣ ва хориҷӣ, нуқтаи назари илмӣ олимони соҳаро оид ба ҷанбаҳои назариявӣ-методолгии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна дар ҷадвали 1.1. овардаем.

Низоми маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна ҳамчун низоми маҳсуси идоракунӣ аз маҷмуи қоидаҳо, ҷораҳо ва ғишангҳои

¹Запольский С.В. О системе органов, администрирующих государственные доходы /С.В. Запольский // Субъекты советского административного права: сб. науч.трудов СЮИ. Свердловск, 1985. -С. 148.

²Оспанов, М.Т. Налоговая реформа и гармонизация налоговых отношений / М.Т. Оспанов. -СПб: УЭФ, 1997.-С. 289.

³ Холодов, Л.Г. Вопросы государственного регулирования экономики . - М. 2006. -С. 244

дастачамъонаи бо ҳам алоқаманд иборат буда, ба фароҳам овардани шароитҳои мусоиди рушди соҳибкории хурду миёна, баланд бардоштани самаранокии мақомоти андоз ва харҷи бештар воридшавии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлати равона гардида, он дар низоми андозӣ ва маъмурикунонии он таҳқиқи амиқро тақозо менамояд.

Ҷадвали 1.1 - Таъсири “маъмурикунонии андоз” ба рушди соҳибкории хурду миёна

Муаллиф	Таъриф
Ханафеев, А.Ф.	Маъмурикунонии андоз ниҳоди вижае мебошад, ки тавассути афзорҳои сиёсати андозӣ, вобаста ба шакли намудҳои андозбандӣ, ки назорату санҷиши андозиро аз тарафи нозирони андоз дар бар мегирад, аз як тараф ва аз тарафи дигар, ин расмиёти иҷроии уҳдадорӣҳои андоз аз ҷониби соҳибкорон мебошад, дар амал татбиқ мешавад. ¹
Мадиев С. Воҳидов У.М.	Маъмурикунонии андоз аз ташкили оқилонаи кори бозрасӣҳои андозӣ ба ихтисори хароҷоти андозсупорандагон, ки барои ҳисобдорӣҳои андозӣ, таҳия ва супоридани ҳисоботи андозӣ мусоидат намуда, ба рушди фаъолияти соҳибкории хурду миёна мусоидат менамояд. ²
Гончаренко Л.И.	Маъмурикунонии андоз аз як тараф, қисми ҷудонопазири муносибатҳои андозӣ мебошад ва аз тарафи дигар, унсuri таркибии рушди ташкилию иқтисодии соҳибкорӣ маҳсуб меёбад. ³
Чухнина Г.Я.	Маъмурикунонии андоз ин ташкилу амали намудани фаъолияти самараноки назорату санҷишҳои андозӣ, ҷамъоварии саривақтии маблағҳои андозӣ ва дигар пардохтҳои ҳатмии субъектҳои соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкории хурду миёна масхуб меёбад. ⁴
Пайзулаев И. Р.	Маъмурикунонии андоз ин яке аз усулҳои асосии дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна дар самти ҳавасмандӣҳои андозӣ- молиявӣ мебошад. ⁵

¹Ханафеев, А.Ф. Налоговое администрирование как система управления налоговыми отношениями // Экономические науки. – 2008. -№7 (44). -С. 177.

²Мадиев, С., Воҳидов, У.М. Усулҳои иқтисодию оморӣ таъмини таҳлил ва идоракунии гаронии андоз дар сатҳи корхона / Монография. - Душанбе, 2019. - 119с.

³Гончаренко, Л.И. Гончаренко, Л.И. Методология налогообложения и налогового администрирования Коммерческих банков России. -М., 2011. С. 192.

⁴Чухнина, Г.Я.

⁵Пайзулаев, И.Р.Налоговое администрирование субъектов малого предпринимательства // Экономические науки Финансы, денежное обращение и кредит. -2012. - № 4. -С. 15-21.

Чумабоев Х. Қ. Маъмуров А. М.	Маъмурикунонии андоз ҳамчун ниҳоди таъмини ҷамъоварии андозӣ, ҷузъи расмиёти махсуси идоракунии низоми андозӣ, дар доираи сиёсати андозӣ, муносибатҳои ташкилӣ-ҳуқуқӣ ба субъектҳои соҳибкорӣ хизмат менамояд. ¹
Шералиев Э.Н. Халифазода С.	Маъмурикунонии андоз ин натиҷаи ниҳоии фаъолияти молиявии корхонаю ташкилотҳо дар шароити иқтисоди бозорӣ ба ҳисоб рафта, аз ҷорӣ намудани низоми наву шаклҳои махсуси андозбандӣ, рушди фаъолияти соҳибкорӣ ва самараноки соҳаҳои иқтисодии кишвар хизмат менамояд. ²

Манбаъ: таҳияи муаллиф бо истифода аз адабиётҳои илмӣ.

Таҳлили таърифҳои дар ҷадвали мазкур овардашуда оид ба маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна нишон медиҳад, ки он ба воситаи фишангҳои дастаҷамъона, ба мисли дастгирии давлатии руштии субъектҳои соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкории хурду миёна, ҳамчун тадбирҳои мушаххаси илмӣ-амалӣ барои таъмини воридоти пешбинишудаи андозӣ ба ҳазинаи давлат хизмат менамояд. Мақсаду вазифаҳои маъмурикунонии андоз дар ин маврид таъсири мусбӣ расонидан ба рушди муносибатҳои истеҳсолоти ҷамъиятӣ: истеҳсол, тақсимот, мубодила ва фурӯши молу маҳсулотҳо мебошад.

Дар Тоҷикистон низ ба мисли дигар кишварҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ мафҳуми «маъмурикунонии андоз» дар назарияи илми иқтисодӣ ҳангоми гузариш ба иқтисоди бозорӣ пайдо шудааст. Истилоҳи «маъмурикунонӣ» (administration- руководство, управление) гирифта шуда, ҳаммаънои мафҳуми «идоракунӣ» буда, ба тавсифи фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ ва самараноки идоракунии мақомоти андоз равона мегардад. Чуноне муҳаққиқони ватанӣ тафсир кардаанд: «аз нигоҳи институтсионалӣ маъмурикунонии андоз на ин, ки ба сифати институти ҷамъоварии андозҳо, балки унсури таркибии расмиёти ташкилию ҳуқуқӣ, иҷтимоию иқтисодӣ ва идоракунии низоми андоз баромад

¹Чумабоев, Х. Қ., Маъмуров А. М. Ҷамъоварии андоз ҳамчун нишондиҳандаи назорати андозӣ дар сатҳи минтақа //Паёми молия ва иқтисод. -№4(28). -2021. -С. 91-101.

²Шералиев, Э.Н., Халифазода С. Ҷанбаҳои назариявии тақмили механизми маъмурикунонии андоз дар шароити бӯҳрони молиявӣ / Э.Н.Шералиев, С. Халифазода //Маводи конфронси ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Вазъи низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи пандемияи коронавирус (COVID -19)» (11 декабри соли 2021, шаҳри Кӯлоб). -С. 333-336.

мекунад, ки барои иҷрои уҳдадориҳои андозӣ хизмат менамояд»,¹ ки он дар рушди соҳибкорӣ ва таъмини иқтисодии кишвар низ мақоми махсус дорад.

Вобаста ба ҷанбаҳои иҷтимоӣ-иқтисодии низоми андозӣ, назорату санҷишҳои андозӣ ва рушди муносибатҳои молиявӣ мафҳуми низоми андозӣ ва маъмурикунонии он низ инкишоф ёфтааст. Масалан, дар асрҳои миёна: «илова ба андози замин, ки дар шакли хироч ситонида мешуд, боз косибону савдогарон уҳдадориҳои андозӣ доштанд»², он барои деҳқонон ва хунармандон ҳамчун шакли фаъолияти инфродӣ ва пардохтҳои молию пулӣ муқаррар гардида, онро барои анҷом додани уҳдадориҳои иловагӣ дар шакли иштирок дар бунёд ва ё таъмири иншооти обёрикунанда, кандани ҷӯйборҳо, сохтмони иншооти истехкомӣ, ки ба тариқи ҳашар иҷро мешуданд, тавассути пардохти андозу бочҳо истифода мебуданд. Дар ин раванд, вазифаи ҷамъоварии маблағҳои андозӣ аз ҷониби лашкариён дар мавриди ситонидани андозу закотҳо ва дигар пардохтҳо амалӣ гардида, зиёдаравӣ ва манфиатҳои худӣ онҳо дар мадди аввал гузошта мешуд.

Насируддини Тусӣ дар асарҳои илмӣ худ шаклҳо ва навъҳои гуногуни андозҳоро дар замони Сомониён пешниҳод намуда, чунин намуди онҳоро номбар кардааст: ³ андози ушр, ки аз ҳосили зироат ситонида мешуд ва бо номи даҳяк дар байни халқ машҳур буд; андози ҳур, ки аз замини озод ва ашёи озод рӯёнида мешуд; андоз аз амволи шахси мурда, ки исқот ном дошт; андози панҷяк (хумс), ки аз косибӣ гирифта мешуд; анфол – аз ғанимати ҷангӣ, закот, ки меъёраш ба 2,5% баробар буд ва ғ.⁴

¹ Ҷумабоев, Х.Қ., Маъмуров А.М. Ҷамъоварии андоз ҳамчун нишондиҳандаи назорати андозӣ дар сатҳи минтақа / Х.Қ. Ҷумабоев, А.М. Маъмуров // Паёми молия ва иқтисод. - №4 (28). -2021. -С. 91-101.

² Убайдуллоев, Ф.К. Распределительные экономические отношения и категория «справедливость» в воззрениях таджикских мыслителей средневековья. /Ф.К. Убайдуллоев. Монография. -Душанбе: Ирфон, 2020. -224с.

³ Исломов, Т.С. Таърихи молия, андоз ва ташаккули системаи андозбандӣ дар Тоҷикистон. -Душанбе, «Ирфон». - 2009. – с.

⁴ Убайдуллоев, Ф.К. Институт "финансового партнерства" в ретроспективе [Текст] / Ф.К. Убайдуллоев // Финансово-экономический вестник, 2021, №4(28). - С. 107-115. ISSN: 2663-0389

Раванди маъмурикунонии андоз дар давлатдории Сомониён нисбат ба асрҳои қаблӣ беҳтар буда, ҳисобдорӣ воридот ва харҷи андозу пардохтҳо дар девони махсус сабт мегардид. Маъмурикунонии андоз, аз ҷумла назорату санҷишҳои андозӣ ба як низомӣ муайян дароварда шуда, худсаронаи ҷамъоварии андозу бочҳо маҳкум карда мешуд. Дар давраи баъдӣ, дар замони Ғазнавиён, Қарахониён, Ғуриён, Хоразмшоҳиён, асосан, низомӣ андози давраи Сомониён амал карда, дар ин давра дигаргуниҳои ҷиддӣ ба вуҷуд наомада буд.

Аз ин гуфтаҳо чунин хулоса мешавад, ки маъмурикунонии андоз ҳанӯз дар асрҳои миёна низ дар шаклҳои гуногун роҳандозӣ гардида, барои рушди низомӣ андозбандӣ ва идоракунии самараноки идоракунии давлатӣ истифода бурда шуда, тақмили низомӣ андозӣ ва дуруст ба роҳ мондани назорату санҷишҳои андозӣ дар рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар шароити мусоир низ аз ҷиҳати ҳалӣ набуда, натиҷаи ниҳонӣ он дар шакли афзоиши имконпазири воридоти андозӣ ба буҷети давлат, сол ба сол зиёд шудани ҳаҷми онҳо зоҳир мегардад.

Иқтисодӣ бозорӣ, ки даҳлати давлатро ба фаъолияти хоҷагидорӣ маҳдуд месозад, маъмурикунониро ҳамчун фишанги махсуси фаъолияти мақомоти андоз, ки тавассути назорату санҷишҳои андозӣ дар рушди соҳибкорӣ хурду миёна таъбиқ гардида, он механизми муҳими танзими муносибатҳои андозӣ ва таъмини манфиатҳои давлат ва андозсупорандагон (субъектҳои соҳибкорӣ) ба ҳисоб меравад, ки ҳамчун нишондиҳандаи муҳими муайянкунандаи сатҳи сифати хизматрасониҳои андозӣ мебошад. Дар ин маврид назорату санҷишҳои андозӣ ба сифати фишанги муҳими маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкорӣ хурду миёна баромад намуда, ба афзоиши ҳарчӣ бештари даромадҳои буҷети давлатӣ ва суботи молиявӣ мусоидат менамояд. Таъсири чунин механизм ба рушди муносибатҳои иқтисодӣ ва ҳадафҳои асосии рушди иқтисодӣ кишвар дар баҳши андозу молия барои солҳои минбаъда хизмат менамояд.

Фишанги мазкур бо назардошти рушди муносибатҳои молиявӣ, рушди фаъолияти соҳибкорӣ ва рақамикунонии иқтисодӣ, идоракунии самараноки

мақомоти андоз такмил ва рушд меёбад. Тайи солҳои минбаъда маъмурикунонии андоз барои инъикоси сифати фаъолияти мақомоти андоз аз як сӯ ва масъулиятшиносии андозсупорандагон аз сӯи дигар, хизмат мекунад.

Дар раванди низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии он дар рушди фаъолияти соҳибкорӣ яке аз механизмҳои асосии дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна ба ҳисоб меравад. Маҳз дастгирии давлатии он аз низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии он вобастагӣ дошта, ба рушди устувори иқтисодӣ-иҷтимоии минтақаҳои кишвар мусоидат менамояд. Ин ҷо: « Низоми андозбандӣ ба сифати фишанги муҳими танзими давлатии фаъолияти субъектҳои соҳибкории хурду миёна (СХМ) баромад намуда, зарурати ҳифзи манфиатҳои давлатӣ ва субъектҳои соҳибкории мазкурро тақозо менамояд ».¹

Аз ин хотир, давлат сиёсати андозии худро тавассути маъмурикунонии андоз, махсусан назорату санҷишҳои андозӣ, баҳисобгирии объектҳои андозбандӣ ва ба андозбандӣ алоқаманд, пешниҳоди ҳавасмандии андозӣ-молиявӣ, аз ҷумла истифодаи имтиёзҳои андозӣ роҳандозӣ менамояд.

Ҳамзамон, дар раванди андозбандӣ ва маъмурикунонии рушди соҳибкории хурду миёна хусусиятҳои хоси онҳо ба назар гирифта мешавад, ки онҳо чунин мебошанд:

- ин шакли соҳибкорӣ барои таъмини буҷети давлатӣ ва ташкили ҷойҳои нави корӣ хизмат менамояд;
- низоми соддаи маъмурикунонӣ андоз, яъне назорату санҷишҳои андозӣ дорад;
- ҳолати ками қонунвайронкунҳои баҳши андозӣ маҳз дар ҳамин шакли фаъолияти соҳибкорӣ мушоҳида мегардад;
- аз ҳама шакли соддаи низоми андозбандӣ (меъёри махсуси андозбандӣ ва баҳисобгирӣ, ба мисли низоми пардохти патентӣ ва ғайра).

Дар шароити муосир ба масъалаи омӯзиши маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна на он қадар диққат дода мешавад ва баъзе аз

¹Косов М.Е. Налогообложение предпринимательской деятельности / М.Е. Косов. Теория и практика: учебник. -М.: Юнити, 2012. - С. 174.

муқаррароти он дар Кодекси андоз ба такмил ва дигаргунсозихо ниёз дорад. Ин ҷо масъалаи муҳим муносибати кормандони мақомоти андоз бо субъектҳои соҳибкории хурду миёна мебошад.

Дар шароити муосир давлат таъмини қисмати даромади буҷети давлатиро бо захираҳои молиявӣ тибқи меёру (стандартҳои) муқаррнамудаи байналмилалӣ ба роҳ монда, дурнамо ва ояндабинии воридшавии маблағҳои андозиро барои давраҳои миёнамӯҳлат ва дарозмӯҳлат ба нақша гирифта, кушиши бештари воридоти маблағҳои андозӣ ва дигар пардохтҳои ҳатмиро ба буҷет таъмин менамояд. Ин ҷо нишондиҳандаҳои маъмурикунонии андоз ба яке аз ченаки (маҳак)-и асосии низоми андозбандӣ бо таваҷҷуҳ ба рушди соҳибкории хурду миёна хизмат менамояд.

Ин ҷо суҳан дар бораи идоракунии низоми андозӣ ва фаъолияти кормандони мақомоти андоз бо таваҷҷуҳ ба рушди субъектҳои хурду миёна мебошад. Айни ҳол истифодаи фишангҳои андозӣ-молиявӣ, баҳусус пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ дар рушди соҳибкории хурду миёна, имкониятҳоеро фароҳам меорад, ки дар пасманзари бухрони молиявӣ-иқтисодӣ таъсири худро ба ҷамъоварии бештари маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ мерасонад. Агар имтиёзҳои воғузоршуда гаронии андозро дар фаъолияти соҳибкорӣ сабуктар кунад, натиҷааш дар баландтар шудани суръати рушди ҷунин намуди фаъолият зоҳир мегардад ва дар ниҳояти қор, ба таҳкими пояҳои бунёдии иқтисоди миллӣ мунҷар мешавад. Ин ҳолат бо назардошти гуногунии (диверсификатсияи) молу маҳсулотҳо ва шаклҳои хизматрасонӣ, пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ ва дигар ҳавасмандиҳои андозӣ-молиявӣ дар раванди маъмурикунонии андоз оварда мерасонад.

Дар шароити муосир масъалаи баҳисобгирӣ ва бақайдгирии субъектҳои соҳибкорӣ, пешниҳоди ҳисоботҳои андозӣ ва назорати саривақтии пардохти андозу бочҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷети давлатӣ аз ташаққул ва таъсири маъмурикунонии андоз, баҳусус, назорату санҷишҳои андозӣ вобастагӣ дорад. Аз ин лиҳоз: « Назорату санҷишҳои андозӣ унсури муҳими низоми маъмурикунонии андоз ба ҳисоб рафта, ҳангоми функцияи назорати андоз

воридшавии саривактии маблағҳои андозӣ ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷет таъмин менамояд»,¹ ки ба такмил ниёз дошта, ба баланд бардоштани самаранокии мақомоти андоз равона карда мешавад.

Вазифаи маъмурикунонии андоз дар ин маврид аз пешгирии тағйиротҳои ивазшавандаи низоми андозӣ ва таъмини суботи молиявӣ манша гирифта, ба баланд бардоштани самаранокии мақомоти андоз ва сатҳу сифати хизматрасониҳои андозӣ ба субъектҳои соҳибкорӣ манша мегирад, ки он: «Тавассути танзими баҳши иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва назорату санҷишҳои андозӣ роҳандозӣ мегардад»,² ки татбиқи амалии сиёсати андозии давлат, бахусус назорату санҷишҳои андозӣ ва истифодаи имтиёзҳои андозии субъектҳои соҳибкории хурду миёна роҳандозӣ мегардад.

Дар шароити кунунӣ масъалаи таъсири маъмурикунонии андоз ба рушди соҳибкории хурду миёна аз нигоҳи низоми муносибатҳои андозӣ на он қадар хуб таҳқиқ гардида, нақши таъсири назорату санҷишҳои андозӣ дар таъмини саривактии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ эҳсос мегардад. Масъулонро зарур аст, ҳангоми таҳия ва татбиқи Кодекси андози кишвар ҳавасмандии андозӣ-молиявии соҳибкорони истеҳсолӣ, боз ҳам соддаву оммафаҳм намудани раванди маъмурикунонии андоз ва беҳтар намудани фазои ҷалби сармоягузорӣ чораҳои зарурӣ андешида шавад. Илова бар ин, баъзе аз муқаррароти Кодекси андози кишвар дар ин самт ба такмил ниёз дошта, фаъолияти сохторҳои мақомоти андозӣ кишвар низ бояд ҷонок карда шавад.

Дар ин раванд такмили низоми маъмурикунонии андоз ҳамчун як фишанги муҳимми татбиқи амалии сиёсати андозии давлат бо мақсади таъмини фаъолияти самаранокии субъектҳои соҳибкории хурду миёна ва амалии намудани ҳадафҳои стратегияи миллии рушди иқтисодиёт кишвар, таъмини баробарҳукукии субъектҳои соҳибкорӣ, аз ҷумла субъектҳои соҳибкории хурду

¹Водопьянова В. А., Горлова В. В. Совершенствование налогового контроля как основной формы налогового администрирования в РФ // Азимут научных исследований: экономика и управление. 2020. Т. 9, № 3 (32). - С. 127-130.

²Налоги и налогообложение. Учебник для вузов 2-ое изд./Под ред. Романовского, О.В. Врублевский. - СПб. - Питер, 2001.-544с.

миёна муҳим арзёбӣ мегардад. Яъне, тадбирҳои андешидашуда бояд таъсири ҷиддии ҳудро тавассути назорату санҷишҳои андозӣ дар рушди соҳибкории хурду миёна бо истифода аз технологияҳои пешқадами хизматрасониҳои андозӣ пиёда сохта шуда, дар партави барномаи давлатии маъмурикунонии андоз роҳандозӣ гардад.

Дар баробари истифодаи самараноки ҷамъоварии маблағҳои андозӣ, шаклҳои паст намудани гаронии андоз, роҳҳо ва усулҳои ҳавасмандии андозӣ-молиявии субъектҳои соҳибкорӣ ва бахшҳои афзалиятноки соҳаҳои иқтисодии кишвар зарур мебошад. Мушкилоти маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна ба татбиқи чораҳои дастаҷамъонаи дастгирии давлатӣ, бахусус, пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ ва ҳавасмандии молиявӣ алоқаманд мебошад. Ин ҷо, масъалаи дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна тавассути тақмили низоми маъмурикунонии андоз хеле муҳим буда, нақши танзими давлатии рушди фаъолияти соҳибкориро дар қаламрави кишвар муҳим арзёбӣ мегардад.

Маъмурикунонии фаъолияти соҳибкорӣ, ки усули басои муассири танзими давлатӣ маҳсуб ёфта, тавассути фишангҳо ва усулҳои вижае татбиқ мешавад, ба мисли унсури муҳимми татбиқи сиёсати давлатӣ дар соҳаи андоз, бозгӯи муассир будан ё набудани фаъолияти ниҳодҳои марбутаи андоз ва раванди андозбандӣ мебошад, ки оид ба масъала муҳаққиқон иттифоқи назар кардаанд.¹ Ба истилоҳи дигар: «Самаранокии танзими давлатии маъмурикунонии андоз ба сатҳи ҷамъоварии маблағҳои андозӣ ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ равона гардида, ҳамчун нишондиҳандаи муҳимми инъикоскунандаи сатҳу сифати низоми андозӣ баҳогузорӣ карда мешавад».²

Илова бар ин, истифодаи ҳавасмандии иқтисодӣ, аз ҷумла, сабукиҳои андозӣ барои соҳибкории хурду миёна яке аз фишангҳои дар амалия

¹Барулин, С.В. Ермакова Е.А, Степаненко В.В. Налоговый менеджмент: учебное пособие/ С.В. Барулин, Е.А.Ермакова, В.В. Степаненко. -М.: Омега- Л, 2008.-269с.

²Ќумабоев, Х.Ќ., Маъмуров, А.М. Ҷамъоварии андоз ҳамчун нишондиҳандаи назорати андозӣ дар сатҳи минтақа / Х.Ќ. Ќумабоев, А.М. Маъмуров //Паёми молия ва иқтисод. - №4 (28). -2021. -С. 92.

санчидашудаи андоз махсуб ёфта, самаранокии баланди худро барои таъмини суботи молиявӣ исбот кардааст.

Дар шароити муосир давлат маъмурикунонии андозро ҳамчун фишанги махсуси таъсиррсони ба рушди соҳибкории хурду миёна истифода менамояд, ки самаранокии он таввасути механизми самараноки идоракунии мақомоти андоз ва манфиатҳои субъектҳои соҳибкории мазкур роҳандозӣ карда мешавад.

Самаранокии таъсири маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна имкониятҳоеро фароҳам меорад, ки он шаффофӣ ва адолатнокии низоми андозбандӣ ва назорату санчишҳои андозиро таъмин намуда, ба паст намудани гаронии андоз ва ҳавасмандии андозӣ-молиявии субъектҳои соҳибкорӣ таъмин мегардад, ки он бо назардошти рушди соҳаҳои иқтисодиёти миллӣ ва рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар минтақаҳои кишвар, миқдор ва сифати истеҳсоли молу маҳсулотҳои ватанӣ, пешниҳоди бештари имтиёзҳои андозӣ, самаранокии фаъолияти кормандони мақомоти андоз амалӣ карда мешавад.

Бартарафнамоии камбудҳо дар раванди маъмурикунонии андоз ҳамчун омили муҳими паст намудани гаронии андоз ва рушди фаъолияти соҳибкории хурду миёна хизмат менамояд. Аз ин хотир, баланд бардоштани самаранокии низоми андозӣ таҳқиқи назариявӣ ва пешниҳоди хулосаҳои мушаххасро оид ба тақмили маъмурикунонии андоз бо таваҷҷуҳ ба рушди соҳибкории хурду миёна тақозо менамояд. Ташкили самараноки фаъолияти мақомоти андоз ба кам намудани хароҷотҳои субъектҳои соҳибкорӣ ва пешниҳоди ҳисоботҳои андозӣ, таҳия ва қабули қарорҳои дахлдор оид ба пардохти саривақтии маблағҳои андозӣ вобаста мебошад. Ин ҷо, ислоҳоти баҳши андозӣ ва тағйироти институтсионалӣ низ муҳим буда, дар заминаи тақмили қонунгузори баҳши андозӣ, баҳусус, маъмурикунонии андоз пиёда сохта мешавад.

Бо ин мақсад Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барномаи миёнамуҳлати рушд ва мутобиксозии меъёрҳои андозиро бо шарту шароитҳои нави рушди соҳибкорӣ таҳия ва пешниҳод намудааст. Мақсади асосии барномаи мазкур

мусоидат намудан ба чалби бештари сармояҳо ба рушди минтақаҳои кишвар ва дар заминаи он ташкили ҷойҳои нави корӣ мебошад. Дар ояндаи наздик, дар баробари таъмини қисми даромади буҷети давлатӣ, инчунин, дигаргунсозии муносибатҳои андозӣ, истифодаи технологияҳои пешқадами хизматрасониҳои андозӣ, ташкили соҳибкории инноватсионӣ ва ташкили ҷойҳои нави корӣ яке аз ҳадафҳои асосии сиёсати молиявӣ ба ҳисоб меравад.

Мақсади ислоҳоти низоми андозӣ ва таъсири маъмурикунонии андоз низ дар ҷумҳурӣ аз содагардонӣ ва ҷори намудани низоми махсусии андозбандӣ, таъмини адолатнокии низоми андозбандӣ ва паст намудани гаронии андоз мебошад. Дар ин раванд, татбиқи стратегияи рушди иқтисоди миллӣ дар бахши андозӣ тайи солҳои охир диққати махсус дода шуда, он ба сифати механизми муҳими ғанӣ гардонидани буҷети давлатӣ хизмат менамояд. Аз ин рӯ, маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна ба баланд бардоштани сатҳи сифати ҷамъоварии маблағҳои андозӣ, кам кардани хароҷотҳои мақомоти андоз ва беҳтар намудани хизматрасониҳо ба субъектҳои соҳибкорӣ равона карда шудааст.

Мақсади ислоҳоти низоми андозӣ низ дар ҷумҳурӣ ин содагардони маъмурикунонии андоз, мувофиқ намудани он ба рушди соҳибкории хурду миёна ва дар заминаи он шуғли пурсамари аҳоли ва рақобатпазирии молу маҳсулоти ватанӣ ба ҳисоб меравад. Дар ин самт, дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна омили калидӣ буда, он ба таъмини рушди устувори иқтисодӣ-иҷтимоии минтақаҳои кишвар мусоидат менамояд. Ин ҷо, соҳибкории хурду миёна дар ҷумҳурӣ ҳам аз нигоҳи соҳавӣ ва ҳам аз нигоҳи минтақавӣ-ҳудудӣ хеле гуногунранг буда, он тавассути низоми андозӣ ва маъмурикунонии он амалӣ мегардад.

Ҳамин тариқ, дар асоси таҳлил ва омӯзиши таъсири маъмурикунонии андоз бо таваҷҷуҳ ба рушди фаъолияти соҳибкории хурду миёна ба ҳулосае омадем, ки он ҳамчун механизми махсуси низоми андозу молиёт дар таъмин намудани иртиботи мутақобилан судманди муносибатҳои бахши давлатӣ дар симои мақомоти андоз аз як тараф ва бахши хусусӣ, дар симои соҳибкорон аз

тарафи дигар сахмгузор буда, ҳамчун чузъи муҳими идоракунии низоми молиявӣ барои татбиқи амалии сиёсати андозии давлат роҳандозӣ мегардад.

Ҳамин тавр, ҷанбаҳои назариявии ташаккули маъмурикунонии андозро бо таваҷҷуҳ ба рушди соҳибкории хурду миёнаро таҳқиқ намуда, чунин ҳулосагузорӣ намудаем:

- низоми маъмурикунонии андоз - ин маҷмуи қоидаҳо, тадбирҳо ва фишангҳои дастаҷамъонае мебошад, ки ба баланд бардоштани интизом ва масъулияти андозии субъектҳои соҳибкории мазкур ва пардохтҳои маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ, кам намудани хароҷотҳои хизматрасониҳои андозӣ ва уҳдадориҳои андозии субъектҳои соҳибкорӣ, баҳисобгирии дурустии объектҳои андозбандӣ ва ба андозбандӣ алоқаманд, таъмини ҳавасмандии андозӣ-молиявӣ, баҳусус пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ равона карда шудааст;

- таъсири маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна ҳамчун фишанги муҳими низоми идоракунӣ ва низоми махсуси андозбандӣ, ки тавассути низоми соддаи маъмурикунонии андоз ба баланд бардоштани самараноки ҷаъолияти мақомоти андоз, бо риояи қоидаҳо ва шаклу меъёрҳои махсуси андозбандӣ ва назорату санҷишҳои андозӣ амалӣ карда шуда, ба ҷамъовариҳои ҳарчӣ бештари маблағҳои андозӣ равона мегардад;

- механизми амалкарди таъсири маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна аз танзими давлатии рушди ҷаъолияти соҳибкорӣ дар минтақаҳои кишвар вобастагӣ дошта, бо сарфи ками хароҷотҳои хизматрасониҳои андозӣ, ки ҳамчун фишанги махсуси танзими муносибатҳои андозӣ аз ҷенаку нишондиандаҳои баҳои сатҳу сифати ҷаъолияти самараноки мақомоти андоз вобастагӣ дошта, ба таъмини саривақтии воридшавии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатии сатҳи гуногун равона карда шудааст;

- маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна ба амалкарди принсипҳо, функцияҳо ва вазифаҳои асосии низоми андозбандӣ таъя намуда, он дар навбати худ, аз омилҳои ташкилӣ-иқтисодӣ, технологӣ -ҳоҷагидорӣ ва шаклу меъёрҳои махсуси андозбандии соҳибкории хурду миёна вобастагӣ дорад.

Хулоса, омӯзиш ва таҳқиқоти ҷанбаҳои назариявии таъсири маъмурикунонии андоз ба рушди соҳибкории хурду миёна нишон медиҳад, ки он ҳамчун фишанги муҳимми низоми андозӣ, инъикосгари муносибатҳои байни мақомоти давлатӣ (яъне, мақомоти андоз) ва андозсупорандагон (субъектҳои соҳибкорӣ) ба ҳисоб меравад.

1.2 Принципҳо, хусусиятҳои хоси низоми махсуси андозбандӣ ва маъмурикунонии он дар рушди соҳибкории хурду миёна

Аз вижагиҳои хоси маъмурикунонии андозии рушди соҳибкории хурду миёна дар он инъикос меёбад, ки он дар шакли дастаҷамъонаи ташкилӣ-идоракунии, молиявӣ-иқтисодӣ ва маъмурӣ, бо мақсади фароҳам овардани шароити мусоид ба рушди субъектҳои соҳибкорӣ ва идоракунии самараноки мақомоти андоз роҳандозӣ гардида, мақсади асосии он ҷамъоварии саривақтии маблағҳои андозӣ равона карда мешавад.

Аз нигоҳи методологӣ маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна ҳамчун фишанге баромад мекунад, ки он ба дигаргунисозии зудивазшавандаи муносибатҳои андозӣ мутобиқат намуда, аз маҷмуи тадбирҳои иборат мебошад, ба рушди устувори низоми молиявӣ, пешрафти иқтисоди миллӣ, афзоиши самаранокии соҳибкории хурду миёна нигаронида шуда, ҳаллу ҷасли масъалаҳои зеринро дар назар дорад:

- ошкорнамоии вижагиҳои маъмурикунонии андозии фаъолияти соҳибкорӣ дар сатҳи хурд ва миёна;
- услуби баҳои маъмурикунонии андоз дар заминаи баҳогузорӣ гардад, то ба бунёди шуғли пурмаҳсул мусоидат намояд;
- маъмурикунонии андоз бояд дар заминаи принципҳои адолатнокӣ ва шафоқияти низоми махсуси андозбандӣ ва таъмини ҳуқуқи субъектҳои соҳибкории хурду миёна амалӣ карда шавад;

- самаранокии сатҳи маъмурикунонии андоз ва хизматрасониҳои андозӣ бо сарфи ками хароҷотҳо ва самаранокии фаъолияти мақомоти андоз роҳандозӣ гардад.

Аз ҳамин гуфтаҳо чунин натиҷагирӣ кардан мумкин аст, ки давлат дар иқтисоди бозорӣ маъмурикунонии андозро ҳамчун василаи муҳимми татбиқи сиёсати андозии худ истифода мекунад ва маъмурикунонӣ, дар навбати худ, ҳамчун механизми муҳимми танзими муносибатҳои андозӣ, таъмини манфиатҳои давлат ва андозсупорандагон (субъектҳои соҳибкорӣ) ба инъикоси нишондиҳандаҳои асосӣ, ба мисли сатҳу сифати хизматрасониҳои андозӣ баҳогузори ва натиҷагирӣ карда мешавад.

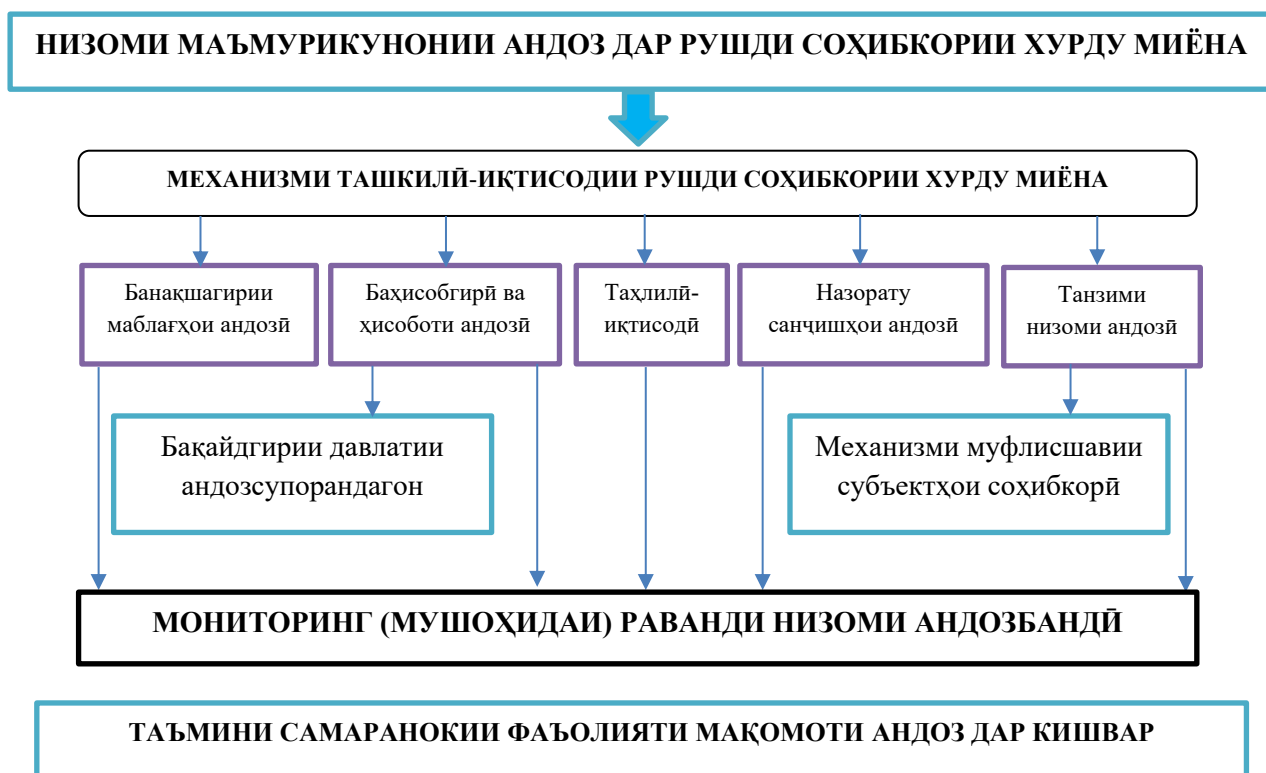
Дар ин маврид назорату санҷишҳои андозӣ ба сифати фишанги татбиқи амалии маъмурикунонии андоз хизмат намуда, ба рушди соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкории хурду миёна таъсири мусбӣ расонида, ба афзоиши ҳарчӣ бештари даромадҳои буҷети давлатӣ ва суботи молиявӣ мусоидат менамояд. Таъсири чунин як механизм дар рушди муносибатҳои андозӣ ва ҳадафҳои асосии рушди иқтисодӣ кишвар барои даврҳои дарозмуҳлат нигаронида шудааст.

Мушкилоти раванди маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна ба ҷой доштани нуқсонҳо дар татбиқи амалии сиёсати андозӣ ва барномаи маъмурикунонии андоз, муқаррар намудани меъёрҳои махсуси андозбандӣ ва соддагардонии маъмурикунонии он, пешгирӣ кардани ҳолатҳои ҳалалдор шудани тартиботи муқарраргардида, ҳанӯз ҳам мушоҳида шудани камбудӣҳо дар таъмини воридоти маблағҳо мувофиқи нақшаи пешбинишуда зоҳир мегардад.

Заминаи институционалӣ, яъне санаду меъёрҳои ҳуқуқии онро қонунгузориҳои бахши андозӣ, рушди низоми молиявӣ, ҷалби сармоягузори ва рушди инфрасохтори бозорӣ ташкил дода, он дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳияи Кодекси нави андоз ва дигар санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии кишвар матраҳ шудаанд. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон: «Дар бораи Ҷимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ин сандаи муҳимми: «Ҷимояи дастгирии давлатии рушди соҳибкорӣ дар ҷумҳурӣ ба ҳисоб рафта,

шаклу усулҳои ҳавасмандкунии давлатии фаъолияти субъектҳои соҳибкорию муқаррар менамояд»,¹ ки он дар раванди назорату санҷишҳои андозӣ низ хизмат намуда, барои амалӣ намудани ҳадафҳои сиёсати андозӣ, бахусус, таъмини қисмати даромади буҷети давлатӣ хизмат менамояд.

Дар таҷрибаи аксарияти кишварҳои хориҷӣ маъмурикунонии андоз аз нигоҳи воридшавии ҳаҷми бештари маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ ва самаранокии фаъолияти мақомати андоз баҳогузорӣ ва натиҷагирӣ карда мешавад. Ин чараён, самарани низоми андозӣ, бехтар намудани фаъолияти кормандони мақомати андоз ва ҳавасмандии андозӣ-молияви соҳибкорони хурду миёнаро таъмин намуда, таҳқиқи назариявӣ-методологӣ, пешниҳоди ҳулосаҳои мушаххасро оид ба тақмили маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна тақозо менамояд. Бо назардошти ин, сохтори функционалии ташаккули низоми маъмурикунонии андозии соҳибкории хурду миёнаро чунин тавсир намудан мумкин аст (расми 1.1)

Расми 1.1. Сохтори функционалии ташаккули низоми маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна

Сарчашма: таҳияи муаллиф

¹Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»//Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2008, №12, қ. 2, м.997

Дар расми боло ҷанбаҳои услубии маъмурикунонии андозро дар рушди соҳибкории хурду миёнаро мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор дода, сохтори функционалии амалқарди онро дар рушди соҳибкории хурду миёна пешниҳод намудем.

Дар шароити кунунӣ раванди маъмурикунонии андоз механизми самараноки дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна масхуб ёфта, он тавассути принципҳо ва функсияҳои асосии низоми махсуси андозбандӣ ва маъмурикунонии он татбиқ мегардад. Дар илми иқтисодиёт нуктаи назари гуногун оид ба ҷанбаҳои услубии таъсири маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна мавҷуд мебошад.

Дар шароити муосир маъмурикунонии андоз, на ҳама паҳлуҳои низоми андозбандӣ ва рушди соҳибкории хурду миёнаро фаро гирифта, баъзе муқаррароти концептуалии он дар марҳилаи ташаккул қарор дорад. Аксарияти мушкилоти маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна татбиқи чораҳои мушаххас ва амали намудани назорату санҷишҳои андозиро, ки тавассути меъёру шаклҳои махсуси андозбандӣ ва шакли соддаи маъмурикунонии он, ҳавасмандиҳои андозӣ-молиявӣ, бахусус пешниҳоди имтизҳои андозиро тақозо менамояд. Амали намудани ин ҳадафҳо омӯзиши дастаҷамъонаи принципҳо ва хусусиятҳои хоси низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии андозро дар рушди соҳибкории хурду миёна зарур мебошад.

Маъмурикунонии андоз таъсири худро ба вазъи молиявии соҳибкории хурду миёна мерасонад ва барои рушди минбаъдаи онҳо шароитҳои мусоид фароҳам меорад. Таҷрибаи аксарияти кишварҳои рушқардаи иқтисодӣ нишон медиҳад, ки бо назардошти хусусиятҳои хоси низоми андозбандии рушди соҳибкории хурду миёна ба натиҷаҳои хубу назаррас ноил гаштаанд.

Тайи солҳои истиқлолияти кишвар тадбирҳои маъмурикунонии андоз дар бахши соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкории хурду миёна, татбиқи барномаҳои давлатӣ ва минтақавӣ, аз ҷумла Барномаи рушди маъмурикунонии андоз (БРМА) то солҳои 2025 амалӣ гардида, ки имкониятҳои хеле хубро дар бахши

пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ-молиявӣ ба субъектҳои соҳибкорӣ ба роҳ мемонад. Лекин, таҷриба собит мекунад, ки иллати дуруст амал накардани маъмурикунонии андоз дар истифодаи нодурусти фишангҳою василаҳои назорату санҷишҳои андозӣ дар фаъолияти соҳибкоронии хурду миёна мебошад, ки натиҷаи таъсири он ба чунин ченакҳои асосӣ, ба мисли: ҳаҷми воридоти маблағҳои андозӣ ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷети давлатӣ, самараи назорату санҷишҳои андозӣ, бақияпулиҳои андозӣ ва истифодаи имтиёзҳои андозӣ аз ҷониби соҳибкоронии хурду миёна, ҳамчун ченакҳои дуоиминдараҷа баҳогузорӣ карда мешаванд.

Вай ҳамчун як ченаки асосии баҳои низоми андозӣ дар ҷумҳурӣ баҳогузорӣ гардида, барои беҳтар намудани муҳити соҳибкорӣ ва ҷалби бештари сармояҳо, таҳкими рақобатпазирии молу маҳсулоти ватанӣ, бояд тавассути иқтисоди рақамӣ роҳандозӣ карда шавад. Дар ин раванд, зарурияти гурӯҳбандии принцип ва механизмҳои асосии амалӣ намудани маъмурикунонии андоз хеле муҳим мебошад. Муҳаққиқон, аз ҷумла, ҷонибдори принципҳои: «шаффофӣ, риояи адолат, волоияти қонун, ҳамаатарафа будани маъмурикунонӣ, ба таври ихтиёрӣ анҷом додани уҳдадориҳо, масъулияти мақомоти андоз ва шахсони ҳуқуқӣ барои иҷрои уҳдадориҳои андозӣ ва масъулияти ҳуди андозсупорандагон буда, он ҳамчун механизми муҳимми субъектҳои соҳибкорӣ дар назди мақомоти андоз ба ҳисоб меравад»,¹ ки он аз ҷораҳои ташкилӣ - идоракунӣ, маъмурӣ - ҳуқуқӣ ва молиявӣ - иқтисодӣ, таъмини риояи қонунгузориҳои андозӣ манша мегирад.

Бо назардошти гуфтаҳои боло, самтҳои асосии такмили маъмурикунонии андозро дар рушди соҳибкоронии хурду миёнаро чунин арзёбӣ мекунем:

- иртиботи мутақобилан манфиатбахши ниҳодҳои давлатӣ бо бахши хусусӣ дар ҷараёни маъмурикунонии фаъолияти соҳибкорӣ;

¹Хомяков, А.П. К вопросу о понятии и правовой природе налогового администрирования / А.П. Хомяков // Финансовое право. -2011. -№ 4. -С. 36.

- такмили асосҳои меъёрию ҳукукии низоми маъмурикунонӣ ва пешниҳоди сабукиҳои андозӣ ба соҳибкорон;

- истифодаи самараноки ҳавасмандии андозию молиявӣ барои рушди соҳибкории миёна ва хурд;

- баҳисобгирии саривақтии истифодаи имтиёзҳои андозӣ аз ҷониби субъектҳои соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкории хурду миёна;

- нокифоя будани имкониятҳои хизматрасонии электронии андозӣ ба соҳибкорони хурду миёна дар самти пардохти маблағҳои андозӣ;

- баланд бардоштани донишҳои молиявӣ ва ҳукукии соҳибкорони хурду миёна дар минтақаҳои кишвар;

Омилҳо ва усулҳои таъсири маъмурикунонии андозро бо таваҷҷуҳ ба рушди соҳибкории хурду миёна баррасӣ намуда, мо вобастагии ин низомро аз шакли меъёрҳои махсуси андозбандӣ, содагардони маъмурикунонии он ва дастгирии давлатии рушди соҳибкории мазкур мебинанд. Махсусан, истифодаи имтиёзҳои андозӣ ва паст намудани гаронии андоз, бехтару хубтар ба роҳ мондани назорату санҷишҳои андозӣ, таъмини манфиатҳои давлат ва субъектҳои соҳибкорӣ, такмили баҳши қонунгузори андозӣ ва ғайра низ ба ин раванд таъсири ҳудро мерасонанд.

Истифодаи дурусти механизми иттилоотӣ - ахборӣ ва ҷорӣ намудани технологияи муосири хизматрасониҳои андозӣ дар раванди маъмурикунонии он, ҷорӣ намудани стандартҳои нави хизматрасониҳои фосилавӣ (онлайнӣ) мутобиқ ба принципҳои байналмилалӣ ва истифодаи дурусти назорату санҷишҳои андозӣ, корҳои тарғиботию фаҳмондадихӣ миёни субъектҳои соҳибкорӣ ба баланд бардоштани самаранокии фаъолияти мақомоти андоз муосидат менамояд. Дар ин раванд, механизми маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна ба риояи санадҳои меъёрии соҳаи андоз ва қонунгузори соҳа мусоидат мекунад.

Ин раванд тавассути фишангҳои роҳандозӣ карда мешавад, ки татбиқи онҳо риояи принципҳои махсуси андозбандӣ ва низоми соддаи маъмурикунони

он бо харочотҳои камтарин ва хафӯ таввакалҳои молиявии соҳибкорӣ иҷро мегардад. Чунончи, Нелюбин Д.Е. се дастаи муҳимтарини усулҳои маъмурикунонии андозии субъекҳои фаъолияти соҳибкориро ҷудо мекунанд:¹

- таносуби низоми соддаи маъмурикунонӣ ва махсуси андозбандии фаъолияти соҳибкорӣ;

- иртиботи унсурҳои таркибии низоми махсус, аз қабili санҷишҳо ва назорати андозӣ, ки аслан василаи соддаи маъмурикунонӣ мебошанд;

- усули идоракунӣ, ки зина ба зина маъмурикунонӣ, вобаста ба принсипҳо ва функсияҳои идоракунии низоми андозӣ амалӣ мегардад).

Маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна як унсур махсуси низоми андозбандӣ ба ҳисоб рафта, таҳқиқу омӯзиши ҷанбаҳои услубии он хеле муҳим буда, он таввасути назорату санҷишҳои андозӣ амалӣ гардида, вазифаҳо ва функсияҳоеро ба уҳда доранд, ки ба кам кардани хавфҳои молиявӣ ва паст намудани гаронии андоз равона гардида, манфиатҳои давлат ва субъектҳои соҳибкорӣ, бахусус, соҳибкории хурду миёна бояд ба назар гиранд. Бо тақия ба гуфтаҳои боло, дар рушди низоми андозӣ принсипҳо ва фишангҳои татбиқи амалии ҷараёни маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёнаро чунин гурӯҳбандӣ намудем (расми 1.2).

¹Нелюбин Д.Е. Система налогового контроля в РФ: теория и практика правового регулирования, актуальные проблемы и направления реформирования / Д.Е. Нелюбин. –М.: -2008. -235с.

**ПРИНЦИПҲОИ АСОСИИ ТАЪСИРИ МАЪМУРИКУНОНИИ АНДОЗ
ДАР РУШДИ СОҲИБКОРИИ ХУРДУ МИЁНА**

Принсипи адолатнокӣ	Сатҳу меъёри андозбандӣ бояд бо назардошти имкониятҳои рушди фаъолияти соҳибкорӣ, яъне дараҷаи даромаднокии онҳо муайян карда шавад.
Принсипи объективӣ	Гузaronидани чораҳои дастаҷамъонаи маъмурикунонии андоз, аз ҷумла назоратҳои андозӣ дар заминаи рушди фаъолияти
Принсипи самараноки низоми андозбандӣ	Низом ва раванди пардохти маблағҳои андозӣ, содда, фаҳмо ва таъмини самаранокии низоми андозӣ равона карда шавад.
Принсипи аз нигоҳи илмӣ-амалӣ асосноки низоми андозбандӣ	Мутобиқатӣ ва ҳамоҳангӣ байни субъектҳои соҳибкорӣ ва мақомоти андоз дар раванди андозбандӣ ва маъмурикунонии он аз нигоҳи илмӣ асоснок гардад.
Принсипи ҳатмияти пардохти андозҳо	Низомҳои андозӣ бояд ба пардохти ҳатмии маблағҳои андозии субъектҳои соҳибкорӣ нигаронида шавад.
Принсипи муайянӣ ва дақиқии андозбандӣ	Андоза, меъёр ва шакли усулҳои пардохти маблағҳои андозӣ аз ҷониби субъектҳои соҳибкории хурду миёна муайян ва дақиқ бошанд.
Принсипи динамизм	Низомҳои андозбандӣ бояд қавӣ ва содда буда, ба дигаргунсозии иқтисодӣ-иҷтимоии кишвар мутобиқат намояд.

Расми 1.2. Принципҳои асоси мамурикунии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Принсипи адолатнокӣ ин риояи ҳукуку ухдадорихои субъектҳои соҳибкорӣ дар муқаррар намудани меъёру шаклҳои андозбандӣ, бахусус шакли махсуси андозбандӣ дар рушди соҳибкории хурду миёна, такмили баҳши қонунгузории андозӣ, аз ҷумла сандаҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ, махсусан Кодекси андози кишвар, пешгирии қонунвайронкуниҳои баҳши андозӣ оид ба пардохти ухдадорихои андозиро шомил мебошад. Илова бар ин, принсипи мазкур дар асоси риояи ҳатмии манфиатҳои тарафайн, зимни татбиқи муносибатҳои андозӣ, аз як ҷониб, манофеи баҳши хусусӣ ва аз дигар тараф, ба назар гирифтани манфиатҳои давлатро дар назар дорад.

Яъне, адолат дар муносибатҳои андозӣ маънои баробар тақсим кардани

хукуку ухдадориҳо, риояи баробари манфиатҳо, аз ҳар як субъекти соҳибкорӣ талаб кардани маблағи андоз мувофиқи меъёрҳои муқарраршуда, ки он аз ҳар як соҳибкор мувофиқи ҳаҷми даромад ё молу амволи он пардохт карда мешавад, ки тавозуни он риоя мегардад. Дар асоси ин принцип ду нуктаи назар ё (консепсияи)-и ташаккул ва рушди низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии он истифода бурда мешавад:

- шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ бояд мувофиқи ғоидаи бадастовардашуда, аз ҳисоби истифодаи захираҳои иқтисодӣ андоз месупоранд. Риояи ин принцип аз истеҳсоли молу маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои муайяни андозӣ ва ғоидаи соҳибкорон ситонида мешаванд;

- вобастагии маблағҳои андозӣ аз ҳаҷми даромади субъектҳои соҳибкории хурду миёна ва ё баръакс. Риояи ин принцип аз меъёри андозбандӣ аз истеъмоли молу ашёҳо манша гирифта, аз истеҳсоли молу маҳсулотҳои тайёр пардохт карда мешавад. Принципи мазкур одилона ба назар гирифтани принципи адолатнокиро нисбати субъектҳои соҳибкорӣ тақозо менамояд. Дар ин раванд, нақши назорату санҷишҳои андозӣ дар идоракунии фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ хеле муҳим мебошад.

Риояи принципи объективӣ дар амали намудани низоми маъмурикунонии андоз муҳим буда, аз ҷониби мақомоти андоз ҳамчун мақоми салоҳиятдор, дар заминаи риояи қатъии қонунгузорӣ ва муносибати соҳибкорони хурду миёна оид ба масъулияти пардохти маблағҳои андозӣ амалӣ карда мешавад. Чунки вай аз ташкили сохтори мукаммали низоми андозбандӣ, дақиқ ва ошкоро будани низоми андозбандӣ, самаранокии назорату санҷишҳои андозӣ ва суботи молиявии кишвар вобастаги дорад.

Дар маъмурикунони андоз оид ба фаъолияти субъектҳои соҳибкории хурду миёна як қатор принципҳои объективии андозбандӣ, ба мисли: принципи ғасеҳӣ, шаффофияти андозбандӣ ва ҳавасмандиҳои андозӣ-молиявии субъектҳои соҳибкорӣ ва ғайра низ муҳим мебошанд. Ин ҷо, принципи таносуби механизми махсуси андозбандии соҳибкории хурду миёна муҳим

буда, вай ба қонунвайронкуниҳои бахши андозӣ, корҳои назоратӣ санҷишӣ таъсири мусбӣ мерасонад.

Асли дигари маъмурикунонӣ ин риояи принсипи самаранокии андоз мебошад. Самаранокӣ муқоисаи самарои санҷишу назоратҳои андозӣ ва хароҷоти ташкили рӯёндани андозро дар назар дорад. Ин ҷо, самаранокии сатҳи маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкорӣ хурду миёна аз ҷораҳои назорату санҷишҳои андозӣ (махсусан, санҷишҳои сайёрии андозӣ ва назоратҳои камералӣ, муоинаҳои хронометражӣ, ҷорӣ намудани ҷаримаҳо, танзими қарзҳои андозӣ ва ғайра) иборат буда, сатҳи ҷамъоварии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатиро дар бар мегирад. Дар қиёс бо хароҷотҳои иҷрошуда, аз ҷумла барои мақомоти марбута, бояд самарои иқтисодии ҷамъоварии андозҳо назаррас бошад. Агар ҳулоса кунем, риояи ин асл дар маъмурикунонӣ, самарабахшии фаъолияти ниҳодҳои давлатиро дар назар дошта, унсури таркибии муносибатҳои андозӣ дар рушди фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ баромад менамояд.

Принсипи аз нигоҳи илмӣ-амалӣ натиҷабархши маъмурикунонӣ аз арқони назариявӣ методологӣ сарчашма гирифта, баррасии асосҳои методии муносибатҳои андозиро дар ин раванд бо истифодаи усулҳои муосири хизматрасониҳо дар соҳаи андоз амалӣ карда мешавад. Истифодаи ин принсип дар амалияи рушди соҳибкорӣ хурду миёна яке аз омилҳои асосии маъмурикунонии андоз, ки бо мутобиқатӣ ва ҳамохангсозии муносибатҳои байни субъектҳои соҳибкорӣ ва мақомоти андоз, ки боиси дуруст ба роҳ мондани назорату санҷишҳои андозӣ мегардад.

Дар шароити муосир истифодаи дурусти дастовардҳои илмӣ-амалӣ ва техникӣ-технологӣ дар маъмурикунонии андоз, навҷорисозӣ ва истифодаи технологияи пешқадами хизматрасониҳои андозӣ дар ҷамъоварии саривақтии маблағҳои андозӣ, ҷораҳои корҳои тарғиботӣ фаҳмондадихӣ миёни субъектҳои соҳибкорӣ хурду миёна ҷиҳати баланд бардоштани маъсулият оид ба уҳдадорӣҳои андозӣ дар назди мақомотҳои давлатӣ талаботи ҳатмӣ мебошад.

Моҳияти принципи мазкур асоснок намудани таъсири маъмурикунонии андоз ба рушди соҳибкории хурду миёна буда, дар танзими муносибатҳои андозӣ ва идоракунии мақомоти андоз нақши калидӣ мебозад. Механизми амалӣ намудани он тавассути назорату санҷишҳои андозӣ сурат гирифта, вазифа ва функсияҳоеро ба уҳда дорад, ки онҳо ба кам намудани хавфҳои молиявӣ ва таъмини манфиатҳои иштирокчиёни муносибатҳои андозӣ равона мегардад.

Бо риояи он манфиати субъектҳои соҳибкории хурду миёна ҳифз гардида, меъёрҳои муқарраршудаи асноди амалкунандаи соҳа риоя ва татбиқ шуда, гаронии андоз аз дӯши соҳибкорон сабуктар шуда, ҳимояи ҳукуку манфиатҳои онҳоро ба инобат гирифта, манфиатҳои ҳамаи иштирокчиёни муносибатҳои андозӣ, масъулиятшиносӣ, ошкорбаёнӣ, пешгирӣ ва бартараф намудани ҳолатҳои риоя нагардидани қонунгузори бахши андозро таъмин менамояд.

Принципи ҳатмии пардохти маблағҳои андозӣ - ин зарурати ҳатмӣ, механизмҳо ва фишангҳои таъсирасонро ба низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии он дар назар дорад. Такмили низоми андозӣ, пеш аз ҳама, ба ҳатми будани масъулияти пардохти маблағҳои андозӣ аз ҷониби субъектҳои соҳибкорӣ ва ҷаъолияти самараноки мақомоти андоз вобаста мебошад. Чунин муносибат имконият медиҳад, ки самаранокии ҷаъолияти мақомоти андоз ва ғанӣ гардидани буҷети давлатии сатҳи гуногун таъмин карда шавад.

Принципи муайянӣ ва дақиқӣ дар маъмурикунонии андоз бояд ба андоза, меъёру шаклҳои андозбандии субъектҳои соҳибкорӣ, аз ҷумла рушди соҳибкории хурду миёна равона гардад. Ин ҷо, бояд диққати асосӣ ба баланд бардоштани самаранокии дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна, идоракунии мақомоти андоз, бо роҳи дуруст ба роҳ мондани назорату санҷишҳои андозӣ, низоми пешқадами хизматрасониҳои андозӣ равона гардад. Ба ин хотир, зимни маъмурикунонӣ бо хароҷоти камтар ба роҳ мондани он, сифат ва ҳаҷми маблағҳои ҷамъшаванда, осонфаҳм будани меъёрҳои он диққат медиҳанд.

Принципи динамизм, ба қавӣ ва содда будани низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии рушди соҳибкории хурду миёна хизмат намуда, ба дигаргунсозӣҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва сиёсати андозии давлат нигаронида шудааст. Аммо, татбиқи амалии ин принцип мушкилиҳои зиёдеро ба миён меорад, ки дар раванди он манфиатҳои субъектҳои соҳибкорӣ ва давлат бояд дар маддӣ аввал гузошта шуда, барои ҳифзи манфиатҳои давлатӣ, аз ҷумла ҷамъоварии маблағҳои андозӣ ба буҷет ва сатҳу сифати зиндагӣ равона мегардад. Амали намудани принципи мазкур аз одилона ва оқилона роҳандозӣ намудани назорату санҷишҳои андозӣ ва ҳавасмандӣҳои андозӣ-молиявии соҳибкорони хурду миёна, нақш ва аҳамияти онҳо дар татбиқи амалии ҳадафҳои иқтисодии кишвар иборат мебошад.

Самаранокии фаъолияти соҳибкории хурду миёна бевосита аз такмили маъмурикунонии андоз аз раванди ҷамъоварии маблағҳои андозӣ ва низоми андозбандии субъектҳои соҳибкорӣ вобастагӣ дорад. Дар шароити муосир масъалаи баҳисобгирии объектҳои андозӣ ва ба андозбандӣ алоқаманд, ҳавасмандӣҳои андозӣ-молиявии субъектҳои соҳибкорӣ, дуруст ба роҳ мондани назорату санҷишҳои андозӣ, саривақт воридшавии маблағҳои андозӣ фишанги асосии маъмурикунонии андоз ба ҳисоб меравад.

Омили муҳими сиёсати андозии давлат дар таъсири маъмурикунонии андоз ин тадбирҳои махсус оид ба баланд бардоштани дастгирии молиявии рушди соҳибкории хурду миёна ба ҳисоб меравад, ки ҳоло «...дар раванди маъмурикунонии андоз камбудӣҳои ҷиддӣ ҷой дорад...»,¹ ки бартаарафсозии онҳо аз дуруст ба роҳ мондани назорату санҷишҳои андозӣ ва функцияҳои он дар раванди низоми андозбандӣ мебошад. Аз ин ҷо бармеояд, ки ташкили самараноки фаъолияти мақомоти андоз аз сатҳи ҷамъоварии маблағҳои андозӣ ва назорату санҷишҳои андозӣ вобастагии калон дошта, бо ёрии онҳо шаклу

¹Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, 23.04.2014.

меъёрҳои махсуси андозбандии субъектҳои соҳибкорӣ бо сарфи ками хароҷотҳои хизматрасониҳои андозӣ муайян ва баҳогузорӣ карда мешавад. Дар ин раванд, назорату санҷишҳои андозӣ (махсусан, санҷишҳои сайёр ва назоратҳои камералӣ, татбиқи чораҳои маъмурӣ ва танзими қарзҳои андозӣ ва ғайра) ҳамчун фишанги муҳими идоракунии муносибатҳои андозӣ ба ҳисоб меравад, ки он дар раванди маъмурикунонии андоз нақши махсус дорад, ки онҳоро чунин пешниҳод менамоем:

- тақмили низоми автоматикунории баҳисобгирии объектҳои андозбандӣ ва андозбандӣ алоқамандӣ субъектҳои соҳибкорӣ;

- боз ҳам осонтар намудани маъмурикунонӣ ва умуман, меъёрҳои андозбандии фаъолияти соҳибкорӣ;

- дар амал татбиқ намудани муқаррароти соҳа, муқаммал кардани тартиби бароҳмонии санҷишу назоратҳои мақомоти андоз, арзёбии натиҷабахшии фаъолияти он ва ғ.

Дар таҷрибаи раванди маъмурикунонии андоз ба рушди соҳибкории хурду миёна усулҳо ва методикаи таҳлил ва баҳогузориҳои худро дорад. Пеш аз ҳама, усули таҷрибавӣ-эксперименталӣ, ки барои муайян кардани ҳаҷми воридоти андозӣ дар як даври ҳисоботӣ аз фаъолияти соҳибкорӣ, истифода мешавад: муайян намудани манбаъҳои иловагии андозбандӣ ва пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ ба соҳибкорони хурду миёна, тамоюли воридшавии ҳаҷми бештари маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ, баҳои самаранокии фаъолияти мақомоти андоз, пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ-молиявӣ ба субъектҳои мазкур, тағйироту иловаҳо ба қонунгузориҳои андозӣ ва ғайра.

Механизми амалӣ намудани назорату санҷишҳои андозӣ, аз бақайдгирии субъектҳои соҳибкории хурду баҳисобгирӣ ва назорати фаъолияти мақомоти андоз манша гирифта, бо чунин тартиб гузаронида мешавад:

- мавқеи ҷуғрофӣи субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ ва иншооти марбут ба онҳо;

- маҳалли фаъолияти соҳибкорони инфиродӣ ё шахсони ҳуқуқӣ дар навоҳии кишвар;

- мавқеи ҷойгиршавии корхонаҳо, созмонҳои марбут ба фаъолияти соҳибкорӣ, аз ҷумла васоити нақлиёт, амволи ғайриманкули онҳо, ки дар ихтиёри соҳибкорони мазкур қарор доранд.

Иҷрои амалии функсияи маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна аз чунин уҳдадориҳо иборат мебошад: бақайдгирии воридоти андозӣ ба буҷети давлат аз ҳисоби фаъолияти соҳибкорӣ; бароҳмонии санчишу назоратҳои андозӣ чиҳати пайгирии иҷрои уҳдадориҳои андозӣ; мунтазам муқоиса намудани хароҷоти иҷрои вазифаҳои хизматии мақомот бо натиҷаҳои бадастовардаи онҳо зимни ифои вазифа. Назорату санчишҳои андозӣ бояд саҳеҳ ва дақиқ ба роҳ монда шуда, шаффофияти иҷрои уҳдадориҳои андозӣ аз ҷониби субъектҳои соҳибкории хурду миёна дар давраи ҳисоботи таъмин намояд. Пиёда сохтани чунин тадбирҳо, аз давлат ва мақомоти андоз назорати риояи қонунгузори бахши андозиро тақозо намуда, ба воситаи маъмурикунонии андоз, аз ҷумла назорату санчишҳои андозӣ роҳандозӣ карда мешавад.

Барои амалӣ намудани ин ҳадафҳо дар бахши соҳибкории хурду миёна дар шароити бӯҳрони молиявӣ-иқтисодӣ, пеш аз ҳама масъалаи татбиқи амалии механизми маъмурикунонии андоз ба ҳисоб рафта, андешидани тадбирҳои зеринро тақозо мекунад, аз ҷумла:

- рақамикунонии пешниҳодоти ҳисоботҳои (эъломияҳои) андозӣ ва татбиқи усулҳои муосири ба пешрафти технологияи иттилоотӣ асосёфта;

- содда ва омафаҳм намудани шаклу меъёрҳои андозситонӣ ва ҳисоботҳои андозӣ барои субъектҳои соҳибкории мазкур;

- тағйиротҳои ҷиддӣ дар пешниҳоди ҳисоботҳои муҳосибӣ ва андозӣ, ки садди роҳи рушди соҳибкории хурду миёна мегарданд;

- мушкилиҳо дар тартиби ҳуҷҷатгузорӣ ва баҳисобгирии низоми соддаи андозбандӣ дар рушди соҳибкорони хурду миёна, ки тибқи он пардохтҳои андозӣ ва бочҳо бо як варақаи ҳисобаробаркунӣ ба таври электронӣ амалӣ мегардад.

Барои самаранок ба роҳ мондани маъмурикунонии андоз ва пардохти саривактии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ, истифодаи низоми содакардашуда ва махсуси андозбандӣ барои субъектҳои соҳибкории хурду қобили қабул мебошад. Интиҳоби низоми андозбандӣ ва дар заминаи он, шакли ҳисоботи муҳосибӣ дар қаламрави кишвар аз якдигар фарқ менамояд. Масалан, субъектҳои соҳибкории хурду миёна ҳангоми истифодаи низоми содакардашудаи андозбандӣ метавонанд, ҳисоботи муҳосибии худро дар шакли содакардашуда ё махсус, дар мавриди бақайдгирии китоби даромаду хароҷотҳои соҳибкорӣ, ки ба кам намудани хароҷотҳои баҳисобгирӣ ва сарфаи вақти кормандони мақомоти андоз равона карда шавад. Лекин, дар ин маврид, мушкилотҳои баҳисобгирӣ дар ҳисобаробаркуниҳои буҷетӣ ва фондҳои ғайрибуҷетӣ ба амал бароварда мешаванд. Дар ин маврид ду шакли баҳисобгирии фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ ва ҳисоботҳои андозӣ роҳандозӣ карда мешавад.

Дар барномаи маъмурикунонии андоз то солҳои 2025, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2019, № 643 тасдиқ карда шудааст, дар қисмати вазифаҳои маъмурикунонии андоз дар самти таҳкими механизмҳои ҳавасмандҳои андозӣ-молиявии субъектҳои соҳибкорӣ ва ҷалби сармояҳо дар раванди маъмурикунонии андоз, коҳишёбии хароҷотҳо оид ба иҷрои уҳдадорӣҳои андозӣ, ташаккули низоми устувори андозбандӣ барои субъектҳои соҳибкории мазкур шартҳои муҳим мебошад.

Ҷиҳати идомаи ислоҳоти андозӣ дар баробари тақмили низоми маъмурикунонӣ, инчунин, кам кардани ҳиссаи иқтисоди ниҳонӣ, рақамикунонии хизматрасониҳои андозӣ ва таъмини иртиботи мустақиму пайвастаи байни ниҳодҳои давлатӣ дар соҳаи андоз ва субъектҳои тичорати хусусӣ, бунёди муҳити рақобатӣ, тавсеаи маърифати молиявии субъектҳои соҳибкорӣ, зина ба зина бартараф намудани ақибмонӣ дар гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ пешбинӣ мегардад. Аммо ин тадбирҳо ҳоло ҳам кофӣ набуда, зарурияти тақмили маъмурикунонии андоз, баҳусус, назорату санҷиҳои андозиро дар рушди соҳибкории хурду миёна тақозо менамояд.

Хулоса, самти муҳими баҳои услуби самаранокии низоми андозӣ ва таъсири маъмурикунонии андоз дар рушди субъектҳои соҳибкории хурду миёна аз татбиқи амалии чунин чорабиниҳо вобастагӣ дорад:

- баҳисобгирии субъектҳои соҳибкорӣ ва объектҳои андозбандӣ ва ба андозбандӣ марбут, татбиқи речаи махсуси андозбандӣ, низоми соддаи маъмурикунонии он, таъмини самарабахшии санчишу назоратҳои андозӣ, ки бо нишондиҳандаҳои даромади буҷети давлат маълум мегардад;

- бароҳмони маъмурикунонии андозӣ, ҳукуку манфиатҳои иштирокчиёни ҳамаи муносибатҳои андозӣ, бахсус, соҳибкорони хурду миёна бояд ба инобат гирифта шавад;

- ҳавасмандгардони андозӣ-молиявии субъектҳои соҳибкории хурду миёна, аз ҷумла низоми махсуси андозбандӣ ва содакардашудаи маъмурикунонии он бояд вазифаи аввалиндараҷа бошад;

- дар Кодекси андоз муқарраротҳо оид ба таъсири маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна ва назорату санчишҳои андозӣ такмил ёфта, қонунӣ, объективӣ, дастрасӣ, самаранокӣ ва ошкор будани маълумотҳо оиди раванди андозбандӣ, қорҳои фаҳмондадиҳии иҷроӣ қонунгузори бахши мазкур ва масъулияти субъектҳои соҳибкории мазкур диққати махсус дода шавад.

Умуман, самаранокии фаъолияти мақомоти андоз аз таъсири маъмурикунонии андоз ба рушди субъектҳои соҳибкории хурду миёна вобастагӣ дорад. Вай дар заминаи дастгирии давлатӣ, ба мисли танзими давлатии низоми андозӣ ва дуруст ба дуруст ба роҳ мондани назорату санчишҳои андозӣ равона карда мешавад. Самараноки амалкарди фишангҳои маъмурикунонии андоз дар рушди субъектҳои соҳибкории миёна имконият медиҳад, ки баҳисобгирӣ ва назорати субъектҳои соҳибкорӣ, иншооти дахлдор ва объектҳои муносибатҳои андозӣ дуруст анҷом дода, воридоти ҳар чӣ бештари маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ таъмин гардад.

1.3. Таҷрибаи хориҷӣ оид ба маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна

Таҳқиқ ва омӯзиши раванди маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна муаммои бисёрчанба буда, аз он ҷиҳат мубрам мебошад, ки норасоии маблағҳои буҷети давлатӣ ва рушди ғайрисамараноки фаъолияти соҳибкорӣ, бахусус соҳибкории хурду миёна ба камшавии воридоти маблағҳои андозӣ ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ буҷет ва имкониятҳои таъмини иқтисодии андозӣ мегардад.

Таҷрибаи хориҷӣ оид ба маъмурикунонии андоз дар рушди фаъолияти соҳибкорӣ, таҷрибаи давлатҳои рушдкардаи дунё, ба мисли давлатҳои аъзои ИА, ИМА, Ҷумҳурии Халқии Хитой, ҷумҳуриҳои пасошуравӣ, аз қабيلي Федератсияи Россия, Ўзбекистон, Гурҷистон ва Беларус моро ба хулосае водор кард, ки самаранокии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна бе дастгирии давлатӣ ва ҳавасмандии андозӣ-молиявии онҳо ғайримкон мебошад. Ва сабаби асосии ин ҷараён низ дар самаранокии пасти низоми андозӣ ва маъмурикунонии он, яъне дуруст ба роҳ мондани назорату санҷишҳои андозӣ, истифодаи нодурусти низоми пешқадами хизматрасонии электронӣ ва шакли меъёрҳои андозбандӣ дар рушди субъектҳои соҳибкорӣ мебинад.

Таҷрибаи Амрико ва давлатҳои Аврупо, ки тайи солҳои тӯлонӣ дар модели рушди иқтисоди бозорӣ қарор доранд, нишон медиҳад, ки тамоюлу тазодҳои зиёде дар низоми андозбандӣ, бахусус, низоми махсуси андозбандӣ дар рушди соҳибкории хурду миёна паси сар намуда, дар аксарияти онҳо соҳибкории хурду миёна ба ҳалли масъалаҳои муҳимми иҷтимоӣ-демографӣ ва таъмини шуғли қори аҳоли сафарбар гардидаанд. Бинобар ин, дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна ва таъсири маъмурикунонии андоз дар рушди онҳо хеле назарас мебошад.

Аз рӯйи маълумотҳои оморӣ миқдори навоариҳо, ки ба ҳар як корманд рост меояд, ба андозаи то 2 маротиба беҳтаршавии натиҷаҳои фаъолияти соҳибкорӣ боис гардида, ¹ тибқи ҳисобҳои мутахассисон, қисмати бештари ихтирооти дар садаи бистум дар кишварҳои саноатии пешрафта ҳамчун инноватсия татбиқшуда ба субъектҳои соҳибкории хурду миёна хурду миёна дахл дорад (аз 58 навоарӣ 46-то). Ин маълумотҳо шаҳодати онанд, ки субъектҳои соҳибкории хурду миёна бештар ба инноватсия ҳамчун омили рушд така мекунанд. Дар Иёлоти Муттаҳида, тибқи омили расмӣ 89 дарсади корхонаҳои илмғунҷоишаш баланд ба соҳибкорони хурду миёна тааллуқ доранд. Махсусан, соҳми соҳибкории хурду миёна дар соҳаи барномарезии компютерӣ (98 дарсад), соҳаи оптика (97 дарсад), таҷҳизоти ченкунанда ва назоратӣ санҷишӣ (96 дарсад), соҳаи электроника (90%) дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико хеле баланд мебошад.²

Бояд таъкид дод, ки дар кишварҳои рушдкардаи иқтисодӣ функсияи низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии он аз марҳилаи бақайдгирии субъектҳои соҳибкорӣ оғоз гардида, меёриҳо ва қоидаҳои умумии андозситонӣ, тартиби фаъолияти мақомоти андоз, уҳдадорҳои субъектҳои соҳибкории хурду миёна (андозсупорандагон)-ро маълуми тарҳрезӣ кардан, омодакунии кадрҳои соҳаи мақомоти андозро роҳандозӣ менамоянд.

Вазифаи дастгоҳҳои марказӣ, яъне мақомоти ваколатдори давлатӣ аз тарҳрезӣ, ояндабинӣ, банақшагирии андозбандӣ, маъмурикунонии андозӣ, иҷрои корҳои марбут ба тавзеҳу фаҳмондадиҳии тартиботи андозӣ, пайгирӣ аз болои риояи муқаррароти соҳа, бароҳмонии ниҳодҳои марбутаи андоз дар ҳамаи сатҳҳои идоракунӣ иборат мебошад.

Таҷрибаи низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии он дар кишварҳои хориҷӣ ба мисли ИМА, Аврупои ғарбӣ, Чин ва ғайра нишон медиҳад, ки дар сиёсати андозбандӣ хусусиятҳои хоси давлатдорӣ ва умумӣ ба назар гирифта

¹Системы поддержки и развития малого бизнеса за рубежом. -М.:Уникум Пресс, 2003.-С.44.

²Мильнер Б.З. Теория организации. -М.: ИНФРА, М. - 2010.-С.572.

мешавад. Дар аксарияти ин кишварҳо барои рушди соҳаҳои афзалиятноки иқтисодиёт, махсусан соҳибкории хурду миёна бартариҳо дода мешавад, ки тавассути механизми ҳавасмандии молиявӣ-иқтисодӣ, ҷалби бештари сармояҳо ба рушди иқтисоди миллӣ ба роҳ монда мешавад.

Механизми танзими низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии фаъолияти соҳибкорӣ дар кишварҳои Фаронса, Олмон, Австрия, Испания, Нидерланд ва Чопон хеле хуб ба роҳ монда шудааст. Барои ҷалби сармояи хусусӣ, рушди соҳибкории хурду миёна дар ин кишварҳо ба василаи имтиёзҳои андозӣ ва ҳавасмандиҳои молиявӣ, барои ҷалби бештари сармояҳо ба рушди иқтисодёт пешниҳод мегардад. Дар як қатор кишварҳои пешрафтаи ҷаҳонӣ (ИМА, Фаронса, Англия) ба масъалаи мазкур низ аҳамияти махсус дода шуда, алҳол дар ислоҳоти андозӣ, аз ҷумла дар ИМА - аз 46% то 34%, Фаронса - аз 50% то 34% ва Англия - аз 52% то 33%.¹

Кишварҳои Ғарб ҳанӯз даҳсолаҳо пештар ба масъалаи низоми сода ва махсусгардонидашудаи андозбандӣ ва маъмурикунонии он диққати махсус медоданд. Аз ин рӯ, « Рушди мақоми соҳибкории хурду миёна дар ҷараёни инноватсионӣ яке аз тамоюлҳои универсалии дар ҷаҳонӣ соҳибкорӣ ба ҳисоб меравад ».² Масалан, мувофиқи омили Созмони Ҳамкории Иқтисодӣ ва Рушд тақрибан 30 дарсади тадқиқоти илмӣ ва 2 дарсади навоариҳо дар кишварҳои пешрафтаи саноатӣ ба соҳибкорони хурду миёна тааллуқ дорад навоариҳо рост меояд. Бар замми ин, хароҷотҳо барои навоариҳои соҳибкории хурду миёна ҳамагӣ - 4 - 5%-ро ташкил медиҳад.³ Аз ин лиҳоз, самти муҳими маъмурикунонии андоз дар ин кишварҳо ин низоми содагардонидашуда ва махсуси андозситонӣ мебошад.

¹Ҳуқуқи андозбандӣ: Китоби дарсӣ / Бо таҳрири С.Г. Пепеляева. М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2000. -С.10

²Косов М.Е. Специальный налоговый режим инновационная деятельность малого бизнеса / М.Е. Косов // Международный бухгалтерский учет. - 2013. - № 1. - С. 38-43.

³Организацияэкономическогосотрудничестваиразвития (Organization for Economic Cooperation and Development, OECD).

Дар Фаронса қонунгузори бахши андозӣ низоми содакардашудаи андозситонино барои субъектҳои соҳибкорӣ хурду миёна пешбинӣ менамояд, ки он барои пешниҳод накардани эълומияи андоз ва пешниҳоди ҳисоботи молиявӣ равона гардида, фақат дар мавриди харидкунӣ ва ҳисоббаробаркуниҳои андозӣ-молиявӣ истифода бурда мешавад.¹ Ин шакли пешниҳоди ҳисоботҳои муҳосибӣ ва баҳисобгирии андозии субъектҳои соҳибкорӣ хурду миёна вақт ва гаронии андозро паст намуда, барои рушди фаъолияти соҳибкорӣ мазкур заминаҳои муосид фароҳам меорад.

Дар Чехия ва Британияи Кабир шакли ҳазинавии (кассавии) пешбурди ҳисоботҳои андозии субъектҳои соҳибкорӣ хурду миёна ҳеле маъмул буда, он имконият медиҳад, ки тартиби ҳисоботи даромаду хароҷотҳои онҳо ҳеле сода ва дастрас мебошад. Дар Британияи Кабир чунин меҳисобанд, ки усули ҳазинавии пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ хурду миёна нисбати усулҳои анъанавии андозбандӣ ҳеле муфид буда, тавассути он даромаду хароҷоти онҳо ҳангоми гирифтани маблағҳои пулӣ назорат бурда шуда, андоз аз даромад дар давраи ҳисоботӣ талаб карда намешавад.²

Тавассути ин принсипҳо таъмини воридшавии ҳар чӣ бештари маблағҳои андозӣ дар ин кишварҳо аз ҷониби субъектҳои бахши хусусӣ, дар сатҳи умумидавлатӣ ба андозаи 48 дарсад, аз ҳисоби андоз аз замин 34 дарсад, бочи гумрукӣ ва андози калосо пардохт карда шуда,³ маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкорӣ хурду миёна дар ин кишвар аз ҳама босамартар дониста мешавад, ки имкониятҳои татбиқи таҷрибаи мазкур дар амалияи андозбандии кишвар ба манфиати кор мебуд.

Дар аксар кишварҳои рушдкардаи иқтисодӣ чораҳои дастаҷамъонаи пардохти қарзҳои андозӣ бо роҳи истифодаи механизмҳои гуногуни назорату санҷишҳои андозӣ барои субъектҳои соҳибкорӣ хурду миёна роҳандозӣ

¹Лисун С.В. Налоговая безопасность: российский и зарубежный опыт / С.В. Лисун //Налоговое планирование. -2015. -№1. - С. 7-18.

²<https://www.gov.uk/simpler-income-tax-cash-basis/who-can-use-cash-basis>.

³Налоговые системы зарубежных стран: Учебник для вузов. Под ред.В.Г. Князев, Д.Г. Черник. - М.: Закон и право, Юнити, -2009. -С. 242-243.

мегардад, ки он ба боздоштани амалиётҳои ҳисобаробаркунии бонкҳо, ҳабс ва мусодирази моли амвол, манъ намудани ғайриқонунии соҳибкорӣ равона мегардад. Ин фишангҳо, тавассути функсияҳои назорату санҷиши андозӣ амалӣ гардида, вазифаи хизматрасониҳои андозӣ дар ин маврид ба ворид намудани ҳарчи зиёди маблағҳои андозӣ ва ба буҷет баргардонидани маблағҳои пинҳоннамудаи субъектҳои соҳибкорӣ равона карда шудаанд. Ин раванд, иштироки бевоситаи сохторҳои дахлдори давлатӣ, яъне мақомоти андозро барои назорати дурусти андозии субъектҳои соҳибкорӣ тақозо менамояд.¹

Таҷрибаи аксарияти мамлакатҳои дунё собит месозад, ки маъмурикунонии андозии ғайриқонунии соҳибкорӣ илова ба вазифаи асосии он, яъне, дар сатҳи бояду шояд чамъ овардани маблағҳои ҳамчун андоз рӯёндашаванда, боз бақайдгирӣ ва барӯйхатгирии соҳибкорон, назорат аз болои амалиётҳои нақдӣ ва риояи талаботи қонунгузори асъорӣ, гардиши маҳсулоти зерасизӣ, ташкили бозҳои лотерея ва қиморбозӣ ва амсоли инҳо манша гирифта, ҳавасмандҳои молиявӣ-иқтисодӣ ва имтиёзҳои андозӣ барои рушди корхонаҳои хурду миёнаи ватанӣ равона мегардад.

Дар шароити муосир бештари кишварҳои дунё, чуноне мушоҳида шуд, аз технологияҳои рақамӣ зимни маъмурикунонӣ истифода мебаранд ва дар ин кишварҳо чунин шаклҳо ва самтҳои асосии назорату санҷишҳои андозро истифода мебаранд:

- пешниҳоди эълумияи андозӣ дар шакли электронӣ;
- истифодаи технологияи муосир зимни андозбандӣ ва пардохти уҳдадориҳои андозӣ аз ҷониби субъектҳо;
- хизматрасонии иттилоотӣ тавассути сомонаи интернетӣ, пешниҳоди маълумоти дақиқу саҳеҳ, ҳисоботҳои шаффоф;

¹Куклина, Т.В. Теоретические основы и классификация налогового администрирования / Т.В. Куклина //Вестник Томского государственного университета. Экономика. - №4 (24). -2013.-С.23.

8. Режимдоступа: <http6://knoema.ru/NESE/new-estimates-for-the-shadow-economies-all-over-the-world?tsId=1000730> Электронныйресурсы Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015, режимдоступа: <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2015/ShadEcEurope31/pdf>.

- содатар кардани расмиёти бақайдгирӣ, алалхусус, бақайдгирии субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ ва ғ.

Яке аз самтҳои асосии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна ин маҳак (ченаки)-и баҳогузори корхонаҳои хурду миёна ба ҳисоб рафта, аз рӯи шумораи коргарон ва фаъолияти хоҷагидорӣ, аз ҷумла гардиши захираҳои молиявӣ гурӯҳбандӣ карда мешавад. Масалан, дар Фаронса соҳибкории хурду миёна аз рӯи шумораи коргарон, яъне аз 50-100 нафар ва зиёда аз 150 нафар, инчунин гардиши маблағҳои молиявӣ аз 3,5 млн. франк зиёд, бо 1 млн. молу хизматрасониҳо ва фурӯши маҳсулотҳо бояд фарогирӣ бошад. Дар Британияи Кабир ба соҳибкории хурду миёна то 24 ва аз ин зиёд ва шумораи 100 нафар зиёд соҳибкорони миёна, ки гардиши маблағҳои молиявӣ он набояд аз 400 ҳазор. фунт. стерл. (ё 96%-и шумораи ширкатҳои хусусӣ)-ро ташкил медиҳанд. Дар ИМА бошад ба категорияи соҳибкории хурд то 500 коргар, бо даромади солонаи аз 3 то 12 млн. доллар ва ҳаҷми саҳмҳо бошад аз 5 млн. доллар (ба ширкатҳо қариб 99%-и ширкатҳои кишвар) дохил мешавад. Дар ҷадвали 1.2. маҳаки (ченкаи)-и баҳогузори субъектҳои соҳибкории хурду миёна дар кишварҳои хориҷӣ оварда шудааст.

Ҳамзамон, хусусиятҳои хоси ташаккул ва рушди соҳибкории хурду миёна ва моҳияти иҷтимоии он низ дар низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии он дар кишварҳои рушдкардаи индустралӣ ба мақсадҳои рушди соҳаҳои афзалиятноки иқтисодии кишвар равона мегардад.

Дар аксарият кишварҳои хориҷӣ барои муайян намудани низоми махсуси андозбандӣ ва маъмурикунонии он, аз ҷумла низоми содакардашудаи андозбандӣ ҷорӣ карда шудааст. Инчунин, ҳолатҳои гуногуни низоми андозбандӣ ва назорату санҷишҳои андозӣ, донишҳои ҳуқуқӣ ва андозии субъектҳои соҳибкории хурду миёна дар баъзе кишварҳо тафовутҳои худро дошта, ин омилҳо ба тақмили маъмурикунонии андоз бе таъсир намеронад.

Чадвали 1.2. Маҳаки (ченаки)-и баҳогузори субъектҳои соҳибкории хурду миёна дар кишварҳои хориҷӣ

Кишварҳо	Шумораи коргарон, адад	Гардиши солона, зиёда аз
Британияи Кабир	24-99 одам (то 250 одам дар саноат)	зиёда 400 ҳазор. фунт. стерл.
Белгия	то 100 нафар	145 млн. франки белги
Фаронса	200 нафар	3,5 млн. франк
Олмон	500 нафар	11,5 млн. евро
Люксембур	100	60 ҳазор люкс.франк
Чопон	100 (на каматр аз 300 нафар дар саноат)	30 млн. иен (то 100 млн. дар саноат)
ИМА	500 нафар	3-12 млн. доллар
Канада	100 нафар	2-20 млн. доллар
Чин	100	300 ҳазор юани Женьминбӣ

Сарчашма: Explanatory Notes to the OECD Tax Database, 2005. Available at: URL: <http://www.oecd.org/dataoecd/26/56/33717459.xls> (дата обращения: 21.05.2011). (ХОЗИР СОЛИ 2022)

Сатҳи баланди дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна дар кишварҳои рушдкардаи иқтисодӣ тавассути механизми ҳавасмандии молиявӣ, ба мисли имтиёзҳои андозӣ дар шакли содакардашуда ва махсуси андозбандӣ ба роҳ монда мешавад. Дар аксар кишварҳои Аврупо имтиёзҳои андозӣ ба корхонаҳои хурду миёна пешниҳод мегардад. Ин имтиёзҳо дар шакли меъёри андозбандии прогрессивӣ роҳандозӣ карда шуда, барои соҳибкории хурду миёна дар аксарияти кишварҳои рушдкарда низоми содакардашудаи андозбандӣ пешниҳод карда шудааст.

Дар баъзе кишварҳо ба субъектҳои соҳибкории хурду миёна иҷозати якбора ихтисор намудани (дар доираи муайян) сармоягузорӣ ба фондҳои асосӣ ва дар баъзе онҳо ихтисори фонди истехлоки иҷозат дода шудааст. Масалан, дар ИМА имтиёзи махсуси андозӣ барои сармояи венчурӣ дар категорияи корхонаҳои хурд пешниҳод карда шуда, инчунин имтиёзи андозӣ ба афзоиши арзиши сармояи асосӣ дар қисмати фурӯши сахмияи корхонаҳои хурд пешниҳод карда шудааст.

Дар кишварҳои дигар барои субъектҳои соҳибкории хурду миёна дараҷаи баланди тахршавандагӣ бо мақсади андозбандӣ хароҷотҳо барои ширкатҳое, ки

ба корҳои илмӣ-таҳқиқоти машғуланд, пешниҳод карда мешавад. Масалан, соҳибкорони хурди итолиёӣ низоми зудамал ва содакардашудаи андозбандиро истифода бурда, ААИ-ро бозпас мегиранд. Аммо дар Австралия, соддатар кардани маъмурикунонӣ ва ҳуди андозбандӣ барои соҳибкорон ба кам кардани теъдоди санчишу назоратҳои мақомоти андоз равона карда шудааст.

Дар Шветсия ба субъектҳои соҳибкории хурду миёна имтиёзҳои андозӣ дар шакли содакардашудаи он тариқи истифодаи шакли баҳисобгирии хазинави (кассавӣ)-и даромад ва бақайдгирии ҳатмии субъектҳои хурду дар мақомоти андоз пешниҳод гардидааст. Корхонаҳои хурд бо даромади на камтар аз 110000\$ ИМА метавонад эълумияи худро фақат дар як сол як маротиба пешниҳод намоянд, на балки ба мисли дигар корхонаҳо ба таври моҳона (ҳар моҳ).

Таъмини чунин нишондиҳандаҳои баланди рушди соҳибкории хурду миёна дар кишварҳои рушкардаи иқтисодӣ аз чунин чораҳо иборат мебошад:

- имтиёзҳои андозӣ ба субъектҳои соҳибкории хурду миёна, ки барои соҳаҳои афзалиятноки иқтисодиёт ва ҷалби бештари сармояҳо;
- пешниҳоди низоми махсус ва содакардашудаи андозбандӣ ба соҳибкории хурду миёна;
- дастраси соҳибкории хурду миёна ба фармоишҳо ва пуружаҳои давлатӣ ва минтақавӣ;
- сиёсати ҳавасмандии андозию молиявӣ барои фаъолияти соҳибкорӣ;
- дастгирии давлатии фаъолияти соҳибкорӣ ва ғайра.

Агар ба низоми андозбандии кишварҳои собиқ Шӯравӣ назар афканем, дар онҳо рушди соҳибкории хурду миёна ва маъмурикунонии он дар кишварҳои рушдкардаи иқтисодӣ тафовутҳо ба назар мерасанд. Масалан, дар Литва усули андозбандӣ ва маъмурикунонӣ он дар рушди субъектҳои соҳибкории хурду миёна аз мавқеи андозсупоранда (шахси ҳуқуқӣ ва воқеӣ) ва дар баъзе мавридҳо бошад аз шакли фаъолияти субъекти соҳибкорӣ вобаста мебошад. Барои пешбурди фаъолияти онҳо бояд дафтари баҳисобгирии даромаду хароҷотҳо ва китоби воридшавӣ ва гардиши маблағҳои моливии худро дошта

бошанд. Шахсони ҳуқуқии субъектҳои соҳибкории хурду миёна, дар навбати худ, фаъолияти худро бе иҷозатнома (лицензия) оғоз намуда, фақат андоз аз даромади шахсӣ бо меъёри 29% пардохт менамоянд. Лекин, соҳибкорони хурду миёнае, ки гардиши маблағҳои пулиашон аз 25000 доллари ИМА зиёд мебошад, ухдадоранд, ки эълomia оид ба пардохти андоз аз арзиши иловашуда пешниҳод намуда, бояд ҳатман андоз пардохт намуда, субъектҳои аз ин микдор кам гардиши маблағҳои пулӣ доранд, ягон ҳел эълomia ва андоз пардохт намекунанд.

Дар Федератсияи Россия тайи солҳои охир дар мақомоти андоз ҷаҳиши ҳуберо дар самти такмили рақамикунонии низоми иттилоотии андозбандӣ ба назар меравад. Дар ин кишвар раванди маъмурикунонии андоз бо истифодаи технологияи муосири иттилоотӣ ба роҳ монда шудааст. Истифодаи фишанги мазкур имконият медиҳад, ки маъмурикунонии андоз ба баҳши соҳибкории хурду миёна кам таъсир намуда, барои онҳо шароитҳои беҳтару хубтарро барои пардохти саривақтии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ фароҳам меоранд.

Истифодаи технологияи муосири хизматрасониҳои андозӣ дар самти маъмурикунонии андоз ҳамкорӣ ва муносибати субъектҳои соҳибкорӣ (андозсупорандагон) ва мақомоти андозро сода ва муфид мегардонад. Дар шароити муосир дар ин кишвар зиёда аз 80 намуди хизматрасониҳои электронӣ барои соҳибкорон роҳандозӣ гардидааст, ки миёни онҳо барои соҳибкорони хурду миёна бештар “Кабинети (хучраи) шахсӣ” хеле қулай мебошад. Онро ҳам шахсони ҳуқуқӣ ва воқеъӣ истифода мебаранд, ки ба воситаи он тамоми маълумотҳоро оиди раванди андозбандӣ ва маъмурикунонии он дастрас карда мешавад.

Агар ба низоми маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна дар ин кишвар назар афкнем, ин ҷо танҳо ба низоми андоз аз даромад бештар диққат дода мешавад. Илова бар ин, барномаҳои инноватсионӣ, ки мақомоти андози ин кишвар тайи солҳои охир таҳрезӣ ва роҳандозӣ намуда истодааст, ки он ба дасткаши аз пардохти андоз ва рушди иқтисодиёти рақамӣ равона карда шудааст. Ба ин ҷори намудани техникаи назорати хазинавиرو

(кассавиро) шомил кардан мумкин аст, ки маълумотхоро дар шакли онлайнӣ барои соҳибкорон пешниҳод менамояд.

Мақсади чорӣ намудани низоми махсуси андозбандӣ ва маъмурикунонии он дар Россия ба роҳ мондани сиёсати андоз буда, тавассути он ниҳодҳои давлатии соҳаи андоз бо субъектҳои соҳибкорӣ робита барқарор мекунад. Бинобар ин, «Маъмурикунонӣ аз ҷиҳати методологӣ нисбат ба дигар методҳои иқтисодии идораи соҳаи андоз тафовути калон дорад ва он ҷамоҳангсозии фаъолияти ниҳодҳои давлатӣ ва бахши хусусиро дар соҳаи андоз дар назар дошта, онро унсури муҳими иқтисодии ҳавасмандгардонии моддӣ-маънавии субъектҳои соҳибкорӣ мешуморад».¹ Дар ин раванд, масъалаи муҳими маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна инҳо ба ҳисоб меравад:

- маърифати пасти субъектҳои соҳибкории хурду миёна, ки дар баъзе мавридҳо ҳато намедонанд, ки барои чӣ андоз месупоранд;
- масъалаҳое, ки бо маъмурикунонии андоз аз даромади соҳибкорон ва ғайра шомиланд.

Дар Ҷумҳурии Беларус маъмурикунонӣ василаи муҳими татбиқи танзими давлатии соҳаи андоз маҳсуб меёбад ва баҳри амалисозии сиёсати андозӣ, баҳусус, назорату санҷишҳои андоз роҳандозӣ карда мешавад. Дар мавриди қонунгузории соҳаи мазкур, мақомоти гумрук ва дигар мақомотҳои давлатӣ низ дар раванди санҷишҳои андозӣ ба кормандони мақомоти андоз кумак менамоянд.

Дар Қазоқистон бошад, тавассути маъмурикунонии андоз, баҳусус назорату санҷишӣ воридшавии саривақти маблағҳои андозӣ ва дигар пардохти ҳатмӣ ба буҷети давлатӣ таъмин карда мешавад. Ҳамзамон, дар ин кишвар маъмурикунонии андоз функцияи ҳавасмандгардонии молиявӣ ва ҳифзи ҳуқуқӣ субъектҳои соҳибкории хурду миёнаро ба уҳда дошта, дар баъзе мавридҳо оид

¹Черник, Д. Налоги в странах с развитой рыночной экономикой / Д. Черник. // РЭЖ, - 2011. - №7.-С. 29.

ба қонунвайронкуниҳои андозӣ ва қорҳои назорату санҷишҳои камеравӣ ва сайёро роҳандозӣ мекунад.

Дар Ҷумҳурии Гурҷистон дар давраи истиқлоли давлатӣ ислоҳоти куллии соҳаи андоз ва андозбандӣ гузаронида шуд. Маъмурикунонии андоз низ қомилан дигаргун сохта шуд. Ба Гурҷистон муяссар гардид, ки сармоягузориҳои ҳеле азимро бо роҳи пешниҳоди ҳавасмандии молиявӣ-иқтисодии субъектҳои соҳибқарӣ, баҳусус, соҳибқарии ҳурду миёна, бо истифода аз фишангҳои молиявӣ ва хизматрасониҳои андозӣ ҷалб намояд. Бар қамми ин: « Қангоми амалӣ намудани қунин механизм, нисбати андозсупорандагон ва субъектҳои соҳибқарӣ, баҳусус соҳибқарони ҳурду миёна қарима татбиқ намегардад ».¹ Аз ин рӯ, дар амалӣ намудани тақмили маъмурикунонии андоз дар таҷрибаи аксарияти кишварҳои собиқ Шӯравӣ қоричӣ он низоми ҳеле пешқадаму муосир ба ҳисоб меравад. Истифодаи қунин таҷрибаи маъмурикунонии андоз дар баҳши қонунгузори ҷумҳурии мо аҳамияти қалон дорад.

Қамин тавр, омӯзиши таҷрибаи қоричӣ оид ба маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибқарии ҳурду миёна гувоҳи он аст, ки дар ин самт тадбирҳои зерин ба мақсад мувофиқ аст:

- таҷрибаи давлатҳои қоричӣ аз он гувоҳӣ медиҳад, ки масъалаи низоми андозбандӣ, баҳусус, маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибқарии ҳурду миёна, бе низоми ҳавасмандгардонии молиявӣ-иқтисодии субъектҳои соҳибқарии мақур ва дастгирии давлатии онҳо ғайриимқон мебошад;

- сабаби асосии самараи пасти маъмурикунонии андоз дар рушди субъектҳои соҳибқарӣ - ин дуруст амал нақардани механизмҳои ташкилӣ – иқтисодӣ ва ҳуқуқии он аст. Таҷрибаи қоричӣ собит месозад, ки дар сурати ҳамоҳангсозии фишангҳои дар боло номбаршуда, имқон дорад, ки маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибқарии ҳурду миёна беҳтар ба роҳ монда шавад;

¹Эриашвили, Н.Д. Налоговое право: учебник для магистрантов, обучающихся по программам направлений «Юриспруденция», «Экономика» и «Менеджмент» / Н.Д. Эриашвили, - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2020. – С. 9.

- дар бахши соҳибкории хурду миёна идоракунии маъмурикунонии андоз шарти муҳими ҷамъоварии маблағҳо ва пардохтҳо ба буҷети давлат ба ҳисоб меравад, ки азнавтақсимкунии дурусти захираҳои ҷамъшуда рушди иҷтимоию иқтисодии давлатро кафолат медиҳад.

Дар аксарияти кишварҳои дунё дар ҳалли масъалаҳои низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии он, самаранокии мақомоти андоз бо мақсади ҷамъоварии саривақтии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ хеле афзудааст. Ҳамзамон, сиёсати андозӣ, пеш аз ҳама ба иҷрои нақшаи иҷроии қисмати даромади буҷет фаъолияти самараноки мақомоти андози кишвар равона карда шудааст. Вазъи молиявии субъектҳои соҳибкории хурду миёна муайянкунандаи нишондиҳандаҳои асосии иқтисодии андозӣ ва сатҳи иҷтимоии соҳибкорон ба ҳисоб рафта, сиёсати андозӣ, дар мадди аввал, барои баланд бардоштани вазъи иҷтимоии субъектҳои соҳибкорӣ ва мақомоти андози кишвар ба ҳисоб меравад. Аз ин хотир, омӯзиши таҷрибаи маъмурикунонии андоз дар кишварҳои хориҷӣ дар фаъолияти соҳибкории хурду миёна барои таҳлили дурусти баҳои самаранокии маъмурикунонӣ дар Тоҷикистон имконият медиҳад. Дар натиҷаи мукамалгардонии он, иртиботи байни мақомоти андоз ва намояндагони доираҳои соҳибкорӣ, бахусус, соҳибкории хурду миёна бо кормандони мақомоти андоз ҷоннок карда мешавад.

Дар боби ояндаи рисола таҳлили вазъи кунунии низоми андозбандӣ ва дурнамои он, амалкарди маъмурикунонии дар рушди соҳибкории хурду миёна дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таъсири он ба вазъи молиявӣ-иқтисодӣ таҳлил ва баҳогузорӣ гардида, чиҳати рушд ва тақмили низоми мазкур хулосаю пешниҳодҳо манзур мегардад.

БОБИ 2. АРЗЁБИИ ВАЗЪИ НИЗОМИ АНДОЗӢ ВА МАЪМУРИКУНОНИИ ОН ДАР РУШДИ СОҲИБКОРӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

2.1. Таҳлили вазъи низоми андозӢ ва маъмурикунонии он дар рушди соҳибкории хурду миёна

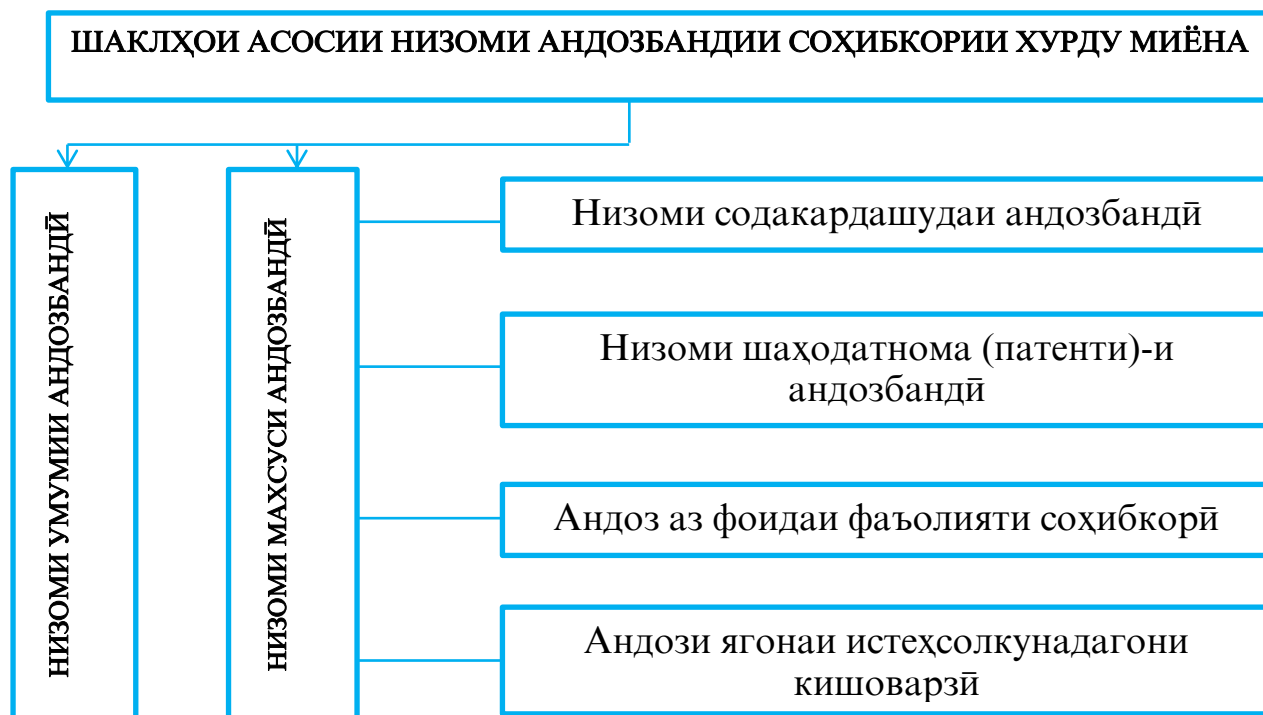
Дар шароити муосир низоми андозӢ дар рушди соҳибкорӣ, бахусус, соҳибкории хурду миёна унсури муҳими муносибатҳои молиявӣ ва манбаъаи даромадҳои буҷети давлатӣ ба ҳисоб меравад. Ба воситаи пардохти маблағҳои андозӣ ва маъмурикунонии он як қисмати даромади миллии кишвар тақсим ва азнавтақсим карда шуда, нигоҳдории мақомоти идоракунии давлатӣ, тартиботи ҷамъиятӣ, рақобатпазирии молу маҳсулоти ватанӣ таъмин мегардад. Дар ин раванд, таҳлил ва баҳои вазъи низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии он дар рушди соҳибкории хурду миёна аз манфиат ҳолӣ нест.

Яке аз масъалаҳои муҳим дар рушди соҳибкории хурду миёна ин низоми махсусии андозбандӣ онҳо ба ҳисоб меравад, ки мустақиман ба нишондиҳандаҳои миқдорӣ ва сифатии рушди иқтисодиёти кишвар таъсир мерасонад. Аз ҷониби дигар: « Тағйиротҳои доимӣ дар қонунгузори бахши андозӣ яке аз омилҳои садди роҳи рушди соҳибкорӣ ба ҳисоб рафта, дар ин раванд соҳибкорони хурду миёна фазои озоди фаъолиятро надоранд. Гаронии андозҳо ба рушди субъектҳои соҳибкории хурду миёна мушкилиҳои иловагӣ эҷод намуда, онҳоро водор месозад, ки ба фаъолияти пинҳонӣ рӯй биёранд ».¹ Аз ин рӯ, танҳо тавассути низоми махсуси андозбандӣ ва маъмурикунонии он фаъолияти самаранокии мақомоти андоз ва тавассути дастгирии давлатии рушди соҳибкорӣ ба натиҷаҳои назаррас ноил гардидан мумкин аст.

Кодекси андози амалкунанда, бо назардошти аҳамияти муҳимми иҷтимоию иқтисодӣ доштани соҳибкории хурду миёна, ба ин бахш диққати

¹Демидова Н.Е., Шершова Е.В. Анализ малого и среднего бизнеса в России: Проблемы и перспективы развития / Н.Е. Демидова, Е.В. Шершова Е.В. // Вестник Алтайской Академии экономики и права. -№12. –С. 284-290.

махсус дода, шартҳои андозбандии онро аз дигар соҳаҳои фаъолият мутафовит сохтааст. Илова бар ин, дар баҳши қонунгузори андозӣ маҳдудиятҳои ҷойдоранд, ки ба низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии соҳибкории хурду миёна рахнаҳо эҷод менамоянд. Ин ҷо, низоми махсус ва содаи андозбандӣ барои соҳибкорони хурду миёна унсури муҳими муносибатҳои андозӣ ба ҳисоб рафта, қисмати даромади буҷети давлатиро бо захираҳои молиявӣ таъмин менамояд. Қайд кардан зарур аст, ки Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон низоми махсуси андозбандӣ ва содаи маъмурикунонии онро барои соҳибкорони хурду миёна дар минтақаҳои кишвар муайян менамояд, ки иҷроиши он тавассути назоратҳои андозӣ амалӣ карда мешавад (расми 2.1).

Расми 2.1. Шаклҳои асосии низоми андозбандӣ барои субъектҳои соҳибкории хурду миёна

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асосии маълумотҳои Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

Кодекси андоз низоми махсус ва содакардашудаи маъмурикунонии андозро, ки шароити махсуси андозбандӣ ва маъмурикунонии онро оид ба рушди субъектҳои соҳибкорӣ муқарар намуда, назорату санҷишҳои андозиро нисбати субъектҳои соҳибкории мазкур роҳандозӣ менамояд.

Мувофиқи сархати 2, моддаи 25 Кодекси андози амалкунанда: «Ба низоми махсуси андозбандӣ инҳо дохил мешаванд:

- низоми андозбандии ғайолияти минтақаҳои озоди иқтисодӣ;
- низоми андозбандии субъектҳои бозори қоғазҳои қиматнок;
- низоми андозбандии шахсони воқеие, ки ғайолияти соҳибкориро дар асоси патент ё шаҳодатнома амалӣ менамоянд»¹.

Тибқи сархати 3 ҳамин моддаи зикршудаи Кодекс: «Ба низоми содакардашудаи андозбандӣ инҳо дохил мешаванд:

- низоми содакардашудаи андозбандӣ барои субъектҳои соҳибкории хурд;
- низоми содакардашудаи андозбандӣ барои истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ (андози ягонаи кишоварзӣ);
- низоми содакардашудаи андозбандӣ барои субъектҳои бизнеси бозӣ;
- низоми содакардашудаи андозбандии ғайолияти парандапарварӣ, моҳипарварӣ ва истеҳсоли ҳуҷури паранда ва чорво;
- низоми содакардашудаи андозбандии ғайолияти инноватсионӣ технология».²

Рушди низоми андозӣ, дар навбати худ, унсурҳои муҳими низоми молиявии кишвар ба ҳисоб рафта, барои рушди соҳибкории хурду миёна мақоми махсус дорад. Низоми махсуси андозбандӣ барои субъектҳои соҳибкории хурду миёна, аз низоми содакардашуда ва шаҳодатнома (патенти)-и андозситонӣ, инчунин андози ягонаи замин барои истеҳсолкунандагони кишоварзӣ иборат буда, ҳамчун манбаи пардохти маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ ворид мегардад. Аз рӯйи низоми мазкур субъектҳои соҳибкорӣ аз 2 то 6 намуди андозро тавассути маъмурикунонии содаи он пардохт менамоянд (диаграммаи 2.1).

¹ Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2022. Моддаи 25. Сархати 2. -С.46. речаи дастрасӣ: https://www.andoz.tj/docs/kodex/Tax-Code_18-03-2022-RT_tj.pdf

² Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2022. Моддаи 25. Сархати 3. -С.46. речаи дастрасӣ: https://www.andoz.tj/docs/kodex/Tax-Code_18-03-2022-RT_tj.pdf

Диаграммаи 2.1. - Ҳиссаи низоми соддакардашудаи андозбандӣ дар низоми андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2022, бо %

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асосии маълумотҳои Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ҳар як низоми андозбандӣ ва шакли андозҳо дар навбати худ, вобаста ба объект, манбаи андозбандӣ ва назорату санҷишҳои андозӣ амалӣ карда мешавад. Зиёда аз 90,7%-и шумораи андозсупорандагон дар низоми махсусгардонидашудаи андозбандӣ ин субъектҳои соҳибкории инфиродӣ хурд, ки тибқи патент ва шаҳодатнома фаъолият менамоянд ташкил дода, тавассути маъмурикунонии содаи он қариб 10%-и маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ ворид мегардад. Илова бар ин, соҳибкорони хурду миёна тибқи патент фаъолияткунанда зиёда аз 30%-и шумораи умумии субъектҳои соҳибкории хурду миёна ташкил дода, тибқи меъёрҳои муқаррар намудаи Ҳукумати ҷумҳурӣ, ду намуди андоз, яъне андоз аз даромад ва андози иҷтимоӣ пардохт намуда, дар мавриди истифодаи коргарони кироя - андоз аз даромад низ пардохт карда мекунад.¹

Бо мақсади муҳаё сохтани шароитҳои мусоиди низоми андозбандӣ, шаклу меъёрҳои андозӣ аз даромади субъектҳои соҳибкорӣ оид ба фаъолияти

¹Қарори ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тартиби андозбандии соҳибкорони инфиродӣ тибқи патент ва шаҳодатнома” аз 02.05.2012, № 451.

истехсолӣ 13%-ро ташкил дода, аз соли 2024 - 12% расонида мешавад. Дар раванди рақамикунонии иқтисодиёт ва ҷорӣ намудани технологияи пешқадами хизматрасониҳои андозӣ, маъмурикунонии он барои соҳибкорони хурду миёна сода гардонида шудааст. Истифодаи ин низоми андозбандӣ барои субъектҳои соҳибкории мазкур имконият медиҳад, ки саривақт уҳдадорҳои андозии худро иҷро намоянд. Ин ҷо, сиёсати андозии давлат барои рушди фаъолияти соҳибкории хурду миёна бояд мувофиқи шароитҳои мусоид ва технологияи пешқадами хизматрасониҳои андозӣ, вобаста ба муносибатҳои судманди субъектҳои соҳибкорӣ ва мақомоти давлатӣ роҳандозӣ шавад.

Маблағи андоз дар аксар мавридҳо, бахусус ҳангоми машғул шудан ба фаъолияти тичорат ва савдо, бояд вобаста ба масоҳати ишғолнамудаи онҳо муайян карда шавад, ки мантиқан азназаргузаронии ҷойҳои кории онҳо ва назорати доимии тағйирёбии ҷойи фаъолият метавонанд мушкилоти иловагӣ ва даҳолати кормандони мақомоти андозро ба фаъолияти соҳибкории хурду миёна ба миён орад.

Маъмурикунонии андоз дар ин ҷараён ба шаклу усулҳои амалӣ карда мешавад, ки баҳисобгирии маблағҳои андозӣ ва дигар пардохтҳои ҳатмиро тибқи меъёри муқаррарнамуда ба таври автоматӣ ҳар моҳ то санаи 5-уми моҳи ҳисоботӣ (даврӣ) супорида, дар муҳлати мазкур соҳибкорони инфродӣ бояд уҳдадорҳои худро дар назди мақомоти андоз иҷро намоянд. Таъсири маъмурикунонии андоз дар фаъолияти соҳибкорони хурду миёна, ки тибқи патент фаъолият менамоянд бояд домио такмил ёфта, дар самти назорату санҷишҳои андозӣ фаъолияти худро тибқи патент вобаста ба макони фаъолият ва истифодаи низоми махсуси андозбандӣ, тартиби қатъи фаъолият тибқи патент иҷро намоянд, ки оиди ин масъала дар боби сеюми диссертатсия истифода мегузарем.

Дигар соҳибкорони хурду миёна, ки тибқи шаҳодатнома фаъолият менамоянд, дар фаъолияти соҳибкории худ 2 намуди андоз, яъне низоми содакардашудаи андозбандӣ ва андози иҷтимоӣ пардохт намуда, дар мавриди истифодаи кори кирои андоз аз даромад пардохт менамоянд. Шахсони ҳуқуқии

дар низоми содакардашудаи андозбандӣ фаъолияткунанда низ дар ҳамин шакл андоз пардохт мекунад. Назорату санчишҳои андозӣ дар фаъолияти ин шаклҳои соҳибкорӣ дар сатҳи лозимӣ ба роҳ монда шуда, бояд сатҳи хуби низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва андозӣ, роҳандозӣ намудани фишангҳои асосии назоратӣ дар мавриди маъмурикунонии андоз дар категорияи соҳибкорони мазкур бояд роҳандозӣ карда шавад.

Бо мақсади муҳаё сохтани шароитҳои мусоиди низоми андозбандӣ, меъёри андоз аз даромади субъектҳои соҳибкории мазкур оид ба фаъолияти истеҳсолӣ бе тағйир ба 13% боқӣ монда, вобаста ба чори намудани рақамикунонии иқтисодиёт ва чорӣ намудани технологияи пешқадами маъмурикунонӣ, меъёру шаклҳои махсуси низоми андозбандӣ барои соҳибкорони хурду миёна хеле содда гардонида шудааст. Истифодаи ин низоми андозбандии субъектҳои соҳибкории хурду миёна имконият медиҳад, ки хусусияти хоси рушди фаъолияти соҳибкории мазкур ба назар гирифта шуда, таъмини қисмати даромади буҷети давлатӣ ва фаъолияти мақомоти андозро ба роҳ мемонанд. Дар ин раванд, сиёсати андозии давлат дар рушди фаъолияти соҳибкории хурду миёна бояд мувофиқи шароитҳо ва технологияи пешқадами хизматрасонии андозӣ, рушди муносибатҳои судманди субъектҳои соҳибкорӣ ва мақомоти давлатӣ роҳандозӣ карда мешавад.

Соҳибкорони хурду миёнаи соҳаи кишоварзӣ, ки 37,8%-и субъектҳои соҳибкориро дар низоми мазкур ташкил медиҳанд, бо низоми пардохти андозӣ ягонаи замин фаъолият менамояд. Илова бар ин, субъектҳои соҳибкории хурду миёна зиёда 304,0 ҳазор аҳолии кишварро ба кор таъмин намуда, тақрибан 18,5%-и шумораи умумии фаъоли қобили меҳнат дар онҳо ба шуғл фаро гирифта шудааст. Ҳиссаи он дар ММД-и мамлакат 23,2%-ро ташкил медиҳад, ки ин рақамҳо дар муқоиса бо кишварҳои рушдкардаи иқтисодӣ ҳоло ҳам кам мебошад. Дар кишварҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ нисбатан пешрафта ин нишондиҳанда диапазони 50 то 60 дарсади маҷмуи маҳсулоти дохилиро ташкил медиҳад. Аз ин ҷо маълум мегардад, маъмурикунонӣ дар ин самт дар ҷумҳурий ғанӯз ҳам ба мукамалгардонӣ ва коркард ниёз дорад. Яъне, бо роҳи ба тартиб

овардани низоми маъмурикунонӣ воридоти маблағоро ба хазинаи давлат дар шакли андозу уҳдадориҳо зиёд кардан мумкин аст.

Ҳукумати кишвар барои бартараф намудани камбудихо дар ин самт кӯшиш ба харҷ медиҳад ва баҳри муносибгардонии маъмурикунонии андози соҳаи соҳибкорӣ ва баҳши хусусӣ, муҳайё сохтани фазои мусоиди сармоягузорӣ ва кам кардани гаронии андоз, танзими самараноки назорату санҷишҳои андозӣ дар баҳши инстутсионалӣ тағйиру иловаҳо ворид гардида, Кодекси андоз дар таҳрири нав аз 01.01.2022 мавриди амал қарор гирифтаст. Маҳз бо қабули ин санади ҳуқуқӣ - меъёрӣ ҷиҳати баланд бардоштани сатҳи хизматрасонии муосири андозӣ ба субъектҳои соҳибкорӣ ва содда намудани раванди андозситонӣ ва маъмурикунонии онҳо, пешниҳоди эълomiaҳои андозӣ тариқи электронӣ, бо истифода аз “Ҳуҷраи шахсӣ”-и субъектҳои соҳибкорӣ эълomiaҳои худро ба таври мустақим (онлайн) пешниҳод менамоянд.¹

Низоми махсуси андозбандӣ ва маъмурикунонии он содда ва шафоф гардонидашуда, он талаботи давлатиро бо захираҳои молиявӣ таъмин намуда, барои рушди фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ шароитҳои мусоид фароҳам меорад. Ин ҷо: « Истифодаи низоми махсуси андозбандӣ имконият медиҳад, ки хусусияти хоси ташкилӣ-иқтисодӣ ва инноватсионӣ-хоҷагидории субъектҳои соҳибкорӣ ба инобат гирифта шуда, омилҳои шароити иқтисоди бозорӣ барои рушди фаъолияти соҳибкорӣ муҳим мебошанд. Аммо, ҳар низоми андозбандӣ дар баробари бартариятҳо, камбудихо худро дорад, ки онро бояд дар раванди маъмурикунонии андоз ба инобат гирфт »,² чунки ин хоси танҳо рушди соҳибкории хурду миёна мебошад.

Мақсади маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна ин ҷамъоварии саривақтии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ буда, он ба таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии мардум равона мегардад. Масалан, танҳо соҳибкорони инфиродии тибқи патент

¹Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 22.12.2021, №1844, Душанбе. - С. 122.

²Курбанов С.А. Анализ специальных налоговых режимов для малого бизнеса на современном этапе и перспективы их развития. / С.А. Курбанов, М.Э. Байсултанов // Journal of Economy and Business, vol. 11-2 (57). - 2019. -С. 53-57.

фаъолияткунанда дар ҷумхури 30%-и шумораи умумии субъектҳои соҳибкорию ташкил дода, онҳо ду намуди андоз, яъне андоз аз даромад ва андози иҷтимоиро пардохт менамоянд.¹

Дар заминаи рушди соҳибкорию хурду миёна дар минтақаҳои кишвар таъсис дода шудааст, ки он нисбати соли 2001 - 3,1 маротиба зиёд буда, он муттаносибан ба 48,9 ва 76,6% баробар мебошад (ҷадвали 2.1).

Ҷадвали 2.1. - Динамикаи шумораи корхонаҳои хурду миёна дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Солҳо	Шумораи корхонаҳои хурду миёна	Бо % нисбати корхонаҳои кишвар
2001	11828	48,9
2005	27017	60,1
2008	37538	59,3
2012	24463	74,8
2015	32507	76,8
2016	32137	75,9
2017	32197	76,6
2018	33361	77,1
2019	35592	76,6
2020	36123	79,2
2021	39856	82,6
2022	42012	83,4

Сарчашма: Тоҷикистон: 30 соли истиқлолияти давлатӣ, маҷмуаи омор.- 2022. - С. 378; Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2017-2023. - С. 219-223.

Чуноне, ки аз ҷадвали 2.1. бар меояд, ҳиссаи корхонаҳои хурду миёна дар ҳиссаи умумии корхонаҳои кишвар дар соли 2001 48,9 %-ро ташкил дода бошад, пас ин рақам дар солҳои 2010-70,5%, 2015 -76,8%, 2018- 77,1 %, 2019 – 76,6% ва соли 2022 ба 79,2% баробар мебошад. Ин тамоюл, пеш аз ҳама, ба дастгирии давлатии рушди фаъолияти соҳибкорию хурду миёна ва ҳавасмандии андозӣ-молиявӣ, аз ҷумла истифодаи дурусти имтиёзҳои андозӣ вобаста мебошад.

Мақсади асосии сиёсати андозӣ низ дар раванди маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкорию хурду миёна аз ҷамъоварию саривақтии маблағҳои

¹Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тартиби андозбандии соҳибкорони инфиродӣ тибқи патент ва шаҳодатнома” аз 02. 05. 2012, № 451.

андозӣ ба буҷети давлатӣ ва иҷрои уҳдадориҳои давлатӣ, яъне вазифаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсӣ иборат буда, дар заминаи он таъсиси корхонаҳои нави хурду миёна ва ташкили ҷойҳои нави корӣ дар қаламравӣ кишвар ба вучуд оварда мешавад. Истифодаи низоми содакардашудаи андозбандии онҳо имконият медиҳад, ки хусусияти хоси рушди соҳибкории хурду миёна ба инобат гирифта шуда, таъмини фаъолияти мақомоти андоз дуруст ба роҳ монда шавад. Ин ҷо, сиёсати андозӣ дар самти фаъолияти соҳибкории хурду миёна бояд мувофиқи шароитҳо ва технологияи пешқадами хизматрасонии андозӣ, рушди муносибатҳои судманди субъектҳои соҳибкорӣ ва мақомоти андоз амалӣ карда шавад.

Таҷриба нишон медиҳад, ки барои иҷрои уҳдадориҳои андозии субъектҳои соҳибкорӣ мақомоти андоз ва зерсохторҳои он бо истифода аз низоми иттилооти муосир, бо дигар мақомотҳои ваколатдори давлатӣ фаъолияти худро дуруст ба роҳ монда, интиқоли саривақтии маълумотҳоро ба субъектҳои соҳибкорӣ ва бақайдгирии амалиётҳои онҳоро таъмин менамояд, ки он боиси зиёд шудани пардохти маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ ва сарфаи ками хароҷотҳо мегардад, ки дар интиҳо ба самараноки мақомоти андоз ва таъмини иқтидори андозӣ муосидат менамояд. Аз ин хотир, татбиқи амалии «Барномаи рушди маъмурикунонии андоз барои солҳои 2020-2025», ки аз тарафи Бонки Ҷаҳонӣ маблағгузорӣ мешавад, дар баробари асноди гузаштан ба иқтисоди рақамӣ, ба такмили низоми андозбандии бахши соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкории хурду миёна, ҳамкориҳои судманди фосилавӣ байни соҳибкорон ва мақомотҳои андози кишвар ва баланд бардоштани марифату савлнокии андозсупорандагон (соҳибкорон) ва беҳтар гардидани фаъолияти кормандони мақомоти андоз равона карда шудааст.

Самараи маъмурикунонии андоз, бахусус, назоратҳои андозӣ дар ин раванд мақоми махсус дорад, ки дар ин раванд ин теъдоди зиёди ҳисоботҳои андозӣ барои субъектҳои соҳибкорӣ мебошад, ки дар мавриди ҷалби бештари коргарони кироя ба вучуд меояд, яъне ҳисоботи андозӣ аз ҷониби соҳибкоре, ки коргари кироя надоранд, мушкили эъҷод намуда, соҳибкоре, ки зиёда аз 1

коргари кироя ба кор чалб менамоянд, онро ба қайд гирифта, ухдадоранд, ки ба мақомоти андозӣ оиди он ба таври иловагӣ ҳисобот пешниҳод намоянд.

Ҳамзамон, саривақт пешниҳод накардани (насупоридани) ҳисоботҳои андозӣ аз ҷониби соҳибкорони хурду миёна на фақад ба чораҳои маъмури оварда мерасонад, балки аз ҳавасмандии молиявӣ-иқтисодӣ маҳрум месозад. Дар ин маврид, ду роҳи ҳалли масъалаи мазкур мавҷуд мебошад, якум, пешниҳоди саривақти ҳисоботҳои соҳибкорони хурду миёна барои даврони ҳисоботӣ (семоҳа ё шаш моҳ) ва пешниҳоди ҳисоботи андозӣ барои як соли ҳисоботӣ.

Низоми махсуси андозбандӣ ва раванди содаи маъмурикунонии он талаботи бучети давлатиро бо маблағҳои молиявӣ таъмин карда, барои рушди соҳибкории хурду миёна заминаҳои мусоид фароҳам месозад. Дар ин маврид, мақсади сиёсати андозӣ ҷамъоварии саривақтии маблағҳои андозӣ ва иҷрои вазифаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ба ҳисоб рафта, барои истеҳсоли молу маҳсулотҳои худӣ ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ мусоидат менамояд.

Инчунин, тағйиру иловаҳо ба қонунҳои Ҷумҳурии ва иловаҳо санадҳои муҳимтарини соҳаи андоз ва гумрук, ба тасвиб расидани фармони махсуси Президенти мамлакат «Дар бораи ислоҳоти низоми иҷозатдиҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», баҳри дар амалия ҷорӣ намудани низоми андозӣ равона гардидааст. Сол ба сол, дар ҳар таҳрири нави Кодекси андоз, меъёри ААИ ва андоз аз ғоида кам карда шуда, бар замми ин, мунтазам аз ҷониби Сарвари давлат барои сабуктар кардани расмиёти санҷишу назоратҳои андозии ғайриҷамъоварӣ моратория эълон карда мешавад.

Бо назардошти рушди на он қадар самараноки соҳибкории хурду миёна дар баъзе минтақаҳои куҳӣ, маъмурикунонии андоз бояд содда ва иҷрои ухдадорӣҳои андозӣ барои ин категорияҳои субъектҳои соҳибкорӣ дар заминаи қонунгузори бахши андозӣ камхарҷ ва омафаҳм бошад. Ба андешаи инҷониб, воридоти андозҳо бояд дақиқан ба нақша гирифта шуда, дар заминаи маълумотҳои дақиқи оморӣ асоснок ва воқеъбинона баҳогузорӣ карда шуда, таҳлили вазъи низоми андозӣ ва баҳои рушди устувори молиявӣ таъмин карда

шавад. Илова бар ин, дар чараёни маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна, омилҳои иҷтимоӣ-демографӣ ва табиӣ-иқлимӣ низ бояд ба инобат гирифта шаванд.

Ҷадвали 2.2. – Фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ тибқи низоми соддакардашудаи андозбандӣ, солҳои 2015-2021

Шумораи андозсупорандагон	Солҳо					2021/2015, бо %
	2015	2017	2019	2020	2021	
Шумораи умумии андозсупорандагон, адад	40 776	42 575	43 729	47 399	51 009	125,0
Шахсони ҳуқуқӣ, адад	10 574	11 632	12 795	13 745	14 258	134,8
Соҳибкорони инфродӣ, адад	32 001	32 097	34 604	37 264	36 635	114,4
Воридоти андозҳо, млн сомонӣ	805,8	780,7	738,6	801,7	867,4	107,6
Нисбати ММД, %	1,03	0,79	0,67	0,62	0,62	60,1
Нисбати ҳамаги воридот, %	7,44	5,68	4,51	4,42	4,87	65,4
Воридоти андозҳо (субъектҳои бизнеси бозӣ), млн сомонӣ	6,9	8,1	11,0	20,9	24,2	3,5 маротиба
Вазни қиёси нисбати ҳамаги воридоти андозҳо, %	0,85	1,03	1,49	2,61	2,79	3,2 маротиба
Шахсони ҳуқуқӣ	6,0	7,1	9,8	19,0	21,3	3,5 маротиба
Вазни қиёси нисбати ҳамаги воридоти андозҳо, %	0,95	1,30	2,06	3,85	4,12	4,5 маротиба
Соҳибкорони инфродӣ	0,9	1,0	1,2	2,0	2,8	3,1 маротиба
Вазни қиёси нисбати ҳамаги воридоти андозҳо, %	0,50	0,42	0,46	0,64	0,81	1,6 маротиба

Сарчашма: таҳияи муаллиф, бо истифода аз ҳисоботҳои давравии Кумитаи андоз

Яке аз самтҳои муҳими сиёсати андозӣ дар қаламрави кишвар ин такмили маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду ба ҳисоб рафта, новобаста аз тадбирҳои анҷом додашуда дар ин бахш камбудии зиёд низ ҷой дорад. Бартараф намудани ин камбудии аз такмили низоми андозӣ дар рушди соҳибкорӣ вобастагӣ дошта, ҳамчун омилҳои асосии ҳавасмандии молиявӣ ба ҳисоб меравад. Ташкили фаъолияти самараноки мақомоти андоз, дуруст ба роҳ мондани назорату санҷишҳои андозӣ, кам кардани хароҷотҳои ҷамъоварии

маблағҳои андозӣ. Дар ин чода ба андешаи мо чунин тадбирҳо, ба мисли: автоматикунории раванди муосири ҳисоботҳо ва хизматрасониҳои андозӣ, пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ ва ҳавасмандиҳои молиявӣ, содагардонии низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии он дар рушди соҳибкорону хурду ва миёна ва ғайра зарур мебошад.

Рушди соҳибкории хурду миёна аз таъсири омилҳои дохилию беруна ва хусусиятҳои хоси рушди соҳаҳои иқтисоди миллии кишвар низ вобастагӣ дорад. Мутахассисони соҳаи андоз ҳаҷми сарбории онро барои корхонаҳои хурду миёна ба 15%-и фоидаи бадастовардашуда боло бурда, барои соҳибкорони мазкур дар ҳудуди меъёри андоз аз даромади шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ муайян гардида, бо тартиби истифодаи объекти андозбандӣ муқаррар гардидааст.

Дар ҷадвали 2.2. маълумот оиди ҳиссаи воридоти маблағҳои андозӣ буҷети давлатӣ аз ҳисоби субъектҳои соҳибкории хурду миёна тайи солҳои 2019-2022 оварда мешаад.

Ҷадвали мазкур нишон медиҳад, ки ҳиссаи субъектҳои соҳибкории хурду миёна дар давраи таҳлили 2,5 маротиба афзуда, дар воридоти умумӣ 5,6 % ташкил медиҳанд. Инчунин, андози тибқи низоми содакардашуда, андоз аз даромади шахсони воқеӣ (беназардошти СИ, патент ва шаҳодатнома бо шартҳои махсус) ва андози ягона барои истехсолкунандагони кишоварзӣ низ мутаносибан ба 3,8, 4,6 ва 1,9 маротиба зиёд гардидааст.

Ҷиҳати татбиқи ҳадафҳои сиёсати андозӣ, ояндабинии ҳавфҳои андозӣ басо муҳим ба шумор рафта, маъмурикунонӣ дар ин самт баланд бардоштани самаранокии фаъолияти кормандони мақомоти андоз ва ҷамъоварии саривақтии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатиро тақозо менамояд. Низоми маъмурикунонии андоз дар ин маврид ба яке аз фишангҳои муҳими баланд бардоштани самараноки низоми андозбандӣ ва фаъолияти кормандони мақомоти андоз хизмат менамояд.

Ҷадвали 2.3. - Маълумот оид ба ҳиссаи воридоти андозҳо ба буҷети давлатӣ аз ҳисоби субъектҳои соҳибкории хурду миёна дар солҳои 2019- 2022, млн. сомонӣ

Номгӯи андозҳо	СОЛҲО					Тафовут 2022/2015, бо %
	2015	2017	2019	2021	2022	
Ҳамаги воридоти андозҳо	7947,7	9563,2	11115,7	13722,7	15386,5	1,9 маротиба
Аз ҷумла, ҳамагӣ аз ҳисоби субъектҳои соҳибкории хурду миёна	335,1	493,9	681,6	827,0	867,6	2,5 маротиба
Андози тибқи низоми соддакардашуда	58,6	75,6	165,3	233,2	228,3	3,8 маротиба
Андоз аз даромади шахсони воқеӣ (беназардошти СИ, патент ва шаҳодатнома бо шартҳои махсус)	14,2	28,4	44,5	64,4	65,4	4,6 маротиба
Андози иҷтимоӣ ғайрибуҷети (беназардошти СИ, патент ва шаҳодатнома бо шартҳои махсус)	80,9	125,9	186,1	245,7	234,4	2,8 маротиба
Андози ягона барои истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ	41,6	63,8	74,4	17,1	82,9	1,9 маротиба
Андоз аз бизнеси бозӣ	0,5	1,0	2,0	4,5	4,5	9,0 маротиба
Андоз аз СИ тибқи патент ва шаҳодатнома бо шартҳои махсус	136,8	172,0	206,3	255,3	248,4	1,8 маротиба

Манбаъ: таҳияи муаллиф, бо истифода аз ҳисоботҳои давравии Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2019-2022.

Ҳамин тавр, аз хулосаи зербоби мазкур чунин натиҷагирӣ кардан мумкин аст, ки дар шароити кунунӣ дар минтақаҳои Тоҷикистон зарурати иловатан тақмил додани заминҳои меъёрӣ-ҳуқуқии низоми андозбандии субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ ба миён омадааст. Дар заминаи ҷорӣ намудани низоми самараноки маъмурикунонии андоз, ки манфиатҳои давлат ва субъектҳои соҳибкорӣ таъмин менамояд, ҷамъоварии андозҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷетҳои сатҳи гуногун беҳтар гардида, дар заминаи он рушди соҳибкории хурду миёна таъмин карда мешавад. Барои ин таҳқиқ ва баҳои самаранокии низоми андозбандӣ ва таъсири маъмурикунонии андоз, бахусус назорату санҷишҳои андозӣ ба рушди субъектҳои соҳибкории хурду миёна муҳим арзёбӣ мегардад.

2.2. Арзёбии сатҳи маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна

Дар шароити муосир инкишофи муносибатҳои иқтисодӣ, хусусиятҳои хоси рушди фаъолияти соҳибкорӣ муҳим арзёбӣ гардида, он аз такмили низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна бо дарназардошти вазъи иқтисодӣ-иҷтимоии минтақаҳои кишвар вобастагӣ дорад. Бо зикри ин маврид, самаранокии механизми маъмурикунонӣ аз татбиқи амалии сиёсати андозии давлат ва имкониятҳои воқеии рушди субъектҳои соҳибкорӣ манша гирифта, раванди маъмурикунонии андоз ҳамчун унсури муҳими татбиқи он дар рушди соҳибкории хурду миёна хизмат менамояд.

Дар баробари ин истифодаи самараноки захираҳои молиявӣ истифодаи усулҳо ва фишангҳои маъмурикунонии андоз, бахусус, назорату санҷишҳои андозӣ дар рушди субъектҳои соҳибкории хурду миёна, ҳавасмандии молиявӣ-иқтисодӣ ва паст намудани гаронии андоз низ муҳим мебошад. Чуноне мутахассиси муосир Илин А.Ю. қайд кардааст, «Ҳаҷми воридоти маблағҳои андозӣ аз дараҷаи маъмурикунонии андоз маншаъ гирифта, маҳаки асосиаш ба буҷет воридшавии маблағҳои таъиншуда мебошад».¹ Барои ҳамин, натиҷабахшии чараёни маъмурикунонӣ маҳаки калидии танзими давлатӣ, сатҳу сифати хизматрасониҳои андозии пешкадами рушди фаъолияти соҳибкорӣ ба ҳисоб рафта, зарурияти саривактӣ қабул намудани қарори дахлдоро оид ба фаъолияти самараноки мақомоти андози кишвар муайян ва баҳогузорӣ менамояд. Низоми махсуси андозбандӣ дар ин маврид механизми муҳими ҳавасмандии андозӣ-молиявии субъектҳои соҳибкории хурду миёна ба шумор меравад.

Таҳқиқот нишон дод, ки мушкилоти марбут ба маъмурикунонии андоз, аллакай дар сатҳи санадҳои меъёрӣ оғоз меёбанд. Дар аснои муқаррарнамоии меъёрҳо, ҳаҷми уҳдадориҳо, пур кардани эълomiaҳои даромад ва иҷрои дигар расмиёт, бисёр вақт аз нодуруст фаҳмидани муҳтавои муқаррароти соҳа

¹ Ильин А. Ю. Влияние налогового администрирования на собираемость налогов / А. Ю. Ильин // Финансовое право. -2013. - №1. - С. 18-22.

нофаҳмиҳо ба вучуд меоянд. Аз ин хотир, барои ҷамъоварии саривақтии маблағҳои андозии субъектҳои соҳибкории хурду миёна татбиқи амалии маъмурикунонии андоз ва унсурҳои таркибии он ба назар гирифта шуда, сифатноки назорату санҷишҳои андозӣ таъмин гардида, он боиси баланд бардоштани самаранокии ҷаъолияти мақомоти андоз мегардад.

Дар ин раванд, ченаки асосии баҳои самаранокии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна - ин татбиқи амалии сиёсати андозӣ бо истифодаи технологияи муосири хизматрасониҳои андозӣ ба ҳисоб рафта, он яке аз тадбирҳои муҳими арзёбии риояи қонунгузории бахши андозӣ ба ҳисоб меравад. Чуноне В.А. Хочуев ҳам қайд кардааст, «маъмурикунонӣ унсури таркибии низоми андоз маҳсуб ёфта, таъминкунандаи буҷет бо захираҳои пулӣ мебошад»¹ ва дар ин маврид: « Меъёри самаранокии маъмурикунонии андоз дар рушди иқтисодиёт, натиҷанокӣ ва сифатнокии ҷаъолияти мақомоти дахлдори давлатӣ, маҳаллӣ ва идораи муносибатҳои андозиро муайян месозад ».² Дар ин маврид, таъсири маъмурикунонии андоз аз сатҳи алоқамандии низоми андозӣ ва дигар унсурҳои иқтисоди миллӣ (маҳсусан, инкишофи истеҳсолот ва низоми бонкдорӣ) вобастагӣ дорад.

Дар ҷараёни рушди соҳибкории хурду миёна татбиқи амалии назорату санҷишҳои андозӣ, алоқамандии раванди муносибатҳои андозӣ, банақшагирӣ ва дурнамоӣ иҷроиши нақшаи иҷроӣ андозҳо муҳим мебошад, ки он сифатнокии хизматрасониҳои андозиро таъмин менамояд. Ин ҷо муҳим он аст, ки таъмини самаранокии сатҳи баланди маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна истифодаи технологияи муосири иттилоотӣ ба ҳисоб рафта, натиҷаи назорату санҷишҳои андозиро дар самти риояи қонунгузории соҳаи андозӣ нишон медиҳад.

¹Хочуев, В.А. Налоговое администрирование, как особый инструмент обеспечения экономической безопасности России, научные ведомости /В.А. Хочуев. -№1(56), 2009. - С. 245.

²Маъмуров, А.М. Такмили маъмурикунонии андоз дар низоми ҷораҳои танзими рушди иқтисодиёти минтақа / А.М., Маъмуров. – 2021. -С.63.

Мақомотҳои давлатӣ, аз ҷумла мақомоти андоз, маъмурикунонии андозро ба сифати фишангҳои махсус истифода бурда, тавассути танзими давлатӣ ба чараёни низоми андозбандии субъектҳои соҳибкорӣ таъсир расонида, ин мулоҳизаронӣ аз ҷониби олимони мутааддид, таъйид шудааст.¹ Ба маънои дигар: « самаранокии маъмурикунонии андоз ба сатҳу сифати воридоти андозҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ва таъмини саривактии ҷамъоварии онҳо ба буҷети давлатӣ таъсир расонида, ҳамчун нишондиҳандаи инъикосгари сатҳу сифати низоми андозӣ баҳогузорӣ карда мешавад».²

Ниҳодҳои марбутаи соҳаи андоз аз технологияҳои рақамии ҳозиразамон зим баҳисобгирӣ, ҳисоботдиҳии субъектҳо дар робита ба фаъолияти андозбандишаванда, амалҳои андозию молиявиро анҷом дода, дуруст бақайдгирии субъектҳои соҳибкории хурду миёна (бахусус, барӯйхатгирии молу мулки амволи ғайриманқул, захираҳои иқтисодӣ-табӣӣ, нақлиёт, иҷозатномадиҳӣ, лоиҳаҳои давлатии хариди молҳо маҳсулотҳо ва хизматрасониҳо) ва ғайраро назорат намуда, манбаъҳои андозбандӣ ва меъёру шаклҳои андозро барои субъектҳои соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкории хурду миёна муайян менамояд. Аз ин хотир, тақмили маъмурикунони андоз бояд ба баланд бардоштани сатҳу сифати ҷамъоварии маблағҳои андозӣ ва хизматрасониҳои андозӣ, кам кардани хароҷотҳои он дар рушди фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ равона карда шавад.

Оиди ин масъала, дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба парламенти кишвар чунин таъкид шуда буд: «минбаъд ба истифода бурдани технологияҳои ҳозиразамон, дар истехсолот татбиқ намудани навовариҳо, тақон бахшидан ба фаъолиятҳои иқтисодии

¹Барулин, С.В. Ермакова Е.А, Степаненко В.В. Налоговый менеджмент: учебное пособие/ С.В. Барулин, Е.А.Ермакова, В.В. Степаненко. -М.: Омега- Л, 2008.-269с.

²Ҷумабоев, Х.Қ., Маъмуров, А.М. Ҷамъоварии андоз ҳамчун нишондиҳандаи назорати андозӣ дар сатҳи минтақа / Х.Қ., Ҷумабоев, , А.М. Маъмуров //Паёми молия ва иқтисод. -№ 4 (28). -2021. -С. 92-101.

шаҳрвандони мамлакат, дастгирии соҳибкорӣ, ҷалби сармоягузориҳо, тавсеа ва густариши иқтисоди рақамӣ бояд диққат дод». ¹

Дар ҷумҳурӣ барои тақвият бахшидан ба самаранокии фаъолияти ниҳодҳои давлатӣ дар соҳаи андоз, рақамикунонии ҷараёни андозбандӣ ва тақмили пояҳои меъёрию ҳуқуқии қонунгузории соҳа барномаҳо ва консепсияҳои махсус қабул карда шудаанд. Дар ин радиф «Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (қарори ҲҚТ аз 30.12.2011 ва «Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (қарори ҲҚТ аз 30.12.2019)-ро номбар кардан мумкин аст. Лекин то кунун якдигарфаҳмӣ ва муносибатҳо миёни мақомотҳои давлатӣ ва маҳаллӣ дар шакли лозима ба роҳ монда нашудааст, ки он боиси сатҳи пасти ҷамъоварии маблағҳои андозӣ ва маъмурикунонии он гардида, ба самаранокии мақомоти андоз таъсири худро мерасонад.

Барои таъсири дурусти маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурӯд миёна ва дараҷаи баланди хизматрасониҳои андозӣ, пешгирии қонунвайрокуниҳои бахши андозӣ, кам намудани пинҳонкунии маблағҳои андозӣ, дар амал роҳандозӣ кардан ду консепсияи болозикр, илова бар он “Барномаи рушди маъмурикунонии андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025”² ки ба воситаи он як қатор чораҳо роҳандозӣ гардида истодааст. Бо мақсади беҳтар намудани раванди маъмурикунонии андоз зиёда аз 144,5 ҳазор субъектҳои соҳибкорӣ эълomiaҳои худро ба таври электронӣ пешниҳод намуда, соҳибкорони хурӯд миёна, дастрасӣ ба шабакаи интернет ба тарзи онлайнӣ эълomiaи андоз ва ҳисоботҳои худро пешниҳод намуда, аз хизматрасониҳои утоқҳои алоҳида (терминалҳо), ки дар 38 нозиротҳои андози шаҳру ноҳияҳои кишвар ташкил карда шудаанд, истифода мебаранд.

Ҷараёни татбиқи консепсияи маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурӯд миёна аз он гувоҳӣ медиҳад, ки ҳоло ҳам дар бахши назорату санҷишҳои андозии соҳибкорони хурӯд миёна камбудӣҳо ҷой дорад. Аз ин

¹Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ аз 26 декабри соли 2019. - С. 26.

²Консепсияи иқтисоди рақамӣ бо қарори ҲҚТ аз 03.12. 2010с, № 626 тасдиқ гардидааст.

хотир, дар амалия ба роҳ мондани вазифаҳо ва сценарияҳои дар санадҳои меъёрии зикршуда дарҷгардида ба бунёди муҳити солими рақобатӣ, кам кардани ҳиссаи иқтисодиёти ниҳонӣ ва гузаштан ба равандҳои рақамикунонӣ, аз ҷумла дар ҷараёни андозбандӣ, аз байн бурдани монеаҳои бюрократӣ дар раванди мазкур, даст кашидан аз усулҳои кӯҳнаи камсамари маъмурикунонӣ, андешидани тадбирҳои муассир дар самти баланд бардоштани маърифати андозии субъектҳо, беҳтар намудани интизоми андозӣ ва баланд бардоштани ҳисси масъулиятшиносӣ дар пардохти уҳдадориҳо дар кишварро таъмин намудан лозим аст.

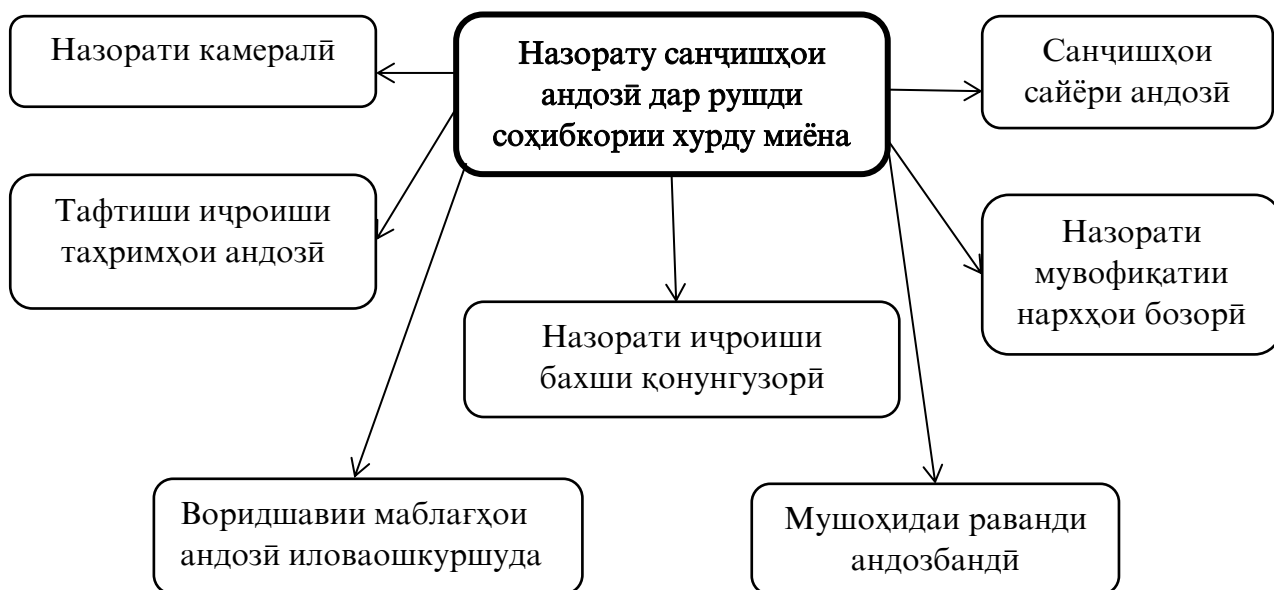
Рушди низоми маъмурикунонии андоз ва хизматрасониҳои пешқадами андозӣ ба субъектҳои соҳибкорӣ, дар навбати худ, ба саривақт пешниҳод намудани маълумотҳо оид ба андозситонӣ, нигоҳ доштани онҳо дар ҳазинаи иттилотии мақомоти андоз, гурӯҳбандӣ ва коркарди дурусту саривақтии маълумотҳо, муайян намудани эҳтимолияти ҷой доштани қонунвайронкуниҳо дар бахши андозӣ як такони ҷиддӣ мебахшад. Ин ҷо, масъалаи таъмини саривақтии маълумотҳои онлайнӣ ба субъектҳои соҳибкорӣ, махсусан, ба намояндагони тижорати хур ва миёна ва ҷорӣ кардани тартиби муносибтарини санҷишу назоратҳои андозӣ ба пурра таъмин намудани буҷети давлат бо захираҳои молиявии пешбинишуда мусоида хоҳад кард.

Дар раванди таҳлил ва таҳқиқи баҳои сатҳи маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна, дурнамои рушди иқтисодии кишвар, таъмини иқтидори андозӣ ва воридшавии саривақтии захираҳои молиявӣ ба буҷет аҳамияти хос дорад. Маъмурикунонӣ барои фаъолияти соҳибкорӣ шароити созгор сохта, барои бартараф намудани камбудииҳои ҷойдошта, татбиқи амалии сиёсати андозӣ ва шафофияти он шароит фароҳам меорад.

Татбиқи амалии маъмурикунонии андоз, аз ҷумла: назорату санҷишҳои андозӣ ба таъмини иҷрои нақшаи андозҳо, хизматрасониҳои андозии субъектҳои соҳибкорӣ, раванди бақайдгирӣ ва баҳисобгирӣ, объектҳои андозбандӣ ва коркарди маълумотҳо дар барномаҳои иттилоотии электронӣ ва ғайра вобастагӣ дорад. Дар ин раванд амалӣ намудани назорату санҷишҳои

андозӣ, аз қабili назорати камералӣ ва санчиши сайёр, амалиёти андозӣ ва муоинаҳои хронометраж, бунёди дидбонгоҳҳои назоратӣ ва дар самти рӯёнидани бақияпулиҳо бошад, андешидани чораҳои натиҷабаш дар самти риояи бечунуҷарои қонунгузориҳои бахши андозӣ низ муҳим мебошад. Самти дигари истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар раванди маъмурикунонии андоз, ташкили корҳои назорату санчишҳои андозӣ, сиёсати кадрӣ дар мақомоти андоз, таъминоти техникий мақомоти андоз дар минтақҳо, корҳои таҳлилий ва муқоисавӣ зарур мебошад.

Яке аз самтҳои асосӣ маъмурикунонии андоз ин назорату санчишҳои андозӣ ба ҳисоб меравад, ки он аз санчишҳои сайёри андозӣ ва назорати камералӣ иборат мебошад. Қабули эъломияҳо ва ҳисоботҳои андозӣ аз субъектҳои соҳибкорӣ, баҳусус, соҳибкорони хурду миёна, маълумотҳои мақомоти андоз ва қорқарди онҳо, ошқор намудани номутобикати дар онҳо, идоракунии хавфҳои андозӣ ва ҳолатҳои эҳтимолии қонунвайронкуниҳои бахши андозӣ, бо роҳи амали намудани назоратҳои камералӣ ё дар ғайра ошқор гардида, барои бартараф намудани онҳо чораҳои зарурӣ андешида мешавад. Аз ин лиҳоз, онро ҳамчун як унсури маъмурикунонии андоз муаррифӣ кардан ба маврид буда, баҳри бартарафнамӣ, фаҳмондадиҳии муқаррароти амалкунанда дар чараёни андозбандӣ ба қор бурдан имқонпазир аст (расми 2.2.).

Расми 2.2. Шаклҳои назорату санчишҳои андозӣ дар рушди соҳибқорони хурду миёна дар шароити. Сарчашма: таҳияи муаллиф, бо истифода аз маълумотҳои Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон

Мувофиқи меъёрҳои пешбинишудаи сарҳати 3, моддаи 41 Кодекси андоз: «Назорати андозӣ аз ҷониби мақомоти андоз дар шаклҳои зерин амалӣ карда мешавад:

- 1) назорати камералӣ;
- 2) муоинаи хронометражӣ;
- 3) назорати иловагии молҳои зераксизӣ ва фаъолияти дигар;
- 4) назорати низоми рамзгузориҳои электронии молҳо;
- 58
- 5) санчиши сайёри андоз;
- 6) санчиши амалиётӣ;
- 7) мониторинги андозӣ;
- 8) наҳзгузориҳои трансфертӣ ва бозорӣ»¹

Шаклҳои назоратҳои андозии субъектҳои соҳибкориро инчунин ба низоми рамзгузориҳои электронии молу хизматрасониҳо ва мониторинги андозӣ, наҳзгузориҳои муқоисавии бозорӣ ва ғайра низ гузаронда мешавад.

Шакли дигари назорати андозӣ ин бақайдгирии соҳибкорон ҳамчун субъектҳои муносибатҳои андоз, дар шакли шахсони инфродию ҳуқуқӣ ва иншооти ба онҳо марбутбудаи андозбандӣ аст. Омӯзиши чараёни мониторинги андоз нишон медиҳад, ки он барои амалисозии он ду принсипи асосии андозбандӣ дар соҳибкории хурду миёна, яъне таъминоти иттилоотӣ ва принсипи шафофияти андозбандӣ ва самаранокии фаъолияти мақомоти андоз зарур мебошад, ки онҳо дар навбати худ, аз унсурҳои зерин иборатанд: мунтазам аз болои воридоти маблағҳо ба буҷет назорат кардан; ба роҳ мондани расмиёти санчишу назорати андозӣ, назорати дурустии ҳисоби пардохти ҷаримаю ғоизҳои қонунвайронкунонии бахши андозӣ ва ситонидани маҷбурии қарзҳои андозӣ ва амсоли инҳо.

Дар такмил назорату санчишҳои андозии субъектҳои соҳибкории хурду миёна дар шароити иқтисоди бозорӣ чунин тадбирҳо муҳим мебошад:

¹ Кодекси андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2022. Моддаи 41. Сарҳати 3. -С.57-58. речаи дастрасӣ: https://www.andoz.tj/docs/kodex/Tax-Code_18-03-2022-RT_tj.pdf

- гузаронидани корҳои фаҳмондадихӣ оид ба уҳдадорихои андозӣ ва иҷрои қонунгузории бахши мазкур;

- маъмурикунонии андозии фаъолияти соҳибкорӣ;

- беҳтаркунии сифати хизматрасониҳои андозӣ ба субъектҳои соҳибкорӣ ва гузаштан ба усули муосири баҳодихии фаъолияти кормандони мақомоти андоз;

- коркард ва истифодаи низоми ҳавасмандихои молиявӣ-иқтисодии кормандони мақомоти андоз ва рушди инфрасохтори хизматрасониҳои онлайни (электронӣ), ки ба камхарҷ будани иҷрои уҳдадорихои андозӣ равона карда шудаанд.

Чораҳои мазкур, дар маҷмӯъ, ба тақмили маъмурикунонии андоз, даромади буҷетҳои сатҳи гуногун ва рушди суботи молиявии кишвар мусоидат менамояд.

Ҳамин тавр, самаранокии назорату санҷишҳои андозӣ дар фаъолияти мақомоти андоз аз тақмили маъмурикунонии андоз вобастагӣ дорад. Вай ҳамчун фишанги муҳими танзими давлатии низоми андозӣ барои баланд бардоштани ҳавасмандихои молиявӣ-иқтисодии субъектҳои соҳибкории хурду миёна мусоидат менамояд. Самаранокии фишангҳои мазкури маъмурикунонии андоз имконият медиҳад, ки назорати баҳисобгирии субъектҳои соҳибкорӣ, объектҳои андозӣ ва ба андозбандӣ алоқаманд ва саривақт воридшавии маблағҳои андозиро ба буҷети давлатӣ таъмин карда шавад.

Механизми маъмурикунони андоз ба таъсири омилҳои дохилии низ вобаста буда, сатҳи самараноки мақомоти андозро баҳогузорӣ ва натиҷагирӣ менамояд. Дар ин ҷода дуруст муайян намудани доираи (ҳадди) вазифаҳо ва уҳдадорихои кормандони мақомоти андоз дар амали намудани маъмурикунонии андоз низ зарур мебошад. Таҷрибаи кишварҳои рушдкардаи иқтисодӣ дар бахши андозӣ нишон медиҳад, ки масъулият ва уҳдадорихои кормандони мақомоти андоз бояд муайян ва мушаххас буда, он бо дарназардошти вазифаҳои мансаби кормандони он роҳандозӣ гардида, дар он иҷрои уҳдадорихои мансабӣ низ хеле муҳим арзёбӣ мегардад.

Масъалаи муҳими татбиқи амалии маъмурикунонии андоз давра ба давра зиёд гардидани бақияпулиҳои андозӣ аз ҷониби субъектҳои соҳибкорӣ мебошад, ки онҳо қорҳои зиёди назоратиро санҷиширо тақозо менамояд:¹

- пайгирӣ аз болои дар муҳлатҳои муайяншуда иҷро намудани уҳдадорӣҳои андозии субъектҳо, аз ҷумла бо роҳи мучозот намудан дар ҳолати «зиёда аз се моҳи ҳисоботӣ» напардохтани онҳо;

- саривақт ва дар муҳлати муқарраргардида пардохт накардани маблағҳои андозии ошқоргардидаи пардохт нагардида низ нисбат ба ғоизҳои бонкӣ барои ҳар як рӯзи дер пардохт кардани бақияпулиҳои андозӣ;

Моддаи 136 Кодекси амалкунанда чунин таъкид мекунад: «Иҷрои уҳдадорӣҳои андозии батаъхирарфтаи андозсупоранда бо усулҳои зерин таъмин карда мешавад:

- 1) қаролати бонкӣ;
- 2) замонат;
- 3) боздоштани амалиётҳои хароҷотӣ тавассути суратҳисобҳои бонкӣ;
- 4) ҳисобкунии ғоизҳо ба маблағи пардохтнашудаи андозҳо ва пардохтҳо ба буҷет;
- 5) маҳдудкунии ихтиёрдорӣи молу мулки андозсупоранда;
- 6) ҳабси молу мулки андозсупоранда;
- 7) ситонидани қарзи андозӣ аз суратҳисобҳои бонкии андозсупоранда;
- 8) ситонидани қарзи андоз аз суратҳисобҳои бонкии қарздорони (дебиторони) андозсупоранда;
- 9) ситонидани қарзи андозӣ аз ҳисоби маблағҳои нақдӣ андозсупоранда».²

Сарфи назар аз амалишавии муқаррароти мазкур, барномаи маъмурикунонии андоз ҳоло ҳам камбудӣҳо дар меъёрҳои қонунгузорӣ бахши андозӣ ва дар татбиқи амалинамоӣ онҳо ба назар мерасад. Чунки чораҳои

¹Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе. -2021. С.134-136.

² Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2022. Моддаи 136. Сарҳати 1. -С.136-137. речаи дастрасӣ: https://www.andoz.tj/docs/kodex/Tax-Code_18-03-2022-RT_tj.pdf

андешидашуда ҳоло ҳам басанда набуда, зарурати такмили маъмурикунонии андоз, бахусус назорату санчишҳои андозиро бо истифода аз технологияи пешқадами назорати андозӣ тақозо менамояд. Аз ин лиҳоз, баланд бардоштани сатҳи маъмурикунонии андоз таҳқиқи ҳамаҷонибаро оид ба такмили назорату санчишҳои андозӣ тақозо намуда, дар дарозмуддат баҳри таҳкими суботи молиявӣ судманд мебошад.

Ҳамин тавр, маъмурикунонии андоз ва ояндабинии низоми андозбандӣ дар рушди соҳибкории хурду миёна, ба андешаи инҷониб, дар самтҳои мазкур бозбинӣ меҷӯрад:

- баҳри арзёбии натиҷабахшии маъмурикунонӣ, бо роҳи пурсишнома гузаронидан муайян кардани самарабахшии амалкарди ниҳодҳои марбутан ба давлатӣ ва соҳибкорони мазкур, пешниҳоди роҳҳои дастгирии давлатии молиявии онҳо;

- вазъи иқтисодии субъектҳои соҳибкории хурду миёна таъсири худро ба иқтисоди андозӣ ва ташкили ҷойҳои нави корӣ расонида, он дар навбати худ, аз дуруст ба роҳ мондани маъмурикунонӣ вобаста аст. Муайян кардани натиҷабахшии раванди мазкур дар давраи ҳисоботӣ зарур буда, ба воридшавии маблағҳои андозӣ, шумораи соҳибкорони хурду миёна ва бақияпулиҳои андозӣ таъсир мерасонад;

- яке аз шартҳои асосии таъсири маъмурикунонии андоз ба рушди соҳибкории хурду миёна ин риояи қонунгузориҳои бахши андозӣ, муқаррар намудани меъёрҳои махсуси андозбандӣ ва содагардонии маъмурикунонии он ба ҳисоб рафта, барои пардохти шаффоф ва одилонаи андозҳо муосидат менамояд. Илова бар ин, вай ба банақшагирӣ ва дурнамоӣ воридшавии маблағҳои андозӣ ва иқтисоди андозии кишвар низ таъсир худро расонида, аз шаклҳои махсус ва меъёрҳои андозбандӣ низ вобастагии калон дорад;

- суроғанок будани имтиёзҳои сабукиҳо ва ҳавасмандиҳои пешниҳодшаванда ба намояндагони бахши хусусӣ, ки дар ин сурат маъмурикунонӣ аз риояи принсипи адолати андозӣ ва таъмини рақобати истеҳсолкунандагони ватанӣ вобастагӣ дорад.

Такмили маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна ба бартараф кардани мушкилоти молиявӣ онҳо, ҷалби бештари сармоягузориҳо ва таъмини рақобати софи субъектҳои мазкур равона гардида, бо истифодаи аз технологияи муосири андозбандӣ ва назорату санҷишҳои андозӣ ба рушди соҳаҳои афзалиятноки иқтисоди миллӣ заминаҳои мусоид фароҳам меорад.

2.3. Нишондиҳандаҳои баҳои маъмурикунонии андоз бо таваҷҷуҳ ба рушди соҳибкории хурду миёна

Ҷамъовариҳои маблағҳои андозӣ яке аз масъалаҳои муҳими таъмини қисмати даромадҳои буҷети давлатӣ ба ҳисоб рафта, он аз такмили маъмурикунонии андоз дар рушди фаъолияти соҳибкорӣ ва баланд бардоштани самаранокии фаъолияти мақомоти андоз манша мегирад. Ҳамзамон, натиҷаи ҷамъовариҳои саривақтии маблағҳои андоз аз фаъолияти рафтори субъектҳои соҳибкорӣ, аз ҷумла, аз рушди соҳибкории хурду миёна вобастагии калон дорад. Ин раванд, такмили сиёсати андозӣ ва низоми андозию маъмурикунонии онро тақозо менамояд.

Такмили маъмурикунонии андоз зери таваҷҷуҳи мақомоти давлатӣ қарор дошта, дар ниҳояти кор бояд бо назардошти ҳадафҳои дурнамои рушди соҳибкории хурду миёна роҳандозӣ гардад. Махсусан, дар шароити бӯҳронӣ муносибгардонии назорату санҷишҳои андозӣ, мукамал намудани базаи меъёрӣ-ҳуқуқии бахши андозӣ, ки ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои субъектҳои соҳибкорӣ ва корманди мақомоти андозро танзим менамояд, хеле муҳим мебошад.

Самаранокии раванди маъмурикунонӣ аз ба субут расонидани вазифаҳои зер вобаста аст:

- таъмини қисмати даромади буҷети давлатӣ бо захираҳои молиявӣ, дастгирии рушди субъектҳои соҳибкории хурду миёна;
- бартараф намудани камбудӣҳо дар шаклу меъёри андозбандии субъектҳои соҳибкории хурду миёна ва такмили қонунгузориҳои бахши андозӣ (масалан, таҳияи Кодекси нави андоз);

- амали намудани чорабиниҳои дастаҷамъонаи назорату санчишҳои андозӣ дар фаъолияти соҳибкории хурду миёна ва ғайра.

Дар татбиқи амалии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна омилҳои ташкилӣ-иқтисодӣ, иҷтимоӣ-демографӣ, минтақавӣ ва ғайра низ таъсири худро мерасонанд. Баҳои фаъолияти мақомоти андоз дар ин маврид аз самаранокии таъмини иқтисодии андозӣ, сатҳи ҷамъоварии андозу пардохтҳо ба буҷети давлатӣ, сатҳи сифати хизматрасониҳои андозӣ, бахусус, номгуӣи андозҳо, таъсири назорату санчишҳои андозӣ дар ҷамъоварии бақияпулҳои андозии иловаошкоргардида дар даврони ҳисоботӣ низ вобастагӣ дорад.

Ба маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна маҷмуи қоидаҳо, воситаҳо ва фишангҳои шомиланд, ки баҳри ба амал баровардани расмиёти санчишу назоратҳо, пешниҳоди ҳавасмандиҳо, хусусан, ба соҳибкорон, паст намудани гаронии андоз, пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ барои соҳибкоронии истеҳсолии хурду миёна дохил карда мешавад. Ин тадбирҳо, ба хотири таъмини рушди соҳибкории хурду миёна такони ҷиддӣ бахшида, барои ҷалби бештари сармояҳо, истифодаи технологияи пешқадами хизматрасониҳои андозӣ муосидат менамояд.

Баҳои самаранокии таъсири маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна аз нишондиҳандаҳои умумӣ, ба мисли: даромад ва хароҷот барои истеҳсоли маҳсулотҳо, воридшавии ҳаҷми маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ ва ғайра вобастагӣ дорад. Аз ин хотир, барои муайян намудани нишондиҳандаҳои сатҳи маъмурикунонии андоз, таҳлили имкониятҳои пардохти маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ ва бақияпулҳои андозии иловаошкоргардида низ муҳим мебошад. Сатҳи маъмурикунонии он аз дастгирии давлатии субъектҳои соҳибкорӣ, бахусус соҳибкории хурду миёна низ вобастагӣ дорад.

Вазъи молиявии соҳибкорон аз даромаднок ё зараровар будани фаъолият, пардохтазирӣ ё пардохтнопазирӣ, истеҳлоки сармояи асосӣ ва нарасидани воситаҳои гардон, саркаши ва рӯйпӯш намудани маблағҳои андозӣ ба хотири

кам намудан ё напардохтани маблағҳои андозӣ, кӯшишҳои азхудкунии маблағҳои буҷети давлатӣ, сари вақт пардохт накардани музди меҳнат, таъмини иқтидори андозӣ низ вобастагӣ дорад.

Сатҳи маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна аз сатҳи ҷамъоварии маблағҳои андозӣ низ вобастагӣ дошта, вобаста ба воридшавии захираҳо ба буҷет инъикосгари сатҳ ва сифати маъмурикунонии андоз ва назорату санҷишҳои андозӣ мебошад. Ин ҷо: «Баҳои сатҳи маъмурикунонии андоз аз як ҷониб имконияти баҳодиҳии сифатии тадбирҳои андешидари барои таъмини қисми даромади буҷети давлатӣ, аз ҷониби дигар самаранокии натиҷаи назорату санҷишҳои мақомоти андозро муайян менамояд, ки он бо истифода аз ченакҳо ва нишондиҳандаҳои махсус баҳогузорӣ ва натиҷагирӣ карда мешавад».¹ Аз ин ҷо, бармеояд, ки механизми амалкарди маъмурикунонии андоз аз самаранокии ҷаъолияти кормандони мақомоти андози кишвар низ вобаста мебошад.

Шарти муҳими баланд бардоштани сатҳи маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна - ин истифодаи самараноки технологияи иттилоотии муосир ба ҳисоб рафта, он дар татбиқи амалии сиёсати андозӣ нақши калидӣ мебозад. Бо вучуди кушишҳои мақомоти андоз ва зерсохторҳои он дар таъмини маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ ва маъмурикунонии он дар рушди соҳибкорӣ аз технологияи пешқадам истифода менамояд, лекин сабаби ба низоми ягонаи иттилоотии ҳамроҳ нашудани дигар мақомотҳои давлатӣ, низоми муқкамал ва самараноки интиқоли мустақими маълумотҳо оид ба ҷаъолияти соҳибкорони хурду миёна дар самти баҳисобгирии амалиётҳои андозӣ, баҳисобгирӣ ва бақайдгирии онҳо дар мақомоти андозӣ дар сатҳи зарурӣ ва саривақтӣ бояд ба роҳ монда шавад.

Натиҷаи маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна аз услубу тарзи баҳои самаранокии он дар баҳши соҳибкорӣ, ченакҳои баҳои таъсири маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкорӣ, ки дар умум ба мақсади

¹Карташова Г.Н.. Об оценке эффективности функционирования налоговых органов, или концептуальный подход к некоторым аспектам аналитической работы в сфере налогообложения//Налоговый вестник – 2019, №2. –С. 23-28.

ягона – таъмини воридоти захираҳои молиявӣ ба буҷет дар ҳаҷми зарурӣ нигаронида шудаанд (ҷадвали 2.4).

Ҷадвали 2.4. - Нишондиҳандаҳои асосии таъсири маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкорӣ хурду миёна

БАҲОИ САМАРАНОКИИ МАЪМУРИКУНОНИИ АНДОЗ ДАР РУШДИ СОҲИБКОРИИ ХУРДУ МИЁНА		
ЧЕНАКҲОИ БАҲОИ ТАЪСИРИ МАЪМУРИКУНОНИИ АНДОЗ ДАР РУШДИ СОҲИБКОРӢ		
-тамоюли воридшавии маблағҳои бештари андозӣ ба буҷети давлатӣ аз ҳисоби назорату санҷишҳои андозӣ; -вазни қиёсии санҷишҳои андозии субъектҳои соҳибкорӣ хурду миёна; - динамикаи шумораи соҳибкорони хурду миёна дар қайди мақомоти андоз бақайдгирифташуда; - ҳиссаи санҷишҳои андозии мақомоти андоз дар шумораи умумии субъектҳои соҳибкорӣ ва ғайра.	- ҳаҷми воридоти маблағҳои андозии иловашкоршуда, аз ҳисоби санҷишҳои андозии соҳибкорони хурду миёна; - ҳиссаи маблағҳои андозии воридшуда аз ҳисоби назоратҳои камералӣ; - таносуби маблағҳои андозӣ аз ҳисоби қорҳои назоратӣ ва санҷиши соҳибкорони хурду миёна; - ҳаҷми маблағҳои иловагии рӯёнидашудаи назорату санҷишҳои андозӣ; - тамоюли маблағҳои ҷаримаҳои аз ҳисоби назорату санҷишҳои андозӣ воридшудаи маблағҳои андозӣ; - баҳои самаранокии фаъолияти мақомоти андозӣ ва ғайра.	- вазни қиёсии умумии воридоти маблағҳои андозии назоратҳои камералии ошкоршуда; - ҳиссаи умумии санҷишҳои андозии дар раванди инвентаризатсияи молу амвол, азназаргузаронии анборҳо, марказҳои савдо ва макони ҷойгиршавӣ майян гардида; - ҳиссаи умумии санҷишҳои андозӣ, ки аз ҷониби кормандони мақомоти андоз дар раванди санҷишҳои тақрири соҳибкорони мазкур ошкоршуда ва ғайра.

Сарчашма: таҳияи муаллиф бо истифода аз маълумоти омории Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

Чуноне, ки аз ҷадвали мазкур бармеояд, нишондиҳандаҳои овардашуда, баҳои таъсири сатҳи маъмурикунонии андозро дар рушди соҳибкори хурду миёна, дар раванди назорату санҷишҳои андозӣ баҳогузорӣ ва натиҷагирӣ намуда, барои ҳарчӣ бештар воридшавии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ

муосидат менамоянд, ки он аз чунин нишондиҳандаҳо, ба мисли: сатҳи таъмини иҷрои қисмати даромади буҷет аз ҳисоби андозҳои соҳибкорӣ; сатҳи (фоизи) ҷамъоварии маблағҳои андозӣ; хароҷоти маблағҳои буҷетӣ барои ҷамъоварии андозҳо дар давраи ҳисоботӣ аз ҳисоби маблағҳои иловаошкоргардида; ҳиссаи андозҳо дар рафти санҷишҳои субъектҳои соҳибкории хурду миёна иловаошкоршуда нисбат ба воридоти маблағҳои андозӣ; фоизи рӯёнидаи маблағҳои иловаошкоршудаи андозӣ; маблағҳои аз ҳисоби санҷишҳо ва ҳалномаҳои судӣ ва ҳулосаи мақомоти андозӣ баргардонидашуда. Дар натиҷа, афзалиятҳо ба соҳибкорони истеҳсолӣ фароҳам оварда шуда, самаранок истифодабарии захираҳои молиявӣ ва натиҷаҳои ниҳой истеҳсолот таъмин карда мешавад.

Вобаста ба хусусиятҳои ҳоси рушди соҳибкории хурду миёна се методика «ё услуби баҳои самаранокии низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии онро чудо менамоянд:

- нишондиҳандаи самаранокии низоми андозбандии субъектҳои соҳибкории мазкур дар сатҳи давлат»¹ (самаранокии низоми андозӣ-буҷетӣ) ва ба қавли Ҷураева Г.А.:

«- нишондиҳандаи самаранокии такрористеҳсолӣ дар рушди соҳибкории хурду миёна;

- нишондиҳандаи самаранокии иқтисодӣ-иҷтимоии низоми андозӣ ва маъмурикунонии он дар шароити муосир».²

Ҳамзамон: «Нишондиҳандаҳои самаранокии низоми андозӣ-буҷетӣ имконият медиҳад, ки сатҳи таъсири меъёри андозбандӣ ба натиҷаи фаъолияти молиявии субъектҳои соҳибкории хурду миёна»³ кам гардида, коэффисенти самаранокии низоми андозбандии субъектҳои соҳибкории хурду миёна;

¹ [Захираи электронӣ]. Речаи дастрасӣ:

http://istina.msu.ru/media/dissertations/dissertation/4e4/f84/21420473/Dissertatsiya_Shestakov.pdf

² Джураева Г.А. Налогообложение в Республике Таджикистан: проблемы и перспективы // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет).- Душанбе: РТСУ, 2018. - № 2(62). -С. 160-166. <http://elibrary.ru/item.asp?id=42684691>

³ A Model of Tax Performance Management Based on Knowledge-Sharing:
<https://ieeexplore.ieee.org/document/5566184>

коэффициенти андозгунҷоиши истеҳсоли молу маҳсулотҳо, кор ва хизматрасониҳо, коэффициенти сатҳи назорату санҷишҳои андзӣ дар фаъолияти соҳибкории хурду миёна кам карда шавад.

Коэффициенти умумии самаранокии низоми андозӣ дар рушди соҳибкории хурду миёна (K_{yca}) бо чунин тарз ҳисоб карда мешавад:

$$K_{yca} = \frac{\Phi C}{XMA} \times 100 \% \quad (2.1);$$

Дар ин ҷо:

K_{yca} - коэффициенти умумии самаранокии низоми андозӣ дар рушди соҳибкории хурду миёна, %; ΦC - фоидаи софӣ субъектҳои соҳибкории мазкур, сомонӣ; XMA - ҳаҷми воридшавии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ аз ҳисоби рушди соҳибкории хурду миёна, сомонӣ.

Усули мазкур, нишон медиҳад, ки коэффициенти самаранокии умумии низоми андозбандӣ дар рушди соҳибкории хурду миёна, аз таносуби пастшавии гаронии андозӣ ва зиёдшавии ҳаҷми даромадҳои соҳибкории хурду миёна вобастагӣ дошта, он самаранокии иқтисодии низоми андозӣ ва таъмини иқтидори андозиро дар кишвар баҳогузорӣ менамояд.

Коэффициенти андозгунҷоиши истеҳсоли молу маҳсулотҳо, кор ва хизматрасониҳо (K_{ne}) бо чунин формула ҳисоб карда мешавад:

$$K_{AF} = \frac{XMB}{MF} \times 100 \% \quad (2.2);$$

Дар ин ҷо:

XMB - ҳаҷми маблағҳои андозӣ ба буҷет воридгардида аз ҳисоби рушди соҳибкории хурду миёна, ВР - Маблағи аз фурӯши молу маҳсулотҳо, кор ва хизматрасониҳо ба даст оварда шуда.

Коэффициенти андозгунҷоиши фурӯши молу маҳсулотҳо, кор ва хизматрасониҳо ҳаҷми воридшавии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатиро ба як воҳиди ҳаҷми фурӯши маҳсулотҳо, кор ва хизматрасониҳои соҳибкорони

хурду миёна нишон медиҳад. Пастшавии нишондиҳандаи мазкур ба афзоиши самаранокии фискалӣ (андозӣ-бучетӣ) ва рушди пасти соҳибкории хурду миёна оварда мерасонад.

Коэффисенти самаранокии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна бошад бо формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$K_{AH} = \frac{XXD}{XMB} \times 100 \% \quad (2.3);$$

Дар ин ҷо:

K_{CMA} - коэффисенти самаранокии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна, %; РНА - ҳаҷми хароҷотҳои давлатӣ барои хизматрасониҳои андозӣ, сомонӣ.

Афзоиши коэффисенти сатҳи маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна гувоҳӣ он аст, ки хароҷотҳои давлатӣ барои маъмурикунонии андоз ба як сомони воридшавии маблағҳои андозӣ ба бучети давлатӣ баробар мебошад, ки он аз самаранокии пасти андозӣ-бучетиро нишон медиҳад.

Таҳлили самаранокии такрористеҳсолӣ низоми андозӣ ва таъсири маъмурикунонии он ба рушди соҳибкории хурду миёна эҳтимолияти тамоюли нишондиҳандаҳои самаранокии молиявӣ-иқтисодии фаъолияти субъектҳои соҳибкориро дар давраи ҳисоботи нишон медиҳад, ки он бо формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$K_{NJ} = \frac{N_j}{N_{j-1}} \times 100 \% \quad (2.4);$$

Дар ин ҷо:

T_{NJ} - Суръати афзоиши шумораи субъектҳои соҳибкории хурду миёна, %;
 N_j - шумораи субъектҳои хурду миёнаи соҳибкорӣ дар j - сол; N_{j-1} - шумораи субъектҳои соҳибкории хурду миёна дар соли оянда, j - сол.

Суръати афзоиши маблағҳои андозӣ аз ҳисоби субъектҳои соҳибкории хурду миёна ба ҳаҷми хароҷотҳои маъмурикунонии андоз ва риояи баҳши қонунгузории андозӣ бо формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$K_{NJ} = \frac{T_{Lj}}{T_{Lj-1}} \times 100 \% \quad (2.5);$$

Дар ин ҷо:

T_{Lj} – ин муқоисаи афзоиши ҳаҷми маблағҳои андозии субъектҳои соҳибкории хурду миёна нисбати ҳаҷми хароҷотҳои маъмурикунонии андоз, дар j - сол ва T_{Lj-1} - муқоисаи ҳаҷми маблағҳои пардохтнамудай маблағҳои андозии соҳибкории хурду миёна барои иҷрои қонунгузории баҳши андозӣ дар j - сол.

Ҳамзамон, самаранокии марҳилаҳои тақрористеҳсолӣ андозбандӣ ва маъмурикунонии он дар рушди соҳибкории хурду миёна ҳамон вақт мусбӣ арзёбӣ мегардад, ки агар ченаки асосии нишондиҳандаи мазкур дар давраи ҳисоботи аз 100% бояд зиёд бошад.

Таҳлили самаранокии низоми андозӣ ва маъмурикунонии он дар ташаккул ва рушди соҳибкории хурду миёна дар сатҳи микроиқтисодӣ баҳогузорӣ карда шуда, он имконият медиҳад, ки шаклу меъёри андозбандӣ чӣ тавр ба фаъолияти ҳар як субъекти соҳибкорӣ таъсир мерасонад ва онро бо формулаи зерин ҳисоб менамоянд:

$$K_{сумма} = \frac{ЧП_{схм}}{НП_{схм}} \times 100 \% \quad (2.6);$$

Дар ин ҷо:

$K_{сумма}$ - коэффисенти умумии сатҳи маъмурикунонии андоз ва низоми андозбандӣ дар маҷмӯъ, %; $ЧП_{схм}$ - фоидаи софӣ бадастовардашудаи субъектҳои соҳибкории хурду миёна, сомонӣ; $НП_0$ - ҳаҷми маблағҳои пардохт намудай субъектҳои соҳибкории хурду миёна, сомонӣ.

Коэффисенти андозғунҷоиши фурӯши молу маҳсулотҳо ва қору хизматрасониҳо, тавсифи воридшавии ҳаҷми маблағҳои андозиро ба ҳар як

сомонӣ истеҳсоли онҳо нишон медиҳад. Ҳиссаи ҳаҷми маблағҳои андозӣ дар хароҷотҳои мақомоти андозии кишвар ва раванди маъмурикунонии андоз, имконият медиҳад, ки сатҳи ҷамъоварии маблағҳои андозӣ аз ҳисоби соҳибкории хурду миёна дуруст баҳогузорӣ карда шавад. Суръати афзоиши нишондиҳандаи мазкур ба паст намудани гаронии андоз ва меёрҳои андозбандӣ, инчунин ҳавасмандии иқтисодии соҳибкорони хурду миёна мусоидат менамояд.

Коэффисенти умумии самаранокии сатҳи маъмурикунонии андоз тавсифи таносуби байни фоида ё даромад, ки дар ихтиёри субъектҳои соҳибкорӣ мемонад ва ҳаҷми маблағҳои воридшудаи андозиро ба буҷети давлатӣ аз ҳисоби рушди соҳибкории мазкур нишон медиҳад. Ба сифати ченаки асосии баҳодиҳӣ коэффисенти 1,0 қабул карда шудааст, ки натиҷаи фоидаи софӣ соҳибкории хурду миёнаро ба ҳаҷми маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ воридгардидаро нишон медиҳад.

Таносуби ҳаҷми хароҷотҳо барои маъмурикунонии андоз ва иҷрои қонунгузори бахши андозӣ ба ҳаҷми воридшавии маблағҳои андозӣ аз ҳисоби субъектҳои соҳибкории мазкур имконият медиҳад, ки сатҳи хароҷотҳои трансаксионии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории мазкур муайян карда мешавад. Суръати афзоиши ин нишондиҳандаҳо, аз афзоиши ҳаҷми маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ ва фоидаи софӣ ($K_{ЭНсмн} > 1,0$) вобастагӣ дошта, он аз самараи пасти маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна гувоҳӣ медиҳад, ки он зарурати тағйир додани сиёсати андозӣ, нарх ва нархгузорӣ, инчунин аз омилҳои дохилӣ вобастагӣ дошта, он ба пастшавии самаранокии фаъолияти соҳибкории хурду миёна ва камшавии ҳаҷми маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ вобастагӣ дорад.

Ба нишондиҳандаҳои самаранокии сатҳи маъмурикунонии андоз дар фаъолияти субъектҳои соҳибкории хурду миёна ченакҳои зерин, ба мисли: суръати афзоиши шумораи миёнасолонаи шугли аҳоли дар рушди соҳибкории мазкур; афзоиши ҳиссаи миёнасолонаи кормандон; суръати афзоиши музди

меҳнати коргарон дар бахши соҳибкории хурду миёна ва ғайра дохил карда мешавад.

Дар таҳқиқоти худ мо услуби баҳои самаранокии низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии онро дар рушди субъектҳои соҳибкории хурду миёна, ки аз ченакҳои иқтисодӣ (андозӣ-бюджетӣ ва тақрористеҳсолӣ) дар сатҳи давлат ва ҳуди ғайроияти соҳибкории хурду миёна баҳогузорӣ ва натиҷагирӣ намудаем. Услуби баҳодихии мазкур имконият медиҳад, ки зиёдшавии ҳаҷми маблағҳои андозӣ ба бюджети давлатӣ аз ҳисоби назорату санҷишҳои андозӣ таъмин карда шавад.

Ин ҷо, нишондиҳандаи ҷамъоварии маблағҳои андозӣ бо назардошти бақияпулиҳои андозӣ дар давраи ҳисоботӣ аз ҳисоби рушди соҳибкории хурду миёна муҳим арзёбӣ мегардад. Дар ин раванд, афзоиши бақияи қарзҳои андозӣ ченаки асосӣ ба ҳисоб рафта, коҳиши он ба туфайли пардохти маблағҳои иловаошкоргардидаи санҷишҳои андозӣ муайян карда мешавад.

Дар асосӣ услуби пешниҳоднамудаи Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳои самаранокии ҷамъоварии маблағҳои андозӣ ба бюджети давлатӣ аз ҳисоби ғоизи андозу пардохтҳои дар ҳар як се моҳа ҳисоб карда мешавад. Ин ҷо, ҷамъоварии маблағҳои андозӣ мувофиқи услуби зерин баҳогузорӣ карда мешавад:

$$C_{\text{ч.а}} = \frac{B_{\text{в.м.х.}}}{M_{\text{у.х.}}} \times 100 \% \quad (2.7);$$

Дар ин ҷо,

$C_{\text{ч.а}}$ - сатҳи ҷамъоварии маблағҳои андозӣ аз ҳисоби субъектҳои соҳибкорӣ; $B_{\text{в.м.х.}}$ - воридоти ҳақиқии маблағҳои андозӣ аз ҳисоби рушди соҳибкории хурду миёна; $M_{\text{у.х.}}$ - уҳдадорихи маблағҳои андозии иловаошкоргардидаи субъектҳои соҳибкории мазкур дар давраи ҳисоботӣ, ки он ба таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва иқтидории андозии кишвар таъсири мусбӣ мерасонад.

Дар раванди баҳои самаранокии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна дар қаламрави кишвар, ҷуноне, ки аз таҳлил баромеояд тамоюли пастшавии самаранокии низоми андозбандӣ ба назар мерасад, ки он дар ниҳояти қор ба пастшавии коэффисенти умумии андозбандии соҳибкории хурду миёна ва андозғунҷоиши фурӯши маҳсулотҳо, қору хизматрасониҳо, мувофиқат накарда, ҷараёни такрористеҳсолиро ба маъмурикунонии андоз дар рушди ин шакли соҳибкорӣ ва пастшавии нишондиҳандаҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ таъсири манфӣи худро мерасонад. Ин раванд зарурати ҷораҳои дастаҷамъонаи дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёнаро дар заминаи риояи принсипи самаранокӣ ва адолатнокии низоми андозбандӣ ва низоми содаи маъмурикунонии он тақозо менамояд.

Ҷунин тарзи баҳои самаранокии сатҳи маъмурикунонии андоз воридшавии маблағҳои андозӣ бо истифода аз усули интенсивӣ ҳисоби тартиби пардохти маблағҳои андозиро ба буҷети давлатӣ ва як қатор ҷораҳои махсусро дар амалӣ намудани маъмурикунонии андоз ва такмили низоми андозбандӣ тақозо менамояд, ки он имконияти пардохти саривақтии маблағҳои андозиро аз ҳисоби рушди соҳибкории хурд миёна ба буҷет таъмин менамояд.

Инкишофи муносибатҳои бозорӣ дар шароити бухрони молиявӣ-иқтисодӣ доимо талаботи худро дар низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии он тақозо менамояд. Аз ин рӯ, субъектҳои соҳибкории хурду миёна низ барои мавқеи худро дар низоми андозӣ аз даст надодан, муносибати худро нисбати истифодаи самараноки захираҳои молиявӣ ва пардохти маблағҳои андозҳо доимо бояд тағйир диҳанд. Лекин, на ҳама вақт ин диғаргуниҳо ба фоидаи қор буда, барои сари вақт ҷамъоварии маблағҳои андозӣ ва истифодаи самараноки маблағҳои қарзӣ-пулӣ боис мегардад. Ин равандҳо, ҳангоми таъсири маъмурикунонии андоз, баҳусус, назорату санҷишҳои андозӣ мушкilotҳои иловагӣ ба бор оварда, онҳо дар таҷрибаи мавҷудаи андозбандӣ номуайяний дошта, ба мушкilotҳо рӯ ба рӯ мегарданд, ки ҳалли онҳо зарурати баланд бардоштани самаранокии маъмурикунонии андоз тақозо менамояд.

Баланд бардоштани самаранокии сатҳи маъмурикунонии андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути сиёсати андозии давлат амалӣ карда мешавад. Татбиқи нодурусти барномаи давлатии маъмурикунонии андоз ҳам барои давлат ва ҳам субъектҳои соҳибкорӣ зиёни зиёд оварда, боиси мушкилоти минбаъдаи рушди соҳибкории хурду миёна, афзоиши хавфҳо (тахдидҳои)-и берунӣ, зиёд гардидани хароҷотҳои маъмурикунонии андоз гардида, ба таъмини қисми даромади буҷети давлатӣ монеъаҳо эҷод менамоянд.

Хулосаи боби дуюм:

Умуман, вазъи низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии онро дар рушди соҳибкории хурду миёна таҳлил ва омӯзиш намуда, таъмири маъмурикунонии андозро ҳамчун фишанги муҳими татбиқи амалии сиёсати андозии давлат муарифӣ намоем. Ин ҷо, нишондиҳандаҳои баҳои самаранокии сатҳи маъмурикунонии андоз, новобаста аз дастовардҳои ҷиддӣ, камбудии низ дошта, он ба такмил ва инкишоф ниёз дорад.

Ҳамин тавр, самаранокии сатҳи маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна бояд шаффофӣ ва адолатноки низоми андозбандӣ ва фаъолияти кормандони мақомоти андозон, назорату санҷишҳои андозӣ ва риояи қонунгузориҳои бахши андозиро таъмин намояд. Баҳри бартараф кардани гаронии андоз ва коҳиши бақияпулиҳои андозӣ тадбирҳои зерин зарурӣ доништа мешаванд:

- таъмини пардохти саривақтии маблағҳои андозӣ ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ аз ҷониби субъектҳои соҳибкории хурду миёна ва риояи бахши қонунгузориҳои андозӣ;

- таъмини натиҷабахшии низоми амалкунандаи маъмурикунонии андозии соҳибкорӣ дар шакли саривақт супоридани андозҳо;

- дар қонунгузориҳои бахши андозӣ ҷой додани муқаррарот оид ба пешниҳоди бе маҳдудияти маълумотҳои суратҳисобҳои бонкии оиди субъектҳои соҳибкории мазкур, қарзҳои дар назди буҷет мавҷудбуда, манъ накардани амалиётҳои бонкии соҳибкорони қарздори хурду миёна ва ҳаби молу мулкҳои онҳо ва ғайра;

- дар асоси санадҳои муқоисавӣ ва ҳисоботҳои даврии соҳибкорони хурду миёна аз суратҳисоби дебитории онҳо ситонидани бақияпулҳои қарзӣ ва иловаошкардашудаи кормандони мақомоти андоз.

Ҳамзамон, баҳои усулҳо ва нишондиҳандаҳои самаранокии сатҳи маъмурикунонии андоз дар рушди фаъолияти соҳибкории хурду миёна таҳлил ва натиҷагирӣ намуда, ба ҳулосаҳои зерин омадан мумкин аст:

- вобаста ба имнокот ва хусусияти ҳоси низоми андозбандии соҳибкорони хурду миёна ва вазъи молиявии онҳо дуруст баҳогузорӣ намудани объектҳои андозбандӣ ва бақайдгирии субъектҳои соҳибкорӣ дар мақомоти андоз бештар диққат дода шуда, камхарҷ намудани маъмурикунонии андоз, бахусус назорату санҷишҳои андозӣ аз ҷониби кормандони мақомоти андоз;

- татбиқи амалии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна, шаклу меъёри андозҳои соҳибкорони инфродӣ, паст намудан ва ҳавасмандии андозӣ-молиявии соҳибкорони хурду миёна ва ғайра. Ин тадбирҳо, дар навбати худ, имкон медиҳад, ки рияи принсипи самаранокӣ ва адолатнокии низоми андозситонӣ рӯяи гардида, паст намудани гаронии андозҳо ва дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна таъмин карда шавад;

- бо мақсади таъмини саривақтии воридшавии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ аз ҳисоби рушди соҳибкории хурду миёна ҷиҳати ҳавасмандии андозӣ-молиявӣ, ҳиссаи андозҳои соддакардашуда бо роҳи такмили бахши қонунгузори бахши андозӣ, аз ҷумла ҷой додани мақоми соҳибкории хурду миёна ва низоми содаи маъмурикунонии онҳо дар Кодекси нави андоз;

- татбиқи амалии ҳисобаробаркунии ғайринақдӣ ва пурзӯр намудани чораҳои маъмурӣ нисбати ин раванд, аз қабili муҷозотҳо дар раванди санҷишҳои андозӣ барои рӯяи накардани қонуни мазкур аз ҷониби соҳибкорони мазкур, бо истифода аз технологияҳои пешқадам хизматрасониҳои андозӣ;

- ба роҳ мондани услуби баҳои самаранокии сатҳи маъмурикунонии андоз ва сатҳу сифати хизматрасонии андозӣ аз ҷониби мақомоти андоз ва зерсохторҳои он дар минтақаҳо ва амсоли инҳо.

Хулоса, таъмини самаранокии сатҳи маъмурикунонии андоз ва назорату санчишҳои андозӣ ба рушди соҳибкории хурду миёна таъсири мусбӣ расонида, ба зиёд ворид гардидани ҳаҷми маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ мусоидат намуда, сарфаи вақт ва хароҷотҳоро барои рушди низоми андозӣ таъмин намуда, ба беҳшавии сатҳу сифати хизматрасониҳои андозии субъектҳои соҳибкорӣ ва суботи молиявии кишвар шароитҳои мусоидат фароҳам меорад.

БОБИ 3. САМТҲОИ АСОСИИ ТАЪСИРИ МАЪМУРИКУНОНИИ АНДОЗ БА РУШДИ СОҲИБКОРИИ ХУРДУ МИЁНА ДАР ТОҶИКИСТОН

3.1. Дастгирии давлатии рушди рушди соҳибкории хурду миёна дар ҷумҳурӣ

Дар шароити иқтисоди бозорӣ дар низоми андозӣ ва рушди муносибатҳои нави молиявӣ, омӯзиши масъалаҳои дастгирии давлатии рушди соҳибкорӣ ва маъмурикунонии онҳо, бояд мақом ва нақши давлат дар рушди фаъолияти соҳибкории хурд ва миёна мубраму саривақтӣ маҳсуб меёбад. Баҳри роҳандозии сиёсати давлатӣ дар соҳаи андоз ба инобат гирифтани проблемаи воридшавии саривақтии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ ва иқтисодии андозӣ шартӣ зарурӣ мебошад.

Сиёсати молиявии давлат аз амалкарди низоми андозӣ ва маъмурикунонии он манша гирифта, татбиқи амалии он ба воридоти саривақтии маблағҳои андозӣ ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷети давлатӣ мусоидат намуда, меёри дақиқ ва такмили қонунгузори бахши андозӣ, роҳҳо ва усулҳои маъмурикунонии андозро дар рушди фаъолияти соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкорони хурду миёна тақозо менамояд. Дар ин раванд, маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна содда, шаффоф ва вордшавии саривақтии маблағҳои андозиро ба буҷет дар сатҳе бояд таъмин гардад, ки субъектҳои соҳибкорӣ аз фаъолияти ғайриқонунӣ ва саркаши аз пардохти андозӣ канораҷуӣ накарда, истифодаи бештари имтиёзҳои андозиро ба роҳ монда, сатҳу сифати назорати андозӣ ва самаранокии фаъолияти мақомоти андозро дар сатҳи лозима таъмин намоянд.

Ин ҷо масъалаи муайян намудани шаклу меъёрҳои андозбандӣ ва маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна, ки муносибати мақомоти андоз ва субъектҳои соҳибкории мазкуроо танзим менамояд, заминаи асосӣ дастгирии давлатии рушди соҳибкории мазкур ба ҳисоб меравад.

Санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ, дар навбати худ, шаффофият ва адолатнокии низоми андозбандӣ ва пешниҳоди имтиёзҳои андозро аз ҷониби давлат таъмин намуда, барои канорачуӣ ва қонунвайронкуниҳои бахши мазкур роҳандозӣ гардида, ҳамкориҳои судманди мақомоти андоз ва субъектҳои соҳибкориро тақозо менамояд. Илова бар ин, субъектҳои соҳибкорӣ мазкур бояд аз пардохтҳои маблағҳои андозӣ ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ канорчуӣ намуда, дар иҷрои ухдадорӣҳои андозӣ масъулияти бештар дар назди давлат дошта бошанд.

Дар боби аввали рисола мо оид ба ҷанбаҳои назариявӣ-услубии хусусиятҳои ҳоси низоми андозбандии соҳибкорӣ хурду миёна ибрази ақида намуда, моҳият ва аҳамияти иқтисодӣ-иҷтимоӣ, нақши маъмурикунонии андоз ва дастгирии давлатиро дар рушди фаъолияти соҳибкорӣ мазкур мавриди таҳқиқ ва омӯзиш қарор дода, масъалаҳои такмили назорату санҷишҳои андозиро дар рушди соҳибкорӣ хурду миёна мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор додаем.

Дар шароити муосир ва дигаргуншавиҳои сохтории иқтисодиёти кишвар таъсири маъмурикунонии андоз ва сатҳу сифати хизматрасониҳои андозӣ яке аз вазифаҳои асосии мақомотҳои давлатӣ дар бахши мазкур ба ҳисоб меравад. Ҳадафи сиёсати мазкур мувофиқ намудан ба меъёрҳои муқарраршуда ва ба эҳтиёҷоти иҷтимоӣ иқтисодӣ ҷавобгӯ будани онҳо мебошад. Дар ин раванд: «Маъмурикунонии андоз доимо ба ташаккул ва инкишоф ниёз дошта, барои таъмини рушди субъектҳои соҳибкорӣ ва манфиати давлат равона гардида, робитаи мустақами байни андозсупорандагон (субъектҳои соҳибкорӣ) ва даҳлати давлатиро ба фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ маҳдуд ва самараноки фаъолияти мақомоти андозро баланд бардошта, имкониятҳои такмили қонунгузори бахши андозиро танзим менамояд ».¹

Сиёсати андозӣ дар ин ҷараён ҳамчун унсури муҳими муносибатҳои молиявӣ барои танзими давлатии рушди субъектҳои соҳибкорӣ тавассути

¹Воронов А.М. Государственное администрирование в области налогов и сборов: правовой аспект / А.М. Воронов // Финансы: теория и практика. – 2013. - № 2 (24). –С. 65-73.

сиёсати буҷетӣ-андозӣ ба роҳ монда шуда, самаранокии сатҳи маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна тавассути дастгирии давлатӣ муҳим арзёбӣ мегардад. Маҳз аз дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна ва ҷорӣ намудани низоми махсуси андозбандӣ рушди субъектҳои соҳибкорӣ ва банақшагирӣ ва дурнамоӣ иқтидори андозӣ вобастагӣ дошта, ҳавасмандии андозӣ-молиявӣ, баҳусус, имтиёзҳои андозӣ ва низоми қарздиҳи муҳлатнок ба субъектҳои соҳибкории мазкур ба таъмини саривақтии воридоти маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатии сатҳи гуногун мусоидат намуда, он тавассути зарурати танзими давлатии низоми андозӣ ва маъмурикунонии он амалӣ карда мешавад.

Дар сатҳи мақомоти давлатӣ ва маҳаллӣ ин чораҳо тавассути амалкарди базаи институтсионалӣ андозӣ ва рушди субъектҳои соҳибкорӣ, аз ҷумла дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна ва афзоиши сатҳи масъулиятшиносию қордонии қормандони нозироти андоз зимни ифои вазифаҳои мансабӣ ва уҳдадориҳо дараҷаи дониши молиявӣ ва фарҳангӣ андозбандии субъектҳои соҳибкорӣ ва таъсири маъмурикунонии андозӣ, аз ҷумла назорату санҷишҳои андозӣ амалӣ карда мешавад.

Қисмати муҳими дигаргунсозҳои қонунгузори андозӣ дар самти маъмурикунонии андоз ин иҷрои уҳдадориҳои андозии субъектҳои соҳибкории хурду миёна ва ҳавасмандии андозӣ (баҳусус, пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ ва хизматрасониҳои пешқадами андозӣ), ки ба пардохти саривақтии маблағҳои андозӣ равона мегардад, низоми ҷоабгариҳо (пешниҳоди маҳдудиятҳои андозӣ, хизматрасониҳои андозбандӣ, татбиқи шаклҳои гуногуни масъуляту ҷавобгариҳо ва ғайра) пурзӯр карда мешавад.

Баҳсу музокираҳои илмӣ дар бораи зарурати дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна ва танзими давлатии маъмурикунонии андоз дар фаъолияти онҳо мавҷуд мебошад. Дар ин раванд: « Механизми муҳими танзими давлатии маъмурикунонии андоз: низоми андоз ва андозбандӣ, банақшагирӣ ва ояндабинӣ, таъмини иқтидори андозии кишвар, назорату санҷишҳои андозӣ, ҳукуқи баҳши андозӣ ва иҷрои қонунгузори баҳши мазкур

масхуб меёбад ». ¹ Ва: « Вазифаи танзими низоми андозӣ тавассути маҷмуи тадбирҳои дахлдори низоми андозбандӣ ва даҳолати давлат ба таъсири маъмурикунонии андоз оиди гаронии андоз ё ҳавасмандиҳои андозӣ-молиявӣ, пешрафти илму техника, танзими талабот ва таклифот, даромадҳо ва пасандозҳои аҳоли, ҷалби сармоягузориҳо ба рушди иқтисодиёт дар маҷму ба ҳисоб меравад ». ²

Ҳадафи асосии дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна ва раванди маъмурикунонии андоз, ба ҳам пайвастании муносибатҳо миёни субъектҳои соҳибкорӣ ва мақомоти давлатӣ ва минтақавӣ ба ҳисоб рафта, он тайи солҳои охир яке аз масъалаҳои муҳими рушди иқтисодиёти кишвар ба ҳисоб меравад. Таърихи рушди танзими муносибатҳои андозӣ ва молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба азнавсозӣ ва такмили баҳши ҳуқуқӣ, ташкилӣ - хоҷагидорӣ рушди субъектҳои соҳибкорӣ нигаронида шудааст.

Дар ин раванд, танзими давлатии маъмурикунонии андоз аз маҷмуи тадбирҳо, меъёру фишангҳои таркиб ёфтааст, ки тавассути назорату санҷишҳои андозӣ амалӣ гардида, бо мақсади таъмини самаранокии фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ хурду миёна ва фаъолияти самараноки мақомоти андози кишвар равона карда шудааст. Вай ҳамчун унсури сиёсати молиявӣ бо мақсади ҳавасмандиҳои андозӣ-молиявии соҳибкорони хурду миёна ва таъмини рақобати софи муҳити соҳибкорӣ, ҷалби сармояҳо, ташкили ҷойҳои нави корӣ ва таъмини устувори молиявии кишвар равона карда мешавад.

Дар ин раванд, таъсири маъмурикунонии андоз ба муайян намудани шаклу меъёри андозбандӣ ва паст гаронии андоз дар рушди соҳибкорӣ хурду миёна кам карда мегардад. Аз ин нуқтаи назар субъектҳои соҳибкорӣ хурду миёна бештар ба дастгирии давлатӣ, аз ҷумла осон, содда ва ҳисобу пардохти фаҳмои маблағҳои андозӣ ниёз дошта, тавассути ин фишангҳо аз пардохти

¹Гордеева, О.В. Эффективное налоговое регулирование социально-экономического развития регионов,: Автореферат на соискание кандидата экономических наук. - Самара.- 2009. - 32 с.

²Майбуrows, И.А. Теория и история налогообложения. Учебник //Под общ. редакцией И.А. Майбуrowa. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. - С. 232.

андозҳо камтар канорачуӣ намуда, ба ғаёлияти ғайриқонунии соҳибкорӣ машғул намешаванд. Илова бар ин, хароҷотҳои давлатӣ барои маъмурикунонии андоз, аз нигоҳи мақомоти андоз ва дигар мақомотҳои давлатӣ то ҳадди аққал бояд кам карда шаванд.

Объекти танзими давлатии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкориҳои хурду миёна ин мақомоти андози кишвар буда, ба саривақт ғун кардани маблағҳои ҳисобшудаи андоз ва иҷрои дигар уҳдадорӣҳо дар назди бучети давлат нигаронида шуда, дастгирии давлатии рушди соҳибкориҳои хурду миёна дар ин ҳолат ба чунин самт равона карда мешавад. Чуноне ки М.Е. Косов қайд кардааст, “низоми андозбандӣ василаи таъсирбахши танзими давлатӣ маҳсуб ёфта, вазифаи асосиаш таъмин намудани мувозинати риояи манофеи давлат ва бахши хусусӣ мебошад»¹, ки он барои ҳарчӣ бештар ҷамъовариҳои намудани маблағҳои андозӣ бо сарфаи ками хароҷотҳо ва истифодаи бештари имтиёзҳои андозӣ-молиявӣ равона карда мешаванд.

Маъмурикунонии андозии соҳибкорӣ ба василаҳои танзими давлатӣ мансуб буда, ҳолат ва дурнамои он шаклу меъёрҳои андозбандиро барои ғаёлияти соҳибкориҳои мазкур амалӣ менамояд. Дар пиёда сохтани ин мақсадҳо нақши сиёсати андозӣ-ҳазинадорӣ ва назорату санҷишҳои андозӣ муҳим арзёбӣ гардида, таъмини қисмати даромади бучети давлатӣ хизмат менамояд.

Усулҳо ва фишангҳои танзими давлатии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкориҳои хурду миёна бо ҳамдигар зич алоқаманд буда, барои ҳалли вазифаҳои умумидавлатӣ таъсири ҳар кадоми онҳо бояд дар алоҳидагӣ низ ба инобат гирифта шавад. Масалан, дигаргунсозӣ ва ислоҳоти соҳаи андоз, хусусан дар ҷараёни маъмурикунонӣ, ба сиёсати пулию қарзии давлат таъсир расонида ба таъмини шуғли пурмаҳсул ва дигар омилҳои макроиқтисодӣ беътасир наместонад. Дар ин раванд, ҳар як фишанги сиёсати андозии давлат дар алоҳидагӣ аз якдигараш амал накарда, дар ҳамбастагӣ ба таври

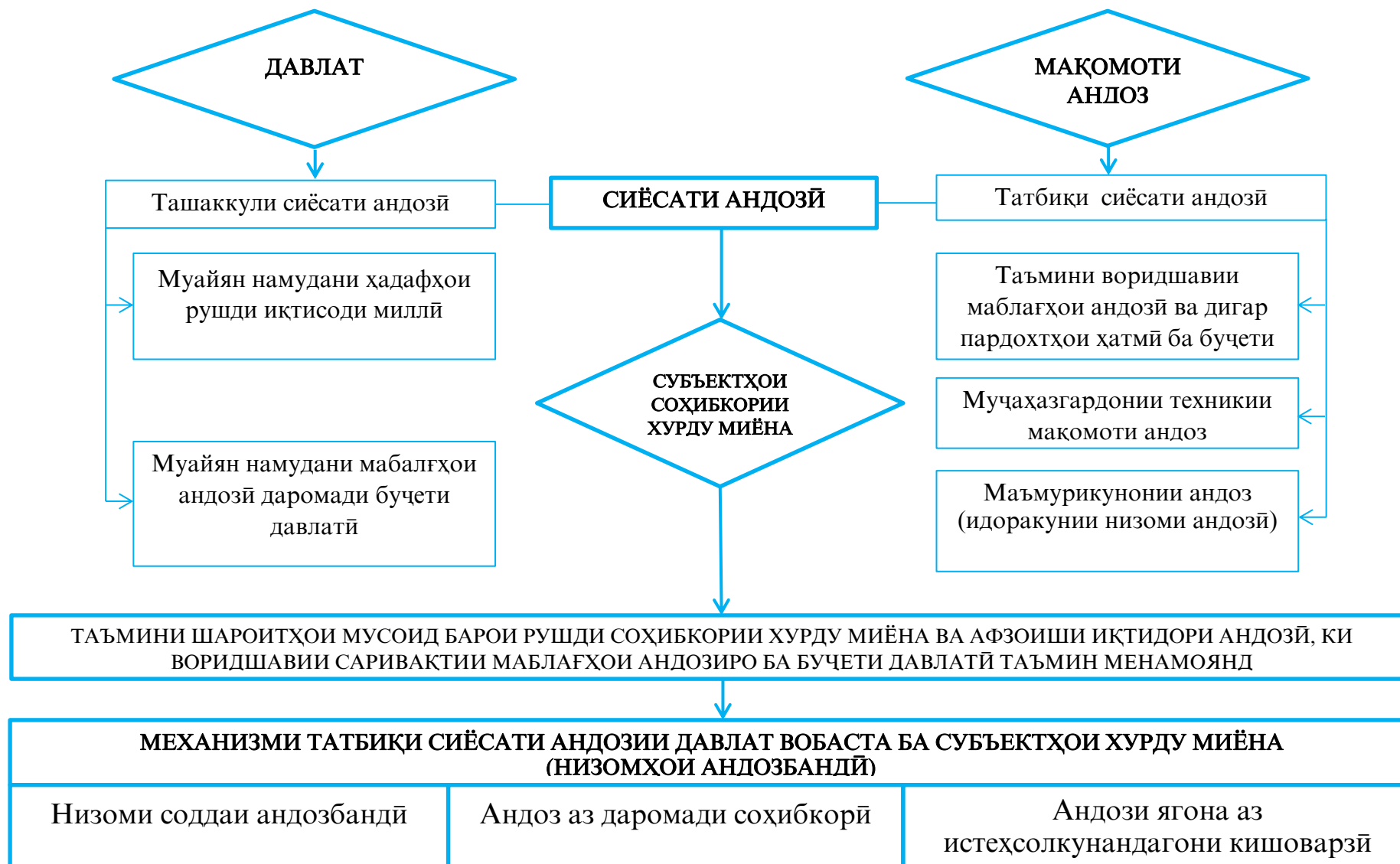
¹Косов М.Е. Налогообложение предпринимательской деятельности. Теория и практика: учебник / М.Е. Косов, Л.А. Крамаренко, Н.Д. Эриашвили. М.: Юнити, 2012. С. 174.

дастачамъона дар раванди маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкорӣ хизмат менамояд.

Дар шароити муосир масъалаи такмили маъмурикунонии андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз механизмҳои муҳими объекти танзими давлатӣ ба ҳисоб меравад. Танзими давлатӣ дар ин маврид, ҳар як марҳилаи маъмурикунонии андоз, бахусус назорату санчишҳои андозиро фаро гирифта, бо ёрии фишангҳои махсус татбиқ карда мешавад. Ба маънои дигар, сиёсати андозӣ, маҷмуи қоидаҳо, чораҳои ташкилӣ-иқтисодӣ ва технологӣ-хоҷагидориест, ки барои танзими низоми андозӣ ва маъмурикунонии он дар рушди соҳибкорӣ ва идоракунии ҳайати кормандони мақомоти андоз истифода бурда мешавад.

Фишангҳои дастгирии давлатӣ маҷмуи чораҳо ва фишангҳои муҳими ҳавасмандиҳои молиявӣ-иқтисодие мебошад, ки тавассути он муқаррар намудани меъёру шаклҳои махсус ва содагардонии низоми андозбандӣ барои соҳибкории хурду миёна ва назорату санчишҳои андозӣ гардида, он ба воридшавии бештари маблағҳои андозӣ ва беҳтаршавии вазъи молиявии соҳибкорони мазкур мусоидат менамояд.

Дар рисола оварда шудааст, ки таъмини сатҳи маъмурикунонии андоз аз дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна вобастагӣ дошта, ҳамчун унсури муҳими идоракунии муносибатҳои андозӣ ба ҳисоб меравад ва дар татбиқи амалии сиёсати андозӣ ва ҳалли барномаи давлатии маъмурикунонии андоз роли калон мебозад. Маъмурикунонӣ дар соҳаи андоз тавассути сиёсати буҷетӣ - андозӣ ва пулию қарзӣ, бо мақсади таъмини қисмати даромадҳои буҷети давлатӣ бо маблағҳои андозӣ ва фаъолияти самараноки мақомоти андоз роҳандозӣ мегардад. Аз ин хотир, дастгирии давлатии маъмурикунонии андоз, пеш аз ҳама, ба таъмини фаъолияти самараноки мақомоти андоз ва дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна равона карда шавад. Дар асоси гуфтаҳои боло, мо сохтори функционалии дастгирии давлатии маъмурикунонии андозро дар рушди соҳибкории хурду миёна пешниҳод менамоем (расми 3.1).

Расми 3.1. Сохтори функционалии дастгирии давлатии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна
Сарчашма: таҳияи муаллиф

Маъмурикунонии андоз ба рушди фаъолияти соҳибкорӣ бо ёрии фишангҳои зерин таъсир мерасонад: тақозо ва арза, нарх ва нархгузорӣ, ки дар шакли рақобатпазирии субъектҳои соҳибкории мазкур, истифодаи самараноки имтиёзҳои андозӣ, ҷалби бештари сармояҳо ба иқтисодиёти кишвар ва амсоли онҳо амалӣ мегардад. Ин ҷо, дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна ҳамчун фишанги муҳими сиёсати давлатӣ барои рушди соҳибкории истехсолии хурду миёна ва амалкарди фаъолияти самараноки мақомоти андоз, ки ба воридшавии ҳарчӣ бештари маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ хизмат менамояд.

Дар ин раванд, шартҳои муҳим ин фишангҳои сиёсатии андози давлат на дар алоҳидагӣ, балки дар шакли дастҷамъона ба дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна равона гардида, он ба ҳавасмандии андозӣ-молиявӣ ва пешниҳоди бештари имтиёзҳои андозӣ, ки рақобатпазирии молу маҳсулотҳои ватанӣ ва иқтидори содиротии кишварро таъмин менамояд.

Механизми муҳим дар ин самт дастгирии давлатии раванди маъмурикунонии андоз ин иҷрои уҳдадорихои андозии субъектҳои соҳибкорӣ дар назди мақомоти андоз, бо роҳи пешниҳод намудани хизматрасониҳои пешқадами андозӣ, тавассути назорату санҷишҳои андозӣ барои соҳибкоронии хурду миёна, бо роҳи усулҳои махсуси андозбандӣ дар хизматрасониҳои бонкӣ, татибиқи шаклҳои гуногуни ҷавобагирӣҳо ва ҷаримаҳоро пурзӯр менамояд.

Низоми маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна барои татибиқи амалии ҳадафҳои асосии давлатӣ, рушди низоми молиявӣ барои заминаи асосии низоми андозӣ ва ғайи гардонидани буҷети давлатӣ бо роҳи ҷорӣ намудани шаклу меъёрҳои андозбандӣ ва паст намудани гаронии андоз амалӣ мегардад.

Дастгирии давлатии маъмурикунонии андоз асосан тавассути фишангҳои маъмурӣ-ҳуқуқӣ ва молиявӣ-иқтисодӣ роҳандозӣ карда мешавад. Вай ба принципҳои аз аз нигоҳи илмӣ асосноккардашудаи низоми андозӣ, иҷрои қонунгузориҳои бахши андозӣ, объективӣ ва адолатӣ, низоми махсус ва

содакардашудаи андозбандӣ, фаъолияти мақомоти андоз, дастрасӣ ва ошкор будани маълумот оид ба истифодаи маблағҳои андозӣ ва фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ ва амсоли онҳо такя менамояд.

Фишангҳои маъмурӣ - ҳуқуқӣ дар навбати худ, аз муайян ва истифодаи меъёру шаклҳои андозҳои махсус барои субъектҳои соҳибкории хурду миёна, такмили санадҳои меъёрӣ - ҳуқуқии башхи андозӣ ва нақшаи чорабиниҳо оид ба амали намудани маъмурикунонии андоз, инчунин таъмини ҳифзи иҷтимоии субъектҳои соҳибкории мазкур ва мақомоти андози кишвар равона карда мешавад. Вай аз такмили бахши қонунгузории андозӣ, баҳусус, таҳияи нави Кодекси андоз, шаклҳои иҷозатдиҳӣ ва қарорҳои махсус оид ба фаъолияти субъектҳои хурду миёна, муҳлат ва дарозкунии давраи пардохти маблағҳои андозӣ, таътили (каникул) андозӣ; раванди бақайдгирии фаъолияти соҳибкорӣ, шаклҳои хизматрасониҳои андозӣ, тарҳкуниҳо ва тахфифҳои андозӣ ва ғайра иборат мебошад.

Фишанги танзими иқтисодӣ - иҷтимоӣ маҷмуи тадбирҳои мебошад, ки тавассути усулҳои ҳвасмандии андозӣ-молиявӣ, истифодаи меъёрҳои махсус ва содаи маъмурикунонии андоз дар рушди фаъолияти соҳибкории хурду миёна роҳандозӣ карда мешавад. Доираи таъсири механизмҳои мазкур дар шароити иқтисоди бозорӣ хеле васеъ гардида, тавассути чунин унсурҳо, ба мисли: талаботу таклифот, дараҷаи нарх ва нархгузорӣ, рақобати софи субъектҳои соҳибкории мазкур, рушди бозори пулӣ-қарзӣ, ҷалби бештари сармояҳо, бо роҳи пешниҳоди дурусти эълומияи андозҳо ва ғайра ба роҳ монда мешавад. Ин фишангҳо, ба танзими қисмати даромадҳои буҷети давлатии сатҳи гуногун равона гардида, воридшавии саривақтии маблағҳои андозиро ба буҷети давлатӣ таъмин менамояд.

Усули иқтисодии танзими давлатии маъмурикунонии андоз аз фишангҳои молиявӣ - қарзӣ, андозӣ - буҷетӣ, сиёсати нарху сармоягузорӣ, ҷамъовариҳои бештари маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ, баланд бардоштани фарҳангу маданияти андозсупорӣ ва муомилаи дурусти кормандони мақомоти андоз ва ғайра иборат мебошад. Ин усул, дар аксарияти кишварҳои рушкардаи иқтисодӣ

истифода бурда шуда, ҳамоҳангсозии муносибати байни мақомоти андоз ва соҳибкоронро чонок намуда, ба рушди соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкории хурду миёна мусоидат менамояд. Вай аз ҳавасмандиҳои андозӣ-молиявии соҳибкоронии хурду миёна, шаклҳои муосири хизматрасониҳои андозӣ, паст намудани меъёри андозу бочҳои давлатӣ; пешниҳоди имтиёзҳои махсуси андозбандӣ ба соҳибкорони истеҳсолии хурду миёна ва беҳтаршавии вазъи иҷтимоии онҳо равона карда мешавад.

Зимни татбиқи амалии танзими давлатии маъмуриурикунонии андоз, рӯёнидани бақияпулиҳо, дуруст иҷро кардани чараёни баҳисобгирии иншооту объектҳо ва манбаи андоз, ба низоми муайян даровардани тартиби ҳисобкунии андозҳо, банизомдарории кори нозироти андоз дар мадди аввал мебарояд. Ин ҷо: « Вобаста аз самтҳои танзими давлатӣ бо мақсади ҳавасмандии рушди соҳибкории хурду миёна аз рӯйи мантиқ ду фишанги асосӣ: имтиёзҳои андозӣ ва ҳавасмандиҳои андозӣ пешниҳод карда мешавад ».⁶⁴

Самаранокии танзими давлатии маъмурикунонии андоз дар ин мавридҳо ба мақсади татбиқи сиёсати давлат дар соҳаи андоз, баҳри беҳтар намудани сатҳу сифати хизматрасонӣ ба субъектҳои соҳибкории мазкур, аз ҷумла истифодаи бештари имтиёзҳои махсуси андозӣ, ба мисли таътилҳои андозӣ, ки соҳибкорони мазкур ба он ниёз доранд, амалӣ карда мешавад. Ин чораҳо, метавонанд ба рушди соҳибкории хурду миёна ва ғанӣ гардидонидани бучети давлатӣ мусоидат намуда, барои таъмини иқтидори андозии кишвар шароитҳои мусоид фароҳам оранд.

Аз тарафи дигар, маъмурикунонии андоз, дар баробари расонидани таъсири матлуб ба фаъолияти соҳибкорон ба нишондиҳандаҳои фаъолияти мақомоти андоз бетаъсир намеронад. Вазифаҳои танзими давлатӣ дар раванди инкишофи соҳибкории сатҳи хурд ва миёнаро чунин номбар кардан мумкин аст:

⁶⁴Буров В.Ю. Теневая экономика в системе предпринимательской деятельности региона / В. Ю. Буров, В. И. Самаруха. - Иркутск : Изд-во БГУЭП, 2010. - 242 с.

- таъмини вазъи иҷтимоии аҳоли, аз ҷумла таъмини шуғли пурраи аҳоли ва ҷойҳои нави корӣ;

- суръати афзоиши ҳиссаи ғаёли иқтисодии захираҳои меҳнатӣ, беҳтаршавии вазъи молиявии соҳибкорони мазкур;

- мустақилияти молиявии соҳибкорон ва аҳли оилаи онҳо, таъмини музди меҳнати кормандон ва ғайра;

- воридшавии бештари маблағҳои андозӣ ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷети давлатӣ ва маҳаллӣ;

- ташкили муҳити солими сармоягузорӣ ва рушди соҳибкории истеҳсолӣ-инноватсионӣ ва ғайра.

Ба самаранокии дастгирии давлатии сатҳи маъмурикунонии андоз чунин ченакхоро дохил кардан мумкин аст, ба мисли: барзиёд иҷро гардидани нақша ва дурнамоӣ ҷамъоварии маблағҳои воридшаванда, пешгирӣ намудани ҳуқуқвайронкуниҳо дар ҷараёни иҷрои уҳдадорихои андоз, баланд бардоштани сатҳи натиҷабархшии санҷишу назоратҳои соҳавӣ, инчунин чораҳо оид ба коҳиш додани ҳаҷми бақияпулиҳоро номбар кардан мумкин аст, ки дар умум, ба самараи бештари амалкарди ниҳодҳои марбута, аз ҷумла мақомоти андоз таъсир мерасонанд.

Дар баробари ин, оид ба самарабахшии сиёсати давлат дар соҳаи андоз ҳаминро махсус бояд қайд намоем, ки маҳаки асосии эътимоднокии он ин риояи манфиатҳои ҳам бахши хусусӣ ва ҳам давлат зимни дар амал татбиқ кардани қонунгузориҳои соҳа мебошад. Дар ин росто, нақши боризро дар маъмурикунонӣ вогузор намудан ва усулҳои истифодаи имтиёзу сабукиҳои андозӣ мебозанд.

Дар ғаёлияти бахши хусусӣ, чуноне таҷрибаи мамлакатҳои дорои низоми муассири андозбандӣ нишон медиҳад, истифодаи сабукиҳои вогузоршуда вижагии худро дорад ва дар мавриди воқеан истифода намудани онҳо дар бахши истеҳсолӣ ва кам кардани назорату санҷишҳои андозӣ аз ҷониби кормандони мақомоти андоз, самаранокии онҳо якчанд маротиба баланд шуда, дар доираи барномаҳои давлатии маъмурикунонии андоз рушди

минбаъдаи фаъолияти соҳибкорӣ таъмин мегардад. Дар ин самт мақомотҳои давлатиро зарур аст, ки ҷиҳати такмили низоми маъмурикунонии андоз боз ҳам чораҳои зарурӣ андешанд. Яке аз масъалаҳои муҳим дар ин самт, низоми идоракунии мақомоти андоз ва масъалаи пардохти саривақтии маблағҳои андозӣ аз ҷониби соҳибкорони хурду миёна ба ҳисоб меравад.

Таҳлили омили воридоти захираҳои пулӣ дар шакли андозу уҳдадорӣҳо нишон дод, ки дар соҳаи фаъолияти соҳибкорӣ нишондиҳандаҳо ҳанӯз ҳам қонеъкунанда нестанд ва он дар сатҳи зарурӣ аз ҷониби давлат дастгири наёфта, дар баҳши баҳисобгирии пурраи объектҳои андозӣ ва ба андозбандӣ алоқаманд, раванди назорату санҷишҳои андозӣ мушкилҳо ҷой дорад, ки он дар охир ба касри буҷети давлатӣ ва иҷро нагардидани уҳдадорӣҳои андозии соҳибкорони хурду миёна мегардад.

Яке аз омилҳои муҳим дар самти танзими давлатии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна ин дастрас набудани ахбору маълумотҳои зарурӣ оид ба нишондодҳои соҳибкории хурду миёна ва ғайрисамранок амалкарди назорату санҷишҳои андозӣ буда, он ба баҳои таъмини иқтисодии андозии кишвар ва истифодаи имтиёзҳои андозии соҳибкории хурду миёна дар қаламрави кишвар боис мегардад.

Ба андешаи мо ченаки асосии муайянкунандаи сатҳи самаранокии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна инҳо баромад менамоянд:

- вазъи муносири амалкарди қонунгузори баҳши андоз (иҷрои Кодекси андоз дар таҳияи нав ва дигар санад ва меъёрҳои ҳуқуқӣ) танзими давлатии рушди соҳибкории хурду миёна;

- сатҳи иҷрои нақша ва дурнамои пешбинишудаи қисмати даромади буҷети давлатӣ;

- иҷрои нақшаи воридоти маблағҳои андозӣ аз ҳисоби соҳибкории хурду миёна дар минтақаҳои кишвар;

- вазъи иҷроӣ ва сатҳу сифати хизматрасониҳои андозӣ ба субъектҳои соҳибкории мазкур аз ҷониби мақомоти андоз ва зерсохторҳои он;

- ошкорнамоии ҳолатҳои қонунвайронии баҳши андозӣ аз ҳисоби соҳибкории хурду миёна (махсусан, бе қайд фаъолият намудан ё ба фаъолияти ғайриқонунии соҳибкорӣ даст задан) ва бартраф намудани ин ҳолатҳо аз ҷониби мақомоти андоз;

- ошкор намудани маблағҳои бақияпулиҳои иловагии қарзӣ дар аввал ва охири соли ҳисоботи андозӣ, сатҳи самаранокии чораҳои маҷбуран пардохт намудани қарзҳои андозӣ аз ҷониби субъектҳои соҳибкории мазкур;

- шумораи субъектҳои соҳибкории хурду миёнаи саривақт дар муҳлати муқарраршуда эълумияҳои андозиро пешниҳоднакарда (ё сифр нишон додаанд);

- бақияпулиҳои дар натиҷаи санҷишҳои андозӣ аз ҳисоби соҳибкории ин сатҳҳо ошкоргардида, ки ҳамчун натиҷаи амалкарди сохторҳои андоз баррасӣ мешаванд;

- теъдоди хизматрасониҳои электронӣ (онлайнӣ)-и мақомоти андоз, тамоюл ва дурнамои онҳо.

Аз ин хотир, дар татбиқи амалии ин ҳадафҳо, таъмини иртиботи мутақобилан судманд миёни намоёндагони баҳши хусусӣ дар шакли соҳибкорони хурд ва миёна аз як тараф, ниҳодҳои давлатӣ дар шакли нозироти андози сатҳи гуногун аз тарафи дигар, ба назар бисёр муассиру натиҷабахш мерасад. Ин раванд, тавассути фишангҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ ва иҷтимоӣ-иқтисодӣ, шаклу меъёрҳои махсуси андозбандӣ, ҳуқуқу манфиатҳои субъектҳои соҳибкорӣ ва дастгириҳои молиявӣ-иқтисодӣ роҳандозӣ карда мешавад.

Дар раванди амали намудани Барномаи давлатии маъмурикунонии андоз барои солҳои 2011 - 2019 ва баъдан то солҳои 2025 (БРМА) имкониятҳо пайдо мегардад, ки назорату санҷишҳои андозиро барои соҳибкорони хурду миёна дар шакли электронӣ ба роҳ монда, қабули тамоми ҳисоботҳои андозӣ тавассути низоми иттилоотӣ, ташкили маҳзани ягонаи иттилоотӣ дар мақомоти

андоз ба роҳ монда шудааст, ки он марҳила ба марҳила амалӣ карда мешавад.⁶⁵ Бо мақсади истифодаи меъёрҳои ягонаи хизматрасонӣ ва назорати раванди маъмурикунонии андоз дар рушди субъектҳои соҳибкорӣ «Стандарти ягонаи давлатии хизматрасонӣ ба андозсупорандагон» тасдиқ гардида (аз соли 2012), дар шакли электронӣ ва дар даромадгоҳҳои ҳар як нозироти андоз дар шакли овезаҳо ва дар сомонии расмӣ Кумитаи андоз (www.andoz.tj) ҷойгир карда шуда, дастраси шаҳрвандон ва соҳибкорон мебошад. Дар СЯДХА намудҳои хизматрасониҳои андозӣ, давомнокӣ ва муҳлати иҷроши меъёру шаклҳои андозбандӣ онҳо муайян гардида, қисман ҳолатҳои хизматрасониҳои электронӣ дар давраҳои муайян пешниҳод карда мешаванд. Илова бар ин, дар бахши такмили низоми андозӣ ва маъмурикунонии он барномаҳои иттилоотии Кумитаи андоз, ки айни замон тавассути онҳо назорату санҷишҳои андозӣ ба роҳ монда шуда, аз ҷониби кумитаи андоз назорат ва танзим карда истодаанд.

Дар масъалаи тақвият бахшидан ба раванди маъмурикунонии андоз ва сатҳи хизматрасониҳои андозӣ ба субъектҳои соҳибкории хурду миёна бо истифода аз технологияи пешқадами иттилоотӣ ва дар базаи ин таҳия ва амали намудани барномаҳои компютерикунонӣ, баланд бардоштани дараҷаи касбияти кормандони мақомоти андоз ва фаъолияти самараноки онҳо, беҳтар намудани ҳамкориҳои судманди мақомоти андоз бо дигар мақомотҳои давлатӣ ва субъектҳои соҳибкорӣ як қатор тадбирҳо амалӣ гардида истодааст.

Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 феввали соли 2017, таҳти № 95 чораҳои амалӣ оид ба татбиқи БРМА тасдиқ гардида, тибқи он 11 уҳдадорҳои андозӣ ва дар доираи онҳо 47 чорабинҳо пешбинӣ карда шуда, тайи солҳои 2011 - 2019, 29 номгӯи чорабиниҳо амалӣ гардида, доир ба 18 чорабиниҳо, ки муҳлати иҷрои онҳо доимӣ муқаррар шуда буд, корҳо ба анҷом расонида истодааст. Аз ҷумла, то соли 2025 дар натиҷаи амалисозии БРМА натиҷаҳои зерин бояд ба даст оварда мешаванд:

⁶⁵БРМА барои солҳои 2011-2019, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 03.12.2010, №626 ва барои солҳои 2020-2025.....қабул карда шудааст.

- дар Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба таъмини самаранокии фаолияти мақомот, маркази тақмили идоракунии коркарди иттилоот таъсису инкишоф дода мешавад;

- дар байни Вазорати молия ва Кумитаи андоз шабакаи ягона таъсис ёфта, тавассути он маълумотҳо оиди воридоти маблағҳои андозӣ пешниҳод карда мешавад;

- гирифтани иттилоот аз ФЯД, дар шакли электронӣ, пешниҳод намудани эълomiaҳои андоз ва ҳисобнома - фактураҳои ААИ, тартиб додани санадҳои муқоисавӣ, пешниҳоди эълomiaҳо аз ҷониби мақомоти андози кишвар, дарёфти маълумотҳо оиди РМА, пардохти маблағҳои андозӣ тавассути кортҳои бонкӣ ва дигар ҳисоббарбаркуниҳои ғайринақдӣ амалӣ карда мешавад;

- тартиби бақайдгирии давлатии субъектҳои соҳибкорӣ, бахусус соҳибкории хурду миёна бояд сода ва шафоф гардида, маркази тамос бо соҳибкорон ва шахрвандон таъсис дода шудааст (рақами содашудаи «151»), ки тартиби назорату санҷишҳои андозиро аз рӯйи хавфҳои андозӣ ба роҳ мемонад.

Татбиқи амалии Барномаи давлатии маъмурикунонии андоз дар заминаи рушди устувори иқтисоди миллӣ, тавассути рақамикунонии он тайи солҳои 2017-2020 оғоз гардида, субъектҳои соҳибкорӣ аз сомонаи Кумитаи андоз аз 27,3% то 92,5% маълумотҳоро дастрас намуда, нисбати қонеъ гардонидани муроҷиатҳои электронӣ, қаноатмандӣ солҳои 2016-2020, аз 23,8% то 68,8%, рейтинги умумии қаноатмандӣ аз низоми эълomiaи электронии соли 2016 то 2020, аз 61,5% ба 97,7% афзоиш дода шудааст, ⁶⁶ ки ин чораҳо дар оянда низ давом дода мешаванд.

Дар пасманзари бӯҳрони KOVD-19 дар раванди маъмурикунонии андоз ба натиҷаҳои назаррас ноил гардида бошем ҳам, аммо чораҳои андешидашуда қонеъ кунанда набуда, он ба тақмил ниёз дорад ва дар давраҳои минбаъда назорату санҷишҳои андозӣ дар рушди соҳибкории хурду миёна ва фаъолияти мақомоти андоз ҷонок карда мешавад.

⁶⁶Ҳисоботи Кумитаи андоз оид ба натиҷаи татбиқи амалии БМА дар солҳои 2011-2019.

Дар шароити муосир чихати сода ва омафаҳм будани хизматрасониҳои андозӣ ба субъектҳои соҳибкории мазкур ва баланд бардоштани интизоми андозсупорандагон ва таъмини саривақтии назорату санҷишҳои андозӣ, қорӣ намудани иқтисодиёти рақамӣ ва беҳсозии вазъи низоми андозбандӣ ва мақомоти андоз, дар доираи Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон (СМР) барои давраи то соли 2030,⁶⁷ дар баҳши такмили маъмурикунонии андоз чораҳои зарурӣ андешида шуда истодааст.

Дар банди 10 БРМА қайд гардидааст, ки самаранокии сатҳи маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна дар ҷумҳурӣ асосан аз рӯйи сатҳи ҷамъоварии маблағҳои андозӣ роҳандозӣ гардида, масъалаи сари вақт воридшавии маблағҳои андозӣ ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷет дар заминаи самаранокии низоми идоракунии мақомоти андоз арзёбӣ мегардад. Ҳолати мазкур ба он асоснок карда мешавад, ки маъмурикунонии андоз ба принципҳои асосии хизматрасонии субъектҳои соҳибкорӣ, балки ба танзими маъмурикунониҳои андозӣ асос ёфта, ба таъмини иҷрои нақшаи қисмати даромади буҷети давлатӣ ва дигар нишондиҳандаҳои асосии он дар фаъолияти мақомоти андоз баҳогузори ва натиҷагирӣ карда мешавад.⁶⁸

Илова бар ин, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон самаранокии сатҳи маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна аз ҳисоби таъмини иҷрои нақшаи буҷети давлатӣ, яъне воридоти воқеии маблағҳои андозӣ баҳогузори гардида, дигар нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти мақомоти андоз дуҷумдараҷа ба ҳисоб меравад.

Тибқи БРМА самтҳои асосии такмили маъмурикунонии андоз дар рушди фаъолияти соҳибкорӣ то соли 2025 аз инҳо иборат мебошад:

- тавассути такмили маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна, фароҳам овардани муҳити рақобати соф ва коҳиш додани сатҳи иқтисоди пинҳонӣ;

⁶⁷Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, ки бо қарори МНМО ҚТ аз 01.12.2016, №636 тасдиқ шудааст.

⁶⁸БРМА барои солҳои 2021 – 2025”, ки бо қарори Ҳумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.12.2019, № 643 тасдиқ гардидааст.

- рушди низоми автоматикунонии маъмурикунонии андоз барои рушди фосилавӣ субъектҳои соҳибкорӣ хурду миёна ва мақомоти давлатӣ кам кардани истифодаи ҳуҷҷатҳои коғазӣ;

- баланд бардоштани интизом ва маданияти соҳибкорон дар мавриди пардохти маблағҳои андозӣ;

- беҳтар намудани сатҳи сифати фаъолияти хизматрасониҳои андозӣ.

Ба андешаи мо, дар баробари тадбирҳои БРМА, инчунин ҳалли масъалаҳои зерин бамаврид мебошад:

- дуруст ба роҳ мондани банақшагирӣ ва ояндабинии воридшавии сарвақтии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ;

- дар баҳши маъмурикунонии андоз тавассути назорату санҷишҳои андозӣ мақоми махсус дошта, пешниҳоди хавфҳои андозӣ.

Ҳамзамон, меъёри баҳодихии эҳтимолии хавфҳои андозӣ муайян гардида ҳамоҳангии байни мақомоти андоз ва субъектҳои соҳибкорӣ тавассути низоми иттилоотии мақомоти андоз дуруст ба роҳ монда, қисме аз маълумотҳо оиди хизматрасониҳои андозӣ, сади роҳи самаранокии корҳои назорату санҷишҳои андозӣ гардида, монеаҳоро дар сари вақт бартараф намудани қонунвайронкуниҳои баҳши андозӣ бартараф менамоянд. Ин ҷо, пеш аз ҳама, муайянкунии сатҳи хавфҳои андозии соҳибкорон ва принципҳои асосии назорату санҷишҳои андозӣ муайян карда шавад;

- такмили роҳҳои бартараф намудани хавфҳои андозӣ ва пешгирии ҳолатҳои саркашӣ аз пардохти маблағҳои андозӣ бо роҳи огоҳӣ пешакии субъектҳои соҳибкорӣ;

- ҳавасмандии иқтисодии субъектҳои соҳибкорӣ оид ба истифодаи ДНХ ва тариқи ғайринақдӣ ба роҳ мондани ҳисобаробаркуниҳо барои хариди мол, кор ва хизматрасониҳо;

- ҳавасмандии андозӣ-молиявии соҳибкорӣ хурду миёна оиди талаб намудани чиптаи аз ДНХ ҳангоми хариди мол, кор ва хизматрасониҳо;

- бо мақсади сода ва камхарҷ намудани пардохти маблағҳои андозӣ, сарфаи вақти воридшавии маблағҳои андозӣ ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба суратҳисоби ягонаи мақомоти андоз ба роҳ монда шавад;

- дар қонунгузориҳои андоз пешбинӣ кардани муқаррарот оиди ҳавасмандии андозӣ-молиявии субъектҳои соҳибқории хурду миёна ва иҷрои саривақтии уҳдадорӣҳои андозии онҳо.

Ба андешаи мо, камбудии асосӣ дар раванди маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибқории хурду миёна аз инҳо иборат мебошад:

- иҷро нагардидани талаботи Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва татбиқи Консепсияи иқтисодиёти рақамӣ дар қаламрави кишвар, ба таври зарурии роҳандозӣ нагардидани хизматрасониҳои андозии электронӣ, ҳамгироии итилоотӣ ва хизматрасониҳои давлатӣ аз ҷониби мақомотҳои давлатӣ ба субъектҳои соҳибқорӣ;

- дар сатҳи лозимӣ таъмин нагардидани ҳамкории мақомотҳои давлатӣ дар раванди маъмурикунонии андоз дар рушди субъектҳои соҳибқорӣ, аз ҷумла таъмин нагардидани базаи моддӣ-техникии мақомотҳои дахлдор ҷиҳати ба роҳ мондани ҳамгироии электронӣ бо мақомоти андоз;

- ҷой доштани камбудӣҳо ва норасиҳо дар самти хизматрасониҳои электронӣ ба субъектҳои соҳибқории хурду миёна, роҳ додан ба саҳланқорӣҳо ва монетаҳои беасос дар самти назорату санҷишҳои андозии онҳо;

- камбудӣҳо дар пешниҳоди эълонияҳо, ҳисоботҳо ва пардохтҳои андозии ғайринақдӣ аз ҷониби субъектҳои соҳибқории мазкур;

- таҳияи низоми тақмили танзими давлатии меҳро шаклҳои андозбандӣ ва таъсири онҳо ба рушди соҳибқории хурду миёна;

- таъмини на қадар самараноки хизматрасониҳои электронии мақомоти андоз ба субъектҳои соҳибқории мазкур, ҷой доштани монетаҳо ва камбудӣҳо дар хизматрасониҳои электронии андозҳо;

- дуруст ба роҳ мондани баҳисобгирӣ истифодаи имтиёзҳои андозӣ ба субъектҳои соҳибқорӣ ва баҳои сатҳи маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибқории хурду миёна;

- афзоиши сатҳи иқтисоди пинҳонӣ, яъне фаъолияти ғайриқонунии субъектҳои соҳибкорӣ дар шароити кунунӣ;

- танзими истифодаи хароҷотҳои давлатӣ барои идоракунии мақомоти андоз ва раванди маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна;

- нокифоя будани дониши молиявии баъзе аз соҳибкорони хурду миёна;

- маҳдуд будани имкониятҳои истифода аз технологияҳои муосири хизматрасониҳои андозӣ барои интиқол ва мубодилаи иттилоотӣ байни андозсупорандагон ва мақомоти андоз;

- ба низоми андозбандӣ фаро гирифтани тамоми объектҳо ва манбаҳои андозбандии субъектҳои соҳибкорӣ, марҳила ба марҳила ба роҳ мондани назорати электронии андозӣ ва маҳдуд намудани санчишҳои ҳуҷҷатии (сайёри) андозҳо, фароҳам овардани шароит барои худислоҳкунии қонунвайронкунии эҳтимолии субъектҳои соҳибкорӣ.

Ҳамин тавр, дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна ва танзими давлатии маъмурикунонии андоз ҳамчун унсури муҳими сиёсати андозии давлат, бояд тайи солҳои минбаъда самаранокии фаъолияти мақомоти андоз ва воридшавии бештари маблағҳои андозиро ба буҷети давлатӣ таъмин менамояд.

Дар амалисозии ин мақсадҳо чораҳои зерини давлатӣ аз манфиат ҳолӣ нест:

- ҳарчӣ бештар истифода намудани технологияҳои муосири хизматрасониҳои андозӣ дар маъмурикунонии андоз;

- маъмурикунонии андоз бояд дурустӣ ва бо пуррагӣ баҳисобгирии объектҳои андозбандӣ ва ба андозбандӣ алоқамандро фаро гирифта, бо дарназардошти муқаррароти қонунгузории андоз рушди субъектҳои соҳибкории хурду миёна ва фаъолияти самараноки мақомоти андозро таъмин менамояд;

- беҳтару хубтар ба роҳ мондани хизматрасониҳои электронии андозӣ ба субъектҳои соҳибкории хурду миёна аз ҷониби мақомоти андоз ва ҳамкориҳои фосилавӣ миёни онҳо;

- дар дастурамалҳои мансабии кормандони мақомоти андоз мушаххас намудани вазифаҳо ва салоҳиятҳои онҳо, вобаста ба мансаби ишғолнамуда ва дуруст ба роҳ мондани назорату санҷишҳои андозӣ;

- аз байн бурдани тартиби вобастакунии нозирони алоҳида ба субъектҳои соҳибкорӣ хурду миёна, ки самаранокии фаъолияти кормандони мақомати андозро паст ва эҳтимолиятҳои хавфҳои андозиро баланд мебардоранд;

- пеш бурдани назорату санҷишҳои андозӣ бо истифода аз технологияи муосири хизматрасониҳои андозӣ, робитаи мустақими кормандони мақомоти андоз бо субъектҳои соҳибкорӣ ва сатҳи ҳуби назорату санҷишҳои андозӣ;

- ба субъектҳои соҳибкорӣ хурду миёна фаҳмонидани ҳукуку уҳдадорӣҳои онҳо дар мавриди пардохти маблағҳои андозӣ ва баланд бардоштани интизоми андозсупорӣ;

- такмили бахши қонунгузорию андозӣ, беҳтару хубтар намудани раванди маъмурикунонии андоз дар рушди ғайриқонунии соҳибкорӣ (иқтисоди пинҳонӣ), баланд бардоштани сатҳи ҷавобгарӣ барои фаъолияти ғайриқонуний ва коҳиш додани сатҳи иқтисоди пинҳонӣ;

- назорати дурусти фаъолияти байни субъектҳои соҳибкорӣ ва мақомоти андоз, ки дар бахши низоми андозбандӣ ва пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ, дар доираи «ҳукумати электронӣ» тавассути низоми ҳамгироии иттилоотии андозӣ оид ба баҳисобгирӣ, назорат ва мониторинги амалиёти мақомоти андоз ва субъектҳои соҳибкорӣ хурду миёна ба таври автоматӣ дар речаи мустақим (онлайн);

Хулоса, қорӣ намудани низоми махсуси андозбандӣ ва расмиёти содакардашудаи маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкорӣ хурду миёна ва фароҳам овардани имконияти иҷрои уҳдадорӣҳои андозӣ дар шакли электронӣ, алоқаи мустақим бо корманди мақомоти андозро аз байн бурда, барои соҳибкорони мазкур вақт ва мутаносибан хароҷоти андозсупорӣ кам гардида, сатҳу сифати назорату санҷишҳои андозӣ беҳтару хубтар мегардад. Дар ин раванд имконият фароҳам меояд, ки иқтисоди пинҳонӣ маҳдуд гардида,

ташаббуси субъектҳои соҳибкорӣ дар доираи қонунгузорӣ тавассути дастгирии давлатии рушди соҳибкорӣ хубтар мегардад.

3.2. Такмили механизми ҳавасмандии андозӣ-молиявии субъектҳои соҳибкории хурду миёна

Дар шароити муосир ҳавасмандии андозӣ-молиявӣ ба сифати фишанги муҳими дастгирии давлатии рушди соҳибкорӣ ва инкишофи соҳаҳои иқтисоди миллӣ баромад менамояд. Истифодаи ин фишангҳо ҳамчун механизми иқтисодии дастгирии давлатии субъектҳои соҳибкории хурду миёна ва самаранокии идоракунии низоми молиявӣ хизмат мекунад. Вазифаи низоми андозӣ ва маъмурикунонии он дар ин раванд, пеш аз ҳама истифодаи дурусти имтиёзҳои андозӣ-молиявии субъектҳои соҳибкории мазкур дар минтақаҳои кишвар ба ҳисоб рафта, онҳо аз меъёру шаклҳои махсуси андозбандӣ ва назорату санҷишҳои содаи он мансуб ёфта, ҳамчун механизми самаранокии фаъолияти мақомоти андоз хизмат менамояд. Ва ҳамаи ин дастгириҳои давлатӣ дар навбати худ бо риояи шарту уҳдадорӣҳои муайян пешниҳод мегардад.

Дар шароити иқтисоди бозорӣ, зери паёмадҳои бухрони молиявӣ-иқтисодӣ имтиёзҳои андозӣ-молиявии соҳибкорони хурду миёна ба сифати фишанги муҳими дастгирии давлатӣ ва танзими бозори дохилии кишвар хизмат менамояд. Истифодаи ин фишанг яке аз шаклҳои ҳавасмандии фаъолияти тижоратии субъектҳои соҳибкории мазкур ва идоракунии низоми андозию суботи молиявӣ баромад менамояд. Ин ҷо, вазифаи давлат аз дастгири рушди фаъолияти соҳибкорӣ хурду миён, махсусан соҳибкории истеҳсолӣ дар минтақаҳои кӯҳии кишвар мебошад.

Барои субъектҳои соҳибкории хурду миёна истифодаи бештари имтиёзҳои андозӣ вобаста ба меъёру шаклҳои махсуси андозбандӣ ба маврид мебошад. Низоми махсуси андозбандӣ дар ин маврид ба сифати фишанги дарозмуҳлати ҳавасмандии андозии соҳибкорони хурду миёна хизмат намуда, он бо риояи шарту уҳдадорӣҳои муайян пешниҳод мегардад. Ҳалли масоили мазкур зарурати

дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёнаро дар минтақаҳои кишвар тақозо намуда, он барои баланд бардоштани самаранокии ҷаҳишҳои соҳибкории хурду миёна ва воридшавии ҳаҷми бештари маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ равона карда мешавад.

Дастгирии давлатии рушди соҳибкорӣ, бахусус соҳибкории хурду миёна дар раванди низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии он дар шароити бӯҳрони молиявӣ-иқтисодӣ муҳим арзёбӣ гардида, дар рушди муносибатҳои молиявии кишвар нақши хоса дорад. Шартҳои муҳим ин ҷо тағйир ёфтани муносибатҳои нави хоҷагидорӣ, меъёру шаклҳои андозбандӣ ва ҳавасмандии андозии соҳибкории хурду миёна масхуб меёбад. Ин раванд зарурати танзими давлатии рушди соҳибкории хурду миёна, бахусус истифодаи васеи имтиёзҳои андозиро тақозо менамояд, ки он барои таъмини суботи молиявӣ дар солҳои минбаъда хизмат хоҳад намуд.

Аз гуфтаҳои боло бармеояд, дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна ва таъсири маъмурикунонии андоз ҳамчун унсури муҳими сиёсати андозии давлат, бояд тайи даҳсолаҳои минбаъда ба воридшавии ҳарчӣ бештари маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ ва самаранокии мақомоти андоз хизмат намояд. Дар амалисозии ин мақсадҳо истифодаи технологияи муосири хизматрасониҳои андозӣ, баҳисобгирии объектҳои андозбандӣ ва ба андозӣ тааллуқдошта, пешниҳоди саривақтии ҳисоботҳои андозӣ ва ба роҳ мондани ҳамкориҳои судманди мақомоти андоз бо субъектҳои соҳибкорӣ, аз байн бурдани омилҳои канораҷуӣ аз пардохти маблағҳои андозӣ ва даҳлати ками нозирони андоз ба ҷаҳишҳои онҳо нақши калон мебозад. Таъсири маъмурикунонии андоз бо мақсади таъмини саривақтии маблағҳои андозӣ ва фазаи хуби рушди соҳибкорӣ ва ҷалби бештари сармояҳо, шакли меъёрҳои нави андозбандӣ ва ҳуқуқҳои субъектҳои соҳибкорӣ равона карда шавад.

Самаранокии низоми андозӣ ва сатҳи маъмурикунонии он аз ҳавасмандии андозӣ-молиявии рушди соҳибкории хурду миёна манша гирифта, дар раванди истеҳсоли молу маҳсулотҳои ватанӣ, қору хизматрасониҳо ва таъмини ҷойҳои нави қорӣ, тавассути назорату санҷишҳои андозӣ ва ҷаҳишҳои самараноки

мақомоти андоз амалӣ карда мешавад. Ин ҷо: « Вазифаи ҳавасмандиҳои андозӣ, аз меъёру пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ, тарҳкуниҳо ва таътилҳои андозӣ, низоми қарздиҳӣ ва сабукиҳои андозӣ иборат буда, ба воситаи он давлат субъектҳои соҳибкориро водор месозад, ки чидду ҷаҳди худро ба рушди соҳаи афзалиятноки иқтисодиёт равона созанд »⁶⁹ ва: « Иҷрои ин тадбирҳои муҳим ба суботи молиявӣ ва беҳтарсозии фазои сармоягузорӣ дар кишвар мусоидат менамояд. Дар заминаи он таҳия ва татбиқи чораҳои дастаҷамъонаи мақомотҳои давлатӣ, ҳавасмандиҳои молиявии давлат дар раванди маъмурикунонии андоз ба субъектҳои соҳибкорӣ муҳим мебошад »⁷⁰, ки он барои рушди соҳаҳои иқтисодиёти миллии кишвар, ҳифзи иҷтимоии аҳоли ва суботи молиявӣ хизмат менамояд.

Ҳавасмандиҳои андозӣ-молиявии рушди соҳибкории хурду миёна ба ташаккули захираҳои молиявӣ ва таҳкими имкониятҳои буҷети давлатӣ мусоидат намуда, ба азнавтасимкунии як қисмати даромадҳои пулӣ равона карда мешавад. Дар ин раванд: « Ҳавасмандиҳои молиявӣ ба сифати фишанги муҳими низоми андозбандии субъектҳои соҳибкорӣ амалӣ гардида, барои таҳкими имкониятҳои буҷети давлатӣ ва дигар унсурҳои муносибатҳои ҷамъиятӣ (иқтисодӣ, истеҳсолӣ, сармоявӣ ва иҷтимоӣ) хизмат менамояд ».⁷¹

Мақсади татбиқи амалии сиёсати андозӣ ва барномаи маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна низ ҳамчун самти афзалиятноки сиёсати давлатӣ барои фароҳам овардани шароитҳои мусоиди рушди соҳибкорӣ дар кишвар равона карда мешавад. Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ: « Имтиёзҳои андозӣ дар рушди соҳибкорӣ таъсири калон дошта, ҳамчун фишанги муҳими ҳавасмандгардонии рушди соҳибкорӣ хизмат менамояд. Бо назардошти ин гуфтаҳо, онро ҳамчун фишанги муҳими макроиқтисодии сиёсати минтақавии

⁶⁹Бегматов А.А. Новый этап в развитии национальной налоговой системы Республики Таджикистан / А.А. Бегматов // Сборник научных трудов НПИ, №7, часть - 2, - Душанбе, 2005. - С. 1-8.

⁷⁰Ашурова М.Т. Баъзе аз ҷанбаҳои ҳавасмандгардонии андозии иқтисодиёти Тоҷикистон/ М.Т. Ашурова // Паёми ДДТТ. - 2022. - №2 (41). –С.60-64.

⁷¹Лайченкова Н.Н. Стимулы в налоговом праве: дисс. ... канд. юрид. наук. - Саратов, 2007. - 190 с.

давлат масхуб медонанд ». ⁷² Дар марҳилаи миёнамуҳлат вай барои хизматрасониҳои андозӣ, ҷалби сармояҳо, воридоти техникаю технологияи пешқадам, ташкили ҷойҳои нави корӣ ва афзоиши иқтисодии андозӣ ва ғайра хизмат менамояд. Ин ҷо, Кодекси андоз ҳамчун базаи институционалии рушди соҳибкории хурду миёна, истеҳсоли молу маҳсулотҳои ватанӣ, кору хизматрасониҳо, ташкили корхонаҳои нави хурди истеҳсолӣ, ҳавасмандии андозӣ-молиявӣ, бахусус, пешниҳди имтиёзҳои андозӣ баромад менамояд.

Ҳамзамон, сатҳи пасти ҷамъоварии маблағҳои андозӣ, нокифоягии қисматҳои алоҳидаи низоми андозбандӣ, нобаробарӣ ва ноадолатӣ дар раванди маъмурикунонии андоз дар баъзе мавридҳо ба гаронии андоз ва камшавии даромадҳои буҷети давлатӣ оварда расонида, барои рушди самараноки соҳибкории хурду миёна дар баъзе минтақаҳои кишвар монеаҳо эҷод менамояд. Ин ҷо, ҳавасмандии андозӣ-молиявии рушди субъектҳои соҳибкории хурду миёна яке аз фишанги муҳими дастгирии механизми иқтисодии низоми андозбандӣ ба ҳисоб рафта, сатҳ ва дараҷаи пардохти маблағҳои андозӣ ченаки асоси муайянкунандаи воридшавии саривақтии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ ва самараноки мақомоти андоз ба ҳисоб меравад.

Илова бар ин: « Истифодаи ҳавасмандии андозӣ-молиявӣ яке аз механизми мушкили иқтисодӣ буда, он ба манфиатҳои субъектҳои соҳибкорӣ ва таҳкими имкониятҳои буҷети давлатии сатҳи гуногун мусоидат менамояд. Вазифаи ҳавасмандии андозӣ-молиявии соҳибкории хурду миёна бошад, аз шаклу усулҳои махсуси андозбандӣ, имтиёзу сабуқиҳои андозӣ ва гаронии андозҳо вобаста буда...» ⁷³, он ба тавассути маъмурикунонии андоз ба рушди фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ таъсир мерасонад. Дар ин маврид: « Андозҳо вазифаи назоратиро иҷро намуда, вазифаи мақомоти андози кишвар дар

⁷²Воронина Л.А. Мировой опыт налогового стимулирования инвестиций в развитие высокотехнологичных видов экономической деятельности//Л.А. Воронина// Финансы и кредит. -2012. -№13. - С.63-70.

⁷³Митрофанова И.А. Экономическая сущность, принципы, функции налога на прибыль: эволюционный подход // Финансы и кредит. -2013. - № 44 (572). - С. 39-51.

заминаи маълумоту ҳисоботҳои субъектҳои соҳибкорӣ ва ахбори муҳосиботӣ, пурзур намудани назорату санҷишҳои андозӣ, риояи қонунгузории бахши андозӣ, бочҳо, пардохти саривақтии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ мебошад »⁷⁴.

Татбиқи амалии механизми ҳавасмадгардонии андозӣ-молиявӣ дар шароити муосир яке аз фишангҳои асосии рушди соҳибкории хурду миёна дар минтақаҳои кишвар ба ҳисоб меравад. Масъалаи мазкур дар таҳқиқотҳои солҳои охир ба таври лозима мавриди омӯзиш қарор дошта, вазифаҳои фискалӣ, танзимгарӣ ва ҳавасмандихоро дар низоми андозбандӣ ҳамчун вазифаҳои афзалиятнок боқӣ мемонад. Дар раванди таҳқиқи раванди маъмурикунонии андоз вазифаи ҳавасмандихоии андозӣ-молиявии иқтисодии субъектҳои соҳибкории хурду миёна, на он қадар дуруст таҳлил ва таҳқиқ шудааст.

Қонунгузории андози Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми иҷрои вазифаи андозӣ-буҷетӣ бояд ҳадафҳои худро дуруст пӣёда намуда, ба таҳкими даромади буҷети давлатии сатҳи гуногун равона карда мешавад.

Дар ин маврид, ҳавасмандихоии андозӣ, баҳусус пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ дар рушди соҳибкории хурду миёна баҳогузори ва натиҷагирӣ карда мешавад. Ин ҳадафҳо бо ёрии паст кардани гаронии андоз дар соҳибкории истеҳсолии хурду миёна, ки бевосита ба тавлиди молу маҳсулотҳои ватанӣ машғул мебошад, муҳим арзёбӣ мегардад. Таҷрибаи кишварҳои пешқадами иқтисодӣ гувоҳӣ медиҳад, фишанги муҳими низоми андозбандии рушди соҳибкории хурду миёна, аз қабилӣ озодкунӣ, батаъхирандозӣ, таҳрими муҳлати падохт, қарзу таътилҳои андозӣ ва чораҳои дигар, ки ба дастгирии молиявии субъектҳои соҳибкорӣ ва рушди соҳаҳои иқтисодиёти кишвар дар маҷмӯъ мусоидат менамояд.

Дар ин маврид моҳияти механизми ҳавасмандихоии андозӣ аз ду ҷанбаи асосӣ: якум, усули ҳавасмандихоии андозӣ, яъне пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ,

⁷⁴Наджмиддинов С.М. Развитие налогово-бюджетной системы Республики Таджикистан в условиях рыночной экономики // Экономика Таджикистана: стратегия развития. 2001. - №3. - С. 36-40.

ба мисли, ичрои конунгузории бахши андозӣ ба соҳибкорони хурду миёнаи истеҳсолӣ, аз қабili напардохтан ё камтар пардохт намудани маблағҳои андозӣ ва дуҷум вазиғаҳои ҳавасмандиҳои андозӣ дар шакли низоми махсус ва имтиёзнок ва содаи маъмурикунонии он, батаъхиргузорӣ, тақсими муҳлати пардохт, қарзҳои сармоягузори андозӣ ва ғайра таркиб ёфта, он ба воситаи фишанги ҳавасмандиҳои андозии субъектҳои соҳибкории хурду миёна амалӣ карда мешавад.

Барои субъектҳои соҳибкории хурду миёна истифодаи механизми ҳавасмандиҳои андозӣ-молиявӣ дар сатҳи ҷумҳуриявӣ ва минтақавӣ вобаста ба сатҳи меъёрҳои андозбандӣ, пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ роҳандозӣ мегардад.

Вобаста ба рушди фаъолияти соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкории хурду миёна, усулҳои ҳавасмандагронии андозӣ ба додани имтиёз ба корхонаҳои хурду миёна, инчунин ба шахсони воқеӣ пешниҳод мегардад. Ба имтиёзҳои асосӣ субъектҳои соҳибкории хурду миёна имтиёзҳои тибқи Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон муайянгардида дохил мешавад. Низоми содагардонидашудаи андозбандӣ ва маъмурикунонии он дар рушди соҳибкории хурду миёна аз шакли фаъолияти онҳо вобастагӣ дошта, теъдоди шариконро аз сабаби ғайриимкон будани имтиёздихӣ ба андоз аз ААИ кам ё озод менамоянд. Инчунин имтиёзҳои андозӣ вобаста ба риояи низоми андозбандӣ ба гурӯҳҳои субъектҳои соҳибкорӣ пешниҳод карда мешавад. Сохтори ҳавасмандиҳои андозӣ, ки шомили низоми андозии кишвар мебошад, аз рӯи намуди андозҳо тақсим карда мешавад. Гурӯҳҳои сершумортари имтиёзҳои андозӣ ба андоз аз ғоидаи корхонаҳо ва ААИ дохил карда мешавад. Дар ин раванд, низоми махсуси андозбандӣ муҳим арзёбӣ гардида, дар амалия татбиқи он дар субъектҳои соҳибкории хурду миёна хеле бамаврид мебошад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби андозбандии соҳибкории хурд ва миёна он қадар мушкил буда, меёру шаклҳои андозҳо низ на он баланд мебошад. Лекин мушкилиҳо дар раванди маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна низ мавҷуд мебошад, ки онҳо тавассути истифодаи усулҳо ва технологияҳои пешқадами хизматрасониҳои андозӣ, бо истифода аз

таҷрибаи кишварҳои собиқ Шӯравӣ амалӣ мегарданд. Воридшавии саривақтии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ на аз ҳисоби баланд будани меъёри андозҳо, балки аз ҳисоби зиёд кардани шумораи субъектҳои соҳибкории хурду миёна ва васеъ намудани манбаҳои андозбандию даромади онҳо, ҳавасмандиҳои андозӣ-молиявӣ, таъмини саривақтии иҷрои ӯҳдадориҳои андозӣ ва коҳиш додани иқтисоди пинҳонӣ таъмин кардан мумкин аст. Илова бар ин кам намудани хароҷотҳои мақомоти андоз дар раванди маъмурикунонии андоз низ аз манфиат холӣ набуда, он манбаҳои пӯшонидани қисми эҳтимолии камомади буҷети давлатӣ ва татбиқи амалии сиёсати андозиро муайян ва таъмин менамояд.

Дар ин чода дар сиёсати андозии давлат бояд принципҳои амалкунандаи андозбандӣ бояд куллан тағйир дода шуда, шаклу усулҳои нави хизматрасониҳои андозӣ ба субъектҳои соҳибкорӣ ба роҳ монда шавад. Дастгири давлатии рушди соҳибкории хурду миёна то он замоне заруру муҳим мебошад, ки бахши мазкур ба ҳадди ақалли инкшофи худ расида, мақомотҳои давлатӣ, бахусус, мақомоти андоз бояд ба дастгирии онҳо муосидат намояд. Барои амалӣ гардонидани сиёсати андозии давлат, бояд, ки дар стратегияи рушди иқтисодиёти миллии кишвар оид ба дастгирии рушди соҳибкории хурду миёна диққат махсус дода шуда, он ба самаранокии мақомоти андоз ва рушди фаъолияти соҳибкории мазкур мусоидат намуда, дар амали намудани ҳадафҳои рушди устувории молиявии кишвар саҳми худро гузорад. Аммо, ба масъалаи мазкур дар тайи солҳои охир ба таври лозима диққати махсус дода нашуда, мақомотҳои давлатӣ дар иҷрои вазифаҳои андозӣ-буҷетӣ, танзим ва ҳавасмандиҳои андозии субъектҳои соҳибкории мазкур мушкилиҳои зиёдеро ба вучуд меоранд. Дар ҳалли масоили мазкур вазифаи ҳавасмандиҳои андозӣ-молиявии субъектҳои соҳибкории хурду миёна, бахусус имтиёзҳо ва таҳтилоҳои андозӣ дар минтақаҳои дурдасти кишвар, камтар аҳамият дода мешавад.

Чадвали 3.2. - Низоми имтиёзҳо ва преференсҳои (сабукиҳои) андоз ва гумрук ба субъектҳои соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Номгуӣи имтиёзҳои андозӣ	Субъектҳои соҳибкории истифодаарандаи имтиёзҳои андозӣ	Моҳият ва мундариҷаи имтиёзҳои андозӣ
Озод будан аз боҷи гумрукӣ ва андоз аз арзиши иловашуда	Ҳамаи корхонаю ташкилотҳо	«Воридоти таҷҳизоти истеҳсолию технологӣ ва маҳсулоти тақмили (комплектӣ) онҳо барои ташаккул ё пурра кардани фонди оинномавии корхонаҳо ё азнавтаҷҳизонии техникӣ истеҳсолоти амалкунанда ба шарте, ки ин амвол мустақиман дар истеҳсоли молҳо, иҷрои корҳо ва хизматрасонӣ мутобиқи ҳуҷҷатҳои таъсисии корхона истифода гардад ва ба категорияи молҳои зераксизӣ дохил набошад. Инчунин амволи шахсие, ки кормандони хориҷии (ғайрирезиденти) корхонаҳои дорои инвестицияҳои хориҷӣ дар ҷумҳурии мо онро мустақиман барои таъмини эҳтиёҷоти худ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид менамоянд» ⁷⁵ .
Озод будан аз андоз аз арзиши иловашуда ва боҷи гумрукӣ	Ҳамаи корхонаю ташкилотҳо	«Воридоти молҳои, ки барои татбиқи лоиҳаҳои мақсадноки маъқулдонистаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби (дар доираи) маблағи грантҳо ва (ё) кредитҳо (қарзҳо), ки шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ, давлатҳои хориҷӣ, ҳукуматҳои давлатҳои хориҷӣ ё ташкилотҳои байналмилалӣ додаанд, амалӣ мешавад». ⁷⁶
Озод будан аз андоз аз фоидаи шахсони ҳуқуқӣ	Ҳамаи корхонаю ташкилотҳо	«Корхонаҳои наво, ки дар соҳаи истеҳсоли молҳо таъсис меёбанд, дар соли бақайдгирии давлатӣ ва аз соли, ки баъди соли бақайдгирии ибтидоии давлатӣ фаро мерасад, ҳангоми аз ҷониби муассиси онҳо бо назардошти ҳаҷмҳои ҳадди ақали инвестицияҳои муқаррарнамудаи қонунгузорӣ ба фонди оинномавии ҷунин корхонаҳо ворид намудани ҳаҷмҳои зерини инвестицияҳо ба мӯҳлати: а) 2 сол, агар ҳаҷми инвестицияҳо баробари то 500 ҳазор доллари ИМА бошад; б) 3 сол, агар ҳаҷми инвестицияҳо баробари бештар аз 500 ҳазор доллари ИМА то 2 миллион доллари ИМА бошад; в) 4 сол, агар ҳаҷми инвестицияҳо баробари бештар аз 2 миллион то 5 миллион доллари ИМА бошад; г) 5 сол, агар ҳаҷми инвестицияҳои воридшуда баробари бештар аз 5 миллион доллари ИМА бошад». ⁷⁷

⁷⁵ http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=341

⁷⁶ http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=341

⁷⁷ http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=341

Идомаи ҷадвали 3.2.

Озод будан аз андоз аз арзиши иловашуда, андоз аз истифодабарандагони роҳҳои автомобилгард, андози иҷтимоӣ.	Таъминкунанда ва зерпудратчии сохтмон, шахсоне, ки бевосита сохтмони нерӯгоҳҳои барқӣ обиро ба ӯҳда гирифтанд	Шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ, бевосита сохтмони нерӯгоҳҳои барқӣ обӣ банд ҳастанд ва шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон намебошанд.
Озод будан аз андоз аз арзиши иловашуда ва бочи гумрукӣ	Ҳамаи корхонаю ташкилотҳо	«Воридоти молҳо барои сохтмони нерӯгоҳҳои барқӣ обӣ, ки барои Ҷумҳурии Тоҷикистон объекти махсусан муҳим ба ҳисоб мераванд».
Озод будан аз андоз аз арзиши иловашуда	Ҳамаи корхонаю ташкилотҳо	«Содироти молҳои, ки корхонаҳои азнавтасисёфта истеҳсол мекунанд, ки ба силсилаи пурраи коркарди нахи пахта ба маҳсулоти ниҳой (аз калобаи пахта то маҳсулоти пахтагини дузандагӣ) банд мебошанд аз бочи гумрукӣ ва андоз аз арзиши иловашуда озод мебошанд» ⁷⁸
Озод будан аз андоз аз ғоидаи шахсони ҳуқуқӣ, андоз аз даромади минималии корхонаҳо, андоз аз амволи ғайриманқул ва андоз аз замин (маблағи андоз аз 180 сом. то 500 сомонӣ аз 1 га. замин)	Ҳамаи корхонаю ташкилотҳо	Корхонаҳои азнавтасисёфта, ки ба силсилаи пурраи коркарди нахи пахта ба маҳсулоти ниҳой (аз калобаи пахта то маҳсулоти пахтагини дузандагӣ) банд мебошанд аз андозҳои номбаршуда озод мебошанд.
Озод будан аз супоридани аксиз	Ҳамаи корхонаю ташкилотҳо	1) молҳои, ки ба таври транзит тавассути қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон кашонида мешаванд; 2) воридоти муваққатии молҳо ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба истиснои молҳои, ки барои реэкспорт таъин шудаанд; 3) воридоти молҳои барои реэкспорт пешбинишуда, дар ҳолати таъминоти кафолати гарав тибқи тартиби пешбиникардаи қонунгузории гумрукӣ
Озод будан аз супоридани андози замин	Ҳамаи корхонаю ташкилотҳо	1) заминҳои барои истифода гирифташуда, ки мутобиқи ҳуҷҷатҳои давлатии заминсозии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мувофиқаи мақоми ваколатдори давлатӣ вайроншуда (рекултиватсия талабкунанда) эътироф шудаанд ва заминҳои, ки дар зинаи азхудкунии кишоварзӣ мебошанд, дар соли барои истифода (азхудкунӣ) гирифташуда ва дар давоми 5 соли минбаъда аз соли қабул намудани (оғози азхудкунии) чунин заминҳо.
Озод будан аз супоридани андоз аз соҳибонии воситаи нақлиёт	Ҳамаи корхонаю ташкилотҳо	1) мошинҳо ва механизмҳои тасмачарх; 2) комбайнҳои муҳаррикдори ғаллагундорӣ ва махсус, аз ҷумла комбайнҳои пахтачинӣ.

Сарчашма: Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз 01.01.2022 мавриди амал қарор дорад. [Захираи электронӣ]. Рӯзи дастрасӣ: http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=341

⁷⁸ http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=341

Қайд кардан зарур аст, ки дар даврони истиқлолият аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои дастгирии соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкории хурду миёна таваҷҷуҳи махсус дода мешавад. Тибқи қонунгузори бахши андозӣ ба соҳибкорону сармоягузoron зиёда 110 имтиёзҳо ва сабукиҳои андозӣ дода шуда, шумораи сохтори давлатии бақайдгирии фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ аз 4 адади соли 2009 ба 1 адад, муҳлати бақайдгирӣ бошад аз 49-и рузи қорӣ дар соли 2009 то 3-5 рузи қорӣ кам гардида, он ба таври ройгон ба роҳ монда мешавад. Дар қадвали 3.2. маълумотҳо оиди пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ барои субъектҳои соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудааст.

Тибқи маълумотҳои қадвали мазкур пардохти маблағҳои андозӣ аз 31 ба 28 адад ихтисор шуда, аз 1 январи соли 2015 тибқи моддаи 51 Кодекси андози низоми электронии пешниҳоди эълomияҳои андозӣ дар шакли онлайнӣ ва пардохти маблағҳои андозӣ тавассути БАД “Амонатбанк” қорӣ гардид, ки он пеш аз ҳама, ба кам кардани вақти пардохти андозӣ ва тадбирҳои иҷрои фармони Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи вусъат додани ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ” аз 1 августи соли 2023, ки тамоми амалиётҳои банкӣ, пардохти андозҳо, бoҷҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷети давлатӣ бояд тариқи ғайринақдӣ ворид гарданд, равона карда шудааст.

Дар ин ҳода дар сиёсати андозии давлат бояд принципҳои амалкунандаи андозбандӣ бояд қуллан тағйир дода шуда, шаклу усулҳои нави хизматрасонии андозӣ ба субъектҳои соҳибкорӣ ба роҳ монда шавад. Дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна то он замоне заруру муҳим мебошад, ки бахши мазкур ба ҳадди ақалли инкшофи худ расида, мақомотҳои давлатӣ, бахусус, мақомоти андоз бояд ба дастгирии онҳо муосидат намояд. Барои амалӣ гардонидани сиёсати андозии давлат, бояд, ки дар стратегияи рушди иқтисодиёти миллии кишвар оид ба дастгирии рушди

соҳибкории хурду миёна диққат махсус дода шуда, он ба самаранокии мақомоти андоз ва рушди фаъолияти соҳибкории мазкур мусоидат намуда, дар амали намудани ҳадафҳои рушди устувории молиявии кишвар саҳми худро гузорад.

Низоми пешниҳодшудаи чораҳои мазкур оид ба тақмили маъмурикунони андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна, ба таҳияи механизми дурусти дастгирии давлатии рушди фаъолияти соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкории хурду миёна дар минтақаҳои дурдасти кӯҳӣ ва таъмини аҳоли ба ҷойҳои нави корӣ шароити мусоид фароҳам оварад.

Дар даврони истиқлолият аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои дастгирии соҳибкории хурду миёна таваҷҷуҳи бештар дода мешавад. Тибқи қонунгузориҳои соҳаи андозӣ ба соҳибкорону сармоягузориҳои бахши мазкур зиёда 109 имтиёзҳо ва сабукиҳои андозӣ пешниҳод гардида, шумораи сохторҳои давлатии бақайдгирии фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ аз 4 адади соли 2009 ба 1 адад, муҳлати бақайдгирии давлатӣ бошад аз 49-и рузи корӣ дар соли 2009 то 3-5 рузи корӣ расонида шуда, он ба таври ройгон ба роҳ монда шудааст. Дар ҷадвали 3.3. маълумотҳо оиди пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ барои субъектҳои соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкорони хурду миёна дар Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудааст.

Масъалаи маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна бо назардошти хусусиятҳои хоси рушди соҳибкорӣ ва низоми махсуси андозбандии онҳо амалӣ гардида, чораҳои ташкилӣ - иқтисодӣ, технологӣ-инноватсионӣ ва ҳавасмандии андозӣ-молиявӣ нақши калон дошта, ба истифодаи технологияи пешқадами ҷамъоварии маблағҳои андозӣ, низоми содаи маъмурикунонии он, бахусус назорату санҷишҳои андозӣ, кам кардани ҳисобаробаркуниҳои нақдӣ, афзоиши иқтисодии андозӣ таъсири калон мерасонад.

Чадвали 3.3 - Маълумотҳо оиди маблағҳои имтиёзҳои андозӣ барои субъектҳои соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тайи солҳои 2015-2022, млн сомонӣ

Номгуӣ андозҳо	СОЛҲО					2022/2015, бо %
	2015	2017	2019	2020	2022	
Андоз аз ғоида	30,9	162,5	519,2	730,9	815,2	26 маротиб
Андоз аз истифодабарандагони роҳи автомобилгард	0,7	2,5	8,9	9,8	31,0	4,4 маротиб
Андози иҷтимоӣ	7,1	8,6	18,0	18,5	20,6	2,9 маротиб
Андоз аз арзиши иловашуда	2104,6	2611,2	3876,1	3896,3	5415,8	2,5 маротиб
Андози низоми содакардашуда	4,8	16,3	13,4	11,3	14,4	3,0 маротиб
Ҳамагӣ	2148,0	2801,1	4435,7	4666,9	5481,7	2,5 маротиб

Сарчашма: Омори расмӣи Кумитаи андозӣ назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

Тибқи маълумоти чадвали 3.3. дар солҳои таҳлилий имтиёзҳои андозӣ барои субъектҳои соҳибкорӣ ҳамагӣ 5481,7 млн сомонӣ ё 2,5 маротиба зиёд гардидааст. Имтиёзҳои андозӣ ба субъектҳои соҳибкорӣ хурду миёна, ки дар шакли низоми содакардашудаи андозбандӣ ба 14,4 млн сомонӣ ё ба андозаи 3 маротиба зиёд мебошад, лекин ин рақамҳо ҳоло ҳам нокифоя буда, дар маҷмӯъ 2,6 %-ро ташкил медиҳад.

Тибқи маълумоти “Равзанаи ягона”-и Кумитаи андозӣ назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2022 - 90,7%-и субъектҳои соҳибкорӣ дар кишвар соҳибкорони инфиродӣ ва танҳо 9,3%-ро шахсони ҳуқуқӣ ташкил медиҳад. Барои бартараф намудани мушкilotҳои ҷойдошта ва рушди соҳибкорӣ хурду миёна чунин тадбирҳо ба мақсад мувофиқ мебошанд:

- кам кардани шумораи пардохтҳо ва ҳисоботи андозӣ бе расонидани таъсири манфӣ ба воридоти даромадҳои буҷети давлатӣ;
- ҷорӣ намудани қабули ҳисоботҳои андозӣ дар шакли электронӣ, низоми компютери ба ҳисобгирӣ ва назорату санҷишҳои андозӣ;
- инкишофи амалиётҳои равзанаи ягонаи маълумотҳо дар мақомоти андоз ва хизматрасониҳои саривақтии андозӣ ба субъектҳои соҳибкорӣ;

- аз нигоҳи иқтисодӣ асоснок намудани самаранокии истифодаи имтиёзҳои андозӣ-молиявӣ ва назорати дурусти истифодаи онҳо;

- чораҳои дастаҷамъонаи ҷалби сармояҳои худӣ (ватанӣ) ва хориҷӣ ба рушди иқтисодиёти кишвар;

- таҳия ва тасдиқи меъёрҳои ягонаи хизматрасонӣ ба субъектҳои соҳибкории хурду миёна.

Чӣ тавре, ки аз натиҷаи арзёбии ҳисоботи “Пешбурди соҳибкорӣ” дида мешавад, бо вучуди дастовардҳои назаррас мавқеи ҷумҳурӣ аз рӯйи нишондиҳандаи “Андозбандӣ” дар қиёс бо кишварҳои минтақа начандон баланд буда, идомаи мантиқии сиёсати андозии кишварро ҷиҳати беҳтар намудани фазои хуби сармоягузорӣ ва рушди фаъолияти соҳибкорӣ тақозо менамояд. Дар шароити муосир, дар ҷумҳурӣ сатҳи паст ва нокифояи донишҳои ҳуқуқӣ-молиявӣ соҳибкорони хурд ва фарҳанги андозсупории онҳо, инчунин сатҳи пасти касбӣ, одоби хизматӣ ва саҳлангорӣ аз ҷониби баъзе кормандони мақомоти андоз дар раванди маъмурикунонии андоз ба назарас мерасанд.

Кам будани шумораи шахсони ҳуқуқӣ аз мавҷуд набудани ҳавасмандии андозӣ-молиявӣ оиди рушди фаъолияти соҳибкории хурду миёна хеле масаълаи муҳим мебошад. Дар шароити кунунӣ як қатор соҳибкорони инфиродии тибқи патент ва шаҳодатнома амалкунанда имконияти ба фаъолияти истеҳсоли молу маҳсулотҳо машғул шуданро доранд, аммо барои васеъ намудани фаъолияти истеҳсолии худ онҳо умуман ҳавасмандӣ, бахусус, аз имтиёзҳои андозӣ бархурдор нестанд. Инчунин, ҳангоми гузариш ба низом пешгӯишавандагии назорати андозӣ, санҷишҳои нақшавӣ ва дигар намуди даҳолат ба фаъолияти соҳибкорони хурду миёна ба фаъолияти онҳо таъсири манфӣ мерасонад.

Яке аз сабабҳои асосӣ на он қадар рушд намудани субъектҳои соҳибкории хурду миёна ва ба иқтисоди пиниҳонӣ фаъолият кардани онҳо маҳз низоми умумии андозбандии пешгӯинашаванда ба ҳисоб меравад ва

баръакс ҳамчун ба таври патентӣ фаъолият намудан танҳо як афзалият дорад, яъне тибқи патент андозбандӣ қарор гирифтани онҳо зери назорату санҷишҳои мақоми андоз қарор намегирад. Аз ҷониби дигар, раванди бақайдгирии давлатӣ ва барҳамдиҳии субъектҳои соҳибкории хурду миёна рӯ ба афзоиш дошта, ҷараёни таъсисёбӣ ва азнавбақайдгирии шахсони ҳуқуқӣ ба қадри назаррас кам шуда истодааст, ки он боиси нигаронӣ аст. Аз ҷониби мақоми давлатӣ зоҳир намудани таваҷҷуҳи бештар ба зиёд шудани ҳиссаи шахсони ҳуқуқӣ (айни замон зиёда 20,8% шумораи умумии субъектҳои соҳибкориро ташкил медиҳад), дар пардохти маблағҳои андозӣ нақши муҳим бахшида, ба таҳкими иқтисодиёти миллӣ мусоидат менамояд.

Таҳлили омили субъекти соҳибкории хурду миёна нишон медиҳад, ки як қатор соҳибкорони инфиродии бо фаъолияти истеҳсоли машғул буда, барои иваз кардани шакли ташкилӣ-ҳуқуқӣ ва гузариш ба низоми умумии андозбандӣ завқу таваҷҷуҳ надоранд, чунки дар ин маврид онҳо ба низоми мураккаб, пешгӯинашаванда ва монетабдори андозбандӣ рӯ ба рӯ мегарданд. Махсусан, барои мусоидати рушди истеҳсолоти соҳаҳои иқтисоди миллӣ ва дастгирии молистеҳсолкунандагони ватанӣ барои корхонаҳои истеҳсоли муқаррар намудани низоми сода ва шаффофи андозбандӣ ва маъмурикунонии он мувофиқи мақсад мебошад.

Ҳамин тариқ, ҳавасмандии иқтисодии рушди фаъолияти соҳибкории хурду миёна ҳамчун фишанги муҳими маъмурикунонии андоз, бояд дар заминаи роҳандозӣ гардад, ки натиҷаи он тайи солҳои тулонӣ ба рушди фаъолияти соҳибкорӣ, баҳусус соҳибкории хурду миёна ва дар маҷмӯъ суботи молиявии кишвар таъсири мусбӣ расонад. Дар амалисозии ин ҳадафҳо, ҳалли тадбирҳои зерин аз ғоида ҳолӣ нест:

- содаю оммафаҳм будани ҳисоботҳои андозӣ ва пардохти пардохти андозҳои субъектҳои соҳибкории хурду миёна, бо роҳи муттаҳид сохтани онҳо (ҷорӣ намудани имконияти пардохти як қисми андозҳо ба таври

ихтиёрӣ), инчунин маҳдуд кардани шумораи шаклҳои эълумияи андозӣ тавассути муттаҳид намудани онҳо;

- додани бартариятҳои бештар ба низоми содакардашудаи андозбандии соҳибкории хурду миёна бо роҳи содда (ва ё маҳдуд) намудани тартиби маъмурикунонии онҳо (масалан, як пардохт дар як семоҳа, қорӣ намудани ҳисоботи содакардашудаи андозбандӣ) ва ё паст намудани меъёри андозӣ бо усули содаи назорату санҷишҳои андозии соҳибкорони мазкур. Дар ҳақиқат низоми андозбандии содакардашуда ва маъмурикунонии он ҳанӯз «сода» ва аз нигоҳи иқтисодӣ муфид нест;

Дар амали намудани ин мақсадҳо истифодаи технологияи пешқадами иттилоотӣ дар низоми андозбандӣ ва раванди маъмурикунонии он имконият медиҳад, ки фаъолияти кормандони мақомоти андоз ба сатҳи нав ва нисбатан баланди идоракунӣ бардошта шавад. Дар баробари ин, ба роҳ мондани муносибатҳои давравӣ бо соҳибкорони хурду миёна ва аз байн бурдани робитаи мустақими онҳо бо кормандони мақомоти андоз, сарфаи вақти андозсупорӣ таъмин гардида, сифати хизматрасониҳои мақомоти андоз беҳтару хубтар карда шавад.

3.3. Роҳҳои асосии баланд бардоштани самаранокии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна дар Тоҷикистон

Бо мақсади баҳои сатҳи маъмурикунонии андоз дар рушди субъектҳои соҳибқорӣ, ошкор намудани камбудииҳои ҷойдошта дар маъмурикунонии андоз ва баратараф намудани камбудииҳои ҷойдошта, баҳои самаранокии маъмурикунонии андоз, хизматрасониҳои мақомоти андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна аз нишондиҳандаҳои асосии инъикоскунандаи натиҷаҳои ниҳии онҳо истифода бурдан мумкин аст. Нишондиҳандаҳои баҳои сатҳи маъмурикунонии андоз дар маҷмӯъ хеле зиёд буда, лекин дар рушди фаъолияти соҳибқорӣ, аз ҷумла соҳибкории хурду миёна он

нишондиҳандаҳоеро истифода бурда мумкин аст, ки таъсири онҳо ба воридоти маблағҳои андозӣ ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷети давлатӣ бештар буда, дар раванди маъмурикунонии он мавқеи хоса доранд.

Механизми маъмурикунонии андоз ҳадафҳои муайяни худро дошта, он аз принцип ва хусусиятҳои хоси андозбандии субъектҳои соҳибкории хурду миёна вобастагии калон дорад. Самаранокии низоми андозӣ ва маъмурикунонии он тавассути фишангҳои муайяни дастгирии андозӣ, функцияи назорату санҷишҳои андозӣ дар раванди муносибатҳои андозӣ баҳогузори карда шуда, аз раванди ташкилӣ-иқтисодӣ ва ҳиссаи ҳар як корманди мақомоти андоз дар самти маъмурикунонии андоз дар фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ муайян ва натиҷагирӣ карда мешавад. Самараи баланд дар ин маврид, аз фаъолияти дастаҷамъонаи субъектҳои соҳибкории хурду миёна ва мақомоти андози кишвар ба даст оварда мешавад.

Аз таҳлили муҳтавои адабиёти илмӣ ба маъмурикунонии андоз бахшидашуда чунин бармеояд, ки имрӯзҳо дар тамоми дунё як давраи андозбандии ба истилоҳ “прогрессивӣ” ба поён мерасад. Дар ивазаш андозбандие мавриди тавачҷуҳ қарор гирифтааст, ки нисбат ба даромад бетафовут буда, ба самараи берунаи зоҳиршаванда тамаркуз мекунад. Барои тижорати хурду миёна речаи қулайи андозбандӣ муҳимтарин василаи сиёсати давлат аст, ки барои аз вартаи иқтисоди пинҳонӣ раҳо шудан, ба базорҳои дигар ва доираи хизматрасониҳои молиявӣ шомил шудани онҳо заминаи мусоид фароҳам меорад.

Ин нуктаро набояд фаромӯш кард, ки андозбандӣ ба маънои возеҳу барҷастааш ин интиқоли маҷбурии ҳама гуна захираҳои молиявӣ ба ғоидаи давлат мебошад. Давлат барои он ки амалкарди ниҳодҳои худро таъмин намояд, маҷбур аст, ки шаҳрвандону сокинони қаламрави худ гӯё як навъ аъзоҳаққӣ ситонад. Барои ҳамин, аз дараҷаи омода будан ё набудани соҳибкорон барои пардохти саривақтии ин уҳдадорӣ вобаста аст, ки ин сафарбаркунонии давлат чӣ натиҷае медиҳад. Ҳамзамон, омили хоҳиш ва

қобилият доштани соҳибкоронро барои риояи бечунучарои муқаррароти меъёрии соҳа, омодагии онҳоро барои воқеъбинона нишон додани даромадҳои худ бояд ба назар гирифт.

Қушодагии иқтисодиёт дар асари ҷаҳонишавии муносибатҳои иқтисодӣ водор мекунад, ки хоҳу ноҳақ корхонаҳои хурд ва миёна таҳти таъсири шадиди рақобати қиёснашавандае бо корхонаҳои азими баъзан ҳатто фаромиллӣ қарор гиранд. Ин рақобат баъзан маврид ҳуди масъалаи будан ё аз байн рафтани корхонаҳои мазкурро, рушд карда тавоништан ё сукути онҳоро ба миён меорад. Дар байни иқтисодчиён чунин андешае ҳукмфармост, ки агар корхона рушд кунад, ин маънои онро дорад, ки вай ба бартариятҳои устувори рақобатӣ соҳиб мешавад ва ғайриятиаш ғайриқарор мебарорад. Ин ақида, аз як тараф, дуруст аст, чунки рушд ба сари худ нишондиҳандаи бисёрпахлуи самаранокӣ мебошад. Аз тарафи дигар, дар ҳолате ки сиёсати андоз дар кишвар бидуни назардошти шароит ва муҳити воқеии соҳибкорӣ тарроҳӣ шуда бошад, дар ин сурат гаронии назарраси андоз барои ин намуди ғайрияти ба миён меояд. Ин ҳолат дар навбати худ, арзиши пешбурди тижоратро афзоиш медиҳад ва арзиши аслии истеҳсоли молу хизматрасониҳоро боло мебарорад.

Низомии мавҷудаи андозро дар кишвар ба таври истисно ба гирифтани даромад нигаронида шудани он, ки ба бисёре аз кишварҳои дунё хос аст, тавсиф кардан мумкин аст. Дар чунин шароит, корхонаҳои азим дар қиёс бо тижорати хурду миёна, ҳароҷоти истеҳсолию амалиётӣ худро тезтар рӯпӯш мекунанд ва ин ҳолат ба воридоти андозӣ аз ин корхонаҳо низ таъсир мерасонад. Яъне, корхонаҳои калон нисбат ба миёна ва хурд воридоти андозии худро зудтар рӯпӯш мекунанд.

Ҳамзамон, низомии басо мураккаби танзими андозӣ, ношаффоф будани маъмурикунонӣ ва иҷроиши он, раванди риояи муқаррароти соҳаро аз тарафи корхонаҳои миёна ва хурд душвортар мекунанд, чунки ин корхонаҳо бештар дар шакле рушд меёбанд, ки гаронии камтари андозро тақозо мекунанд. Аз

сӯи дигар, таҳлили гаронии андоз бар корхонаҳои миёна ва хурд нишон дод, ки вобаста ба андозаи худ (хурд, миёна, калон, фаромиллӣ) корхонаҳо ба нишондиҳандаҳои гуногун дучор меоянд.

Бо назардошти ин гуфтаҳо, имрӯзҳо дар назди ниҳодҳои марбутаи давлатӣ дар соҳаи андозу даромад чунин вазифае истодааст, ки чӣ гуна шароити мусоиде фароҳам созанд, ки ҳам ба рушди тиҷорат ва сармоягузорӣ монеа эҷод нашавад ва ҳам даромадҳои кофӣ барои пешниҳоди хизматрасониҳои давлатӣ чамъоварӣ шаванд. Барои амалӣ кардани ин вазифа, омили муҳим низоми ҳуқуқии соҳаи андозбандӣ, инчунин, сатҳи ба ҳадафҳои дигаре, ба ғайр аз чамъоварии даромадҳо нигаронида шудани низоми андозбандӣ басо муҳим мебошад. Речаи муносиби андозбандӣ ба чамъоварии иттилоот нигаронида шудааст, то ки шаффофияти раванди он, муайяни ва эътимоднокиаш таъмин карда шавад. Аз ин рӯ, мо чунин хулоса карда метавонем, ки маъмурикунонии андоз барои ташаккули самараноки рушди иқтисодӣ захираҳои молиявиро созмон медиҳад.

Рушди соҳибкории миёна ва хурд метавонад, ки номуътадил бошад ва яксон чараён нагирад, вале, бо вучуди ин, рушди онҳо ҳамчун тавсеаи низоми захираҳо тафсир шуда, боиси таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва шуғл, истеҳсоли маҳсулоти дорои сифати баланд ва таҳаввулоти ҳаёти иқтисодӣ мегардад. Таҳлилҳо нишон доданд, ки корхонаҳои миёна нисбат ба хурд дар пардохти уҳдадорихои андозӣ устувории бештареро нишон медиҳанд, чунки пардохти маблағи муайян дар шакли андоз ба суботи молиявии онҳо нисбат ба корхонаҳои хурд, таъсири камтаре дорад. Аз ин ҷо чунин хулоса мешавад, ки андозаи субъекти соҳибкорӣ барои арзёбии таъсири маъмурикунонии андоз муҳим мебошад. Инро дар шакли расм чунин тасвир кардан мумкин аст (расми 3.2.).

Расми 3.2. Таъсири маъмурикунонии андоз ба рушди соҳибкории хурд ва миёна.

Сарчашма: таҳияи муаллиф.

Чуноне аз расм дида мешавад, маъмурикунонии андоз аз андозаи ё ҳаҷми субъекти фаъолияти соҳибкорӣ вобаста буда, ба рушди соҳибкории миёна ва хурд таъсир мерасонад ва ин таъсир бештар тавассути вогузор кардани имтиёзҳои андозӣ зоҳир мегардад.

Дар адабиётҳои иқтисодии солҳои охир оид ба тартиби баҳои самаранокии низоми андозӣ ва маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна нуқтаҳои назари гуногун мавҷуд мебошад. Ба андешаи Проскуратов Е.П.: «Натиҷаи асосии таъсири механизми маъмурикунонии андоз - ин воридшавии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатии сатҳи гуногун ба ҳисоб рафта », ⁷⁹ баҳои самаранокии он дар фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ аз тақмили сиёсати андозӣ ҳамчун фишанги муҳими рушди иқтисодиёт вобастагӣ дорад.

⁷⁹Проскуратов Е.П. Эффективность налогового администрирования: понятие и содержание / Е.П. Проскура // Современные технологии управления. - 2013. - № 7. - С. 34 - 43.

Агар яке аз нишондиҳандаи асосии инъикоскунандаи самаранокии сатҳи маъмурикунонии андоз - ин воридшавии бештари маблағҳои андозӣ ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷети давлатӣ бошад, пас баҳои самаранокии он дар рушди фаъолияти соҳибкорӣ бояд вобастагии нишондиҳандаҳои муайянкунандаи даромадҳо ва таъсири функсияҳои асосии андозбандӣ ва маъмурикунонии онро (аз ҷумла, банақшагирӣ, танзими андозӣ, баҳисобгирии уҳдадорихои андозӣ, таҳлил ва назорати андозӣ) дар алоҳидагӣ ва дар маҷмӯъ, муайян ва баҳогузорӣ карда мешавад.

Аз гуфтаҳои боло бар меояд, ки ҳиссаи ҷамъоварии маблағҳои андозӣ мустақиман аз самаранокии низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии он вобастагии калон дорад. Ва он, пеш аз ҳама, аз рӯи нишондиҳандаҳои асосии иқтисодӣ, ки бо ҷамъи самараҳои иқтисодӣ ва сарфаи ками хароҷотҳо оид ба маъмурикунонии он ба даст оварда шудааст, баҳогузорӣ ва натиҷагирӣ карда мешавад. Ин вазъ бо он далел асоснок карда мешавад, ки то кунун номуайянӣ ва нофаҳмиҳо дар фаъолияти мақомоти андоз ҳамчун мақомоти салоҳиятдори амалигардонии маъмурикунонии андоз ба назар мерасад.

Айни замон ченакҳои амалкунандаи баҳои самаранокии фаъолияти мақомоти андоз дар бахши маъмурикунонии андоз дар шакли дастҷамъона, ки онҳо зиёда аз 15 номгуйро ташкил медиҳанд, истифода бурда мешаванд, ки онҳоро ба таври зайл гурӯҳбандӣ менамоянд:⁸⁰

- сатҳи ҷамъоварии маблағҳои андозӣ ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷети давалатӣ;
- паст намудани сатҳи қарзҳои андозӣ ва пардохтҳои ҳатмӣ дар низоми буҷети сатҳи гуногун;
- то сатҳи органҳои судӣ ҳал намудани баҳсҳои андозӣ, ба ғоидаи мақомоти андоз;

⁸⁰Пономарёв А.И., Пономарёва А.М. Модернизация налогового администрирования в современной России // Налоги и налогообложение. - 2012. - № 3. - С. 30-37.

- дастрасии андозсупорандагон (субъектҳои соҳибкорӣ) ба интернет оид ба маълумоти ҳисобу китоби онҳо бо буҷети давлатӣ;

- баҳои мусбии субъектҳои соҳибкорӣ оид ба сатҳу сифати хизматрасонии андозӣ ва ғайра.

Аз гуфтаҳои боло, бармеояд, ки мақомоти андоз кушиш ба харҷ медиҳад, ки бо истифода аз нишондиҳандаҳои мазкур фаъолияти худро дар самти маъмурикунонии андоз амалӣ намояд. Ба андешаи Алиев Г.Х.: «Сатҳи пардохт ихтиёрии маблағҳои андозӣ яке аз нишондиҳандаҳои сифати таъсири маъмурикунонии андоз баҳогузори карда мешавад»,⁸¹ ки ин ченакӣ баҳогузори имкон медиҳад, ки ба таври дастаҷамъона вазъи фаъолияти мақомоти андоз дар раванди назорату санҷишҳои андозӣ баҳогузори ва натиҷагирӣ карда шавад.

Иддае аз олмони дигар баҳои самаранокии сатҳи маъмурикунонии андозро вобаста ба натиҷаҳои ниҳии низоми андозбандӣ муайян намуда, онро ҳамчун «сутунмуҳра»-и низоми молиявии кишвар номида, низоми андозиро ҳамчун қисмати муносибатҳои иқтисодие мешуморанд, ки ба ташаккули даромадҳои буҷети давлатӣ ва фондҳои ғайрибуҷетӣ, иҷрои вазифаҳои асосии давлатӣ, аз қабилӣ: вазифаи иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ - муҳофизатӣ ва ғайра равона карда мешавад,⁸² ки он ҷамъоварии саривақтии маблағҳои андозиро вазифаи муҳими маъмурикунонии андоз шуморида, онро тавассути фаъолияти кормандони мақомоти андоз пиёда месозанд.

Барои баҳои сатҳи маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна, самаранокии низоми махсуси андозбандӣ ва шакли содаи маъмурикунонии он пешниҳод гардидааст. Бо мақсади муайян кардани сатҳу сифати маъмурикунонии андоз дар рушди субъектҳои соҳибкорӣ, баҳогузори карда мешавад. Дар ин раванд, пеш аз ҳама, нишондиҳандаҳои ба назар

⁸¹Алёхин, С.Н. Особенности налогового администрирования в современных условиях РФ // Финансы и кредит, 2007. -№ 38. -С. 45-49.

⁸²Юсупова, Н. Государственная поддержка малого бизнеса в США, М.- 1999.- №5. -С. 115.

гирифта мешавад, ки таъсири онҳо ба воридшавии ҳаҷми бештари маблағҳои андозӣ ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷети давлатӣ бештар буда, тавассути маъмурикунонии содаи ба субъектҳои соҳибкории мазкур муайян ва натиҷагирӣ карда мешавад.

Ҳамзамон, ҳангоми муайян намудани самаранокии сатҳи маъмурикунонии андоз, махсусан дар фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ қисмати дигари олимони моделҳои иқтисодӣ - риёзӣ, махсусан модели эконометрикиро истифода мебаранд. Хусусияти хоси чунин модел дар он инъикос меёбад, ки он нисбатан мураккаб буда, имконияти истифодаи якҷанд омилҳо ва таъсири ҳар як омилро дар алоҳидагӣ ва дастаҷамъона ба раванди низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии он баҳогузорӣ менамояд.

Ҳатман вобастагии ченакҳои муайянкунандаи даромадҳои андозӣ ва таъсири маъмурикунонии андоз (махсусан, дар раванди банақшагирӣ ва дурнамоии иқтисодии андозӣ, дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна ва низоми андозбандӣ, баҳисобгирии уҳдадорӣҳо ва бақияпулиҳои андозӣ, назорату санҷишҳои андозӣ ва амсоли инҳо) дар маҷмӯъ, муайян ва баҳогузорӣ карда шуда, татбиқи амалии онҳо дар рушди соҳибкории хурду миёна каме мушкили эҷод менамояд.

Аз ин лиҳоз, ҳангоми татбиқи амалии маъмурикунонии андоз дар рушди субъектҳои соҳибкорӣ аз усули омӯрӣ, яъне таҳлили иқтисодӣ истифода бурдан ба маврид аст. Моҳияти он, пеш аз ҳама, дар таҳия ва татбиқи модели иқтисодӣ - риёзӣ, мебошад. Ба сифати нишондиҳандаи асосии муайянкунандаи сатҳи маъмурикунонии андоз дар рушди фаъолияти соҳибкорӣ чунин нишондиҳандаҳо истифода бурда мешавад:⁸³

- ба сифати ченаки натиҷавӣ - воридшавии маблағҳои умумии андозӣ ба буҷети давлатӣ аз ҳисоби субъектҳои соҳибкорӣ;

⁸³Халифазода С. Тақмили низоми маъмурикунонии андоз дар шароити муосир (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон). - дис... н.и.и. аз рӯи ихтисоси: 08.00.10 - Молия, гардиши пул ва қарз. - Душанбе, 2023. - С. 159-162.

- ба сифати омилҳои таъсиррасон - шумораи андозсупорандагон (соҳибкоронӣ)-и дар мақомоти андоз бақайдгирифташуда;

- вазъи иҷрои қисмати даромади буҷети давлатӣ аз ҳисоби андозҳо, маблағи бақияпулиҳои андозӣ (андозҳои пардохтнашуда) бо назардошти ҷаримаҳо ва ғоизҳо, маблағи ҷаримаҳо ва ғоизҳои аз ҳисоби санҷишҳои андозӣ воридгардида;

- маблағҳои андоз аз ҳисоби назорати камералӣ воридгардида;

- маблағҳои андозӣ, ки аз ҳисоби назорату санҷишҳои андозӣ воридшуда (шумораи назорату санҷишҳои ҳуҷҷатҳои андозӣ);

- маблағҳои иловашкоршудаи андозӣ ба ҳар як санҷиши андозӣ, (шумораи кормандони мақомоти андоз, ки ба санҷишҳои андозӣ сафарбар шудаанд);

- шумораи санҷишҳои андозӣ ва маблағҳои дар рафти санҷишҳои андозӣ иловашкоршуда ба ҳар як корманди ба санҷишҳои андозӣ сафарбаргардида;

- бақияи қарзҳои андозӣ, ки аз ҳисоби назорату санҷишҳои андозӣ ва маблағҳои имтиёзҳои андозӣ воридшуда ва ғайра.

Тибқи талаботи нишондиҳандаҳои мазкур баҳои сатҳи маъмурикунонии андоз бояд дар мадди аввал таҳлили омилҳои асосии таъсиррасонро натиҷагирӣ намояд. Лекин, аз сабабе, ки аксарияти нишондиҳандаҳои дар боло оварда шуда оид ба субъектҳои соҳибкории хурду миёна аз ҷониби омори расмӣ пешниҳод карда намешаванд, ҳангоми таҳлили бисёромилаи мазкур, муайян намудани вобастагии ҳар ченак ва зичии вобастагии ҳар як омил он бо натиҷаи самаранокии сатҳи маъмурикунонии андоз мушкилии иловагӣ ба миён меорад.

Масъалаи вобастагии воридоти даромадҳои маблағҳои андозӣ аз ҳисоби субъектҳои соҳибкории хурду миёна ба буҷети давлатӣ аз омилҳои маъмурикунонии андоз, аз ҷумла баҳисобгирии субъектҳои соҳибкорӣ, сатҳ ва дараҷаи иҷрои нақшаи буҷети давлатӣ аз ҳисоби маблағҳои андозӣ - ин

субъектҳои соҳибкории хурду миёна, тамоюли тағйирёбии бақияпулиҳои қарзҳои андозӣ, воридот ба буҷет аз ҳисоби бақияпулиҳои андозии субъекти соҳибкории мазкур, маблағҳои иловаошкоршудаи андозҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ (бо дарназардошти ҷарима ва фоизҳо) ба буҷет воридшаванда дар давраҳои ҳисоботи, санҷишҳои сайёр ва назоратҳои камералӣ аз ҳисоби соҳибкорони хурду миёна, пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ ба субъектҳои соҳибкории хурду миёна ва ғайра истифода бурдан мумкин аст, ки онҳо имконият медиҳанд, ки дурнамои воридоти маблағҳои андозӣ ва вобастагии ин ченакҳо аз якдигар барои солҳои минбаъда муайян ва пешгӯи карда мешавад.

Тибқи маълумотҳои оморӣ баҳои сатҳи маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна, бояд дар мадди аввал нишондиҳандаҳое интихоб карда шаванд, ки таъсири онҳо ба воридшавии саривақти воридшавии маблағҳои андозӣ ва иқтидори андозии кишвар дар давраи ҳисоботи баҳогузори ва натиҷагирӣ карда мешавад. Мақсад аз чунин баҳои маъмурикунонии андоз ин таъмини саривақтии қисмати даромадҳои буҷети давлатӣ ва таъсири он ба натиҷаи ниҳоии фаъолияти мақомоти андоз мебошад. Дар натиҷаи таҳлил, омилҳои асосии ба сатҳи маъмурикунонии андоз таъсиркунанда интихоб карда шудаанд (ҷадвали 3.4.).

Ин ченакҳои баҳодихӣ дар навбати худ бо аломати натиҷавӣ алоқамандии зич дошта, самаранокии сатҳи баланди андозбандиро баҳогузори намуда, барои таъмини саривақтии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ ва таъмини иқтидори андозӣ ва ташкили ҷойҳои нави корӣ мусоидат намуда, нишондиҳандаҳои мазкур ҳисобии баҳодихии самаранокии сатҳи маъмурикунонии андозро чунин тавсиф медиҳанд. Тибқи натиҷаи таҳлил ва дурнамоии мазкур ҳангоми зиёдшавии шумораи субъектҳои соҳибкории хурду миёна, дар ҳолати бетағйир мондани омилҳои дигар (ҳиссаи маблағҳои аз ҳисоби назорату санҷишҳои андозӣ воридгардида, маблағи бақияпулиҳои андозӣ аз ҳисоби назорату санҷишҳои андозӣ ва маблағҳои

пешниҳоднамудаи имтиёзҳои андозӣ), мутаносибан воридоти умумии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ аз 2,0 то 3,0% зиёд мешавад.

Ҷадвали 3.4. - Самаранокии сатҳи маъмурикунонии андоз ва воридоти маблағҳои андозии субъектҳои соҳибкории хурду миёна ба буҷети давлатӣ, тайи солҳои 2015-2022

СОЛҲО	Нишондиҳандаҳо			
	Иқтидори андозӣ, млн. сомонӣ	Воридоти маблағҳои андозӣ, млн. сомонӣ	Воридоти маблағҳои андозӣ аз ҳисоби соҳибкории хурду миёна, млн. сомонӣ	Таъмини ҷойҳои корӣ аз ҳисоби рушди соҳибкории хурду миёна, ҳазор нафар
2015	12531,5	4973,7	256,1	268,9
2017	13549,4	6192,4	387,6	312,7
2019	13865,1	6531,2	360,8	245,1
2020	14015,7	7202,5	397,3	283,6
2021	15485,6	9919,1	415,8	290,9
2022	18025,6	10134,3	618,2	324,6

Сарчашма: Таҳияи муаллиф, бо истифода аз маълумотҳои давравии Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

Натиҷаи таҳлили ҷадвали 3.4. нишон медиҳад, ки иқтидори андозии кишвар дар раванди дуруст ба роҳ мондани маъмурикунонии андоз, аз ҷумла назорату санҷишҳои андозӣ дар рушди соҳибкории хурду миёна (низомии махсуси андозбандӣ ва содаи маъмурикунонии он), имконият медиҳад, ки афзоиши даромадҳои буҷети давлатии ба ҳисоби миёна ҳамасола аз 10 то 12% ва таъмини ҷойҳои нави корӣ бошад 1,2 маротиба зиёд гардад.

Аз натиҷаи таҳлили ҷадвали мазкур бармеояд, ки омилҳои зерин ба самаранокии сатҳи маъмурикунонии андоз бевосита таъсири мусбӣ мерасонад:

- шумораи субъектҳои соҳибкории хурду миёна (андозсупорандагон);
- маблағҳои андозии аз ҳисоби назоратҳои камералӣ воридгардидаи субъектҳои соҳибкории мазкур;

- маблағҳои аз ҳисоби назорату санҷишҳои андозӣ воридгардидаи субъектҳои соҳибкории мазкур ба буҷети давлатӣ;

- маблағҳои иловаошкоршудаи маблағҳои андозӣ ба ҳар як назорату санҷиши андозии соҳибкорони хурду миёна;

- бақияпулиҳои андозӣ аз ҳисоби назорату санҷишҳои андозӣ ва маблағҳои имтиёзҳои андозӣ ба соҳибкорони хурду миёна ва ғайра.

Дар раванди маъмурикунонии андоз, нишондиҳандаи шумораи субъектҳои соҳибкории хурду миёна, ҳамчун субъектҳои андозсупорандагон дар раванди баҳодихӣ мавқеи хос дошта, ба рушди низоми андозӣ ва шумораи ҷойҳои нави корӣ аз ҳисоби субъектҳои соҳибкории мазкур мусоидат менамояд. Инчунин, дар сурати беҳтар ба роҳ мондани назорату санҷишҳои андозӣ ва баланд бардоштани масъулияти соҳибкорон (андозсупорандагон) оиди риояи қонунгузории баҳши андозӣ ва иҷрои ухдадорихи андозии худ, шумораи соҳибкорони ғайриқонунӣ (иқтисоди пинҳонӣ) машғулшуда, коҳиш ёфта, ҷаъолияти расмӣ инкишоф ва шумораи соҳибкорони ҷаъоли хурду миёна марҳила ба марҳила зиёд мегардад.

Дар ин раванд, омилҳои асосии таъсиррасон шумораи субъектҳои соҳибкории хурду миёна низ ба ҳисоб мераванд, ки тайи солҳои охир аз ҷаъолият бозмонда ё ин, ки эъломияҳои худро ба мақомоти андоз тариқи сифрӣ пешниҳод менамоянд. Тадбирҳои андешидашудаи саривақтӣ оид ба муайян кардани асоснокии ин ҳолати ба миён омада, дар сурати воқеан ҷаъолият накардани ин субъектҳои соҳибкорӣ, расман қатъ намудани ҷаъолияти онҳо ва ворид намудани маълумоти дахлдор ба ФЯДШХ ва СИ ба натиҷаи самаранокии сатҳи маъмурикунонии андоз ва ҷаъолияти мақомоти андоз таъсири мусбии худро мерасонад.

Ҳамзамон зиёд шудани нишондиҳандаҳои мазкур (шумораи субъектҳои соҳибкорӣ) аз дигар нишондиҳандаҳо низ вобастагӣ дошта, ба зиёд шудани объектҳои андозбандӣ ва ба андозбандӣ алоқаманд мусоидат менамояд.

Нишондиҳандаи дигари баҳои самаранокии сатҳи маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурд миёна ин ҳиссаи воридоти маблағҳои илова ошкоршудаи андозӣ аз натиҷаи назорату санҷишҳои андозӣ ба ҳисоб рафта, он ба афзоиш ёфтани ҳиссаи маблағҳои аз ҳисоби ин санҷишҳо воридгардида, ҳангоми бетағйир мондани дигар омилҳои таъсиррасон (шумораи субъектҳои соҳибкории мазкур, бақияпулиҳои андозӣ аз ҳисоби назорату санҷишҳои андозӣ ва маблағҳои имтиёзҳои андозӣ), воридоти умумии андозҳо тамоюли зиёдшавӣ доранд.

Натиҷаи таҳлилҳо нишон медиҳад, ки тайи солҳои 2012 - 2022 ба санҷишҳои андозӣ субъектҳои соҳибкории хурду миёна 4 маротиба моратория эълон гардида, нишондиҳандаҳои мазкур тамоюли афзоишро дошта, аз он гувоҳи медиҳанд, ки маъмурикунонии андоз дар қисмати андозҳои дар рафти назорату санҷишҳои андозӣ иловаошкоршудаи субъектҳои соҳибкории мазкур ҳоло низ дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда нашуда, ба мукамалгардонӣ ниёз доранд. Аз рӯйи номгӯии андозҳо, ки тибқи натиҷаҳои санҷишҳои қонунвайронкуниҳои бахши андозӣ нисбатан зиёд ошкор шудааст, махсусан ААИ, андоз аз ғоида (даромад), андоз аз даромади ғайрирезидентҳо мавқеи хос доранд. Сабаби асосии нисбатан кам ошкоршудани қонунвайронкуниҳои бахши андозӣ дар рафти назорату санҷишҳои субъектҳои соҳибкории хурду миёна ин пеш аз ҳама низоми содаи андозбандӣ ва маъмурикунонии он ба ҳисоб меравад, ки боиси рушд намудани ин шаклҳои соҳибкорӣ дар кишвар гардида, қонунвайронкуниҳои бахши андозӣ камтар ва воридшавии ҳарчӣ бештари маблағҳои андозӣ ба бучети давлатӣ мегардад.

Барои таъмини самаранокии сатҳи маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна инчунин низоми самараноки идоракунии хавфҳои андозӣ, ҳолатҳои қонунвайронкуниҳои бахши андозӣ, сари вақт ошкор ва додани имкониятҳо ба субъектҳои соҳибкории мазкур (андозсупорандагон), ҷиҳати бе татбиқи ҷарима ва ғоизҳо, гузаронидани назорату санҷишҳои

андозӣ ва корҳои фаҳмондадихӣ дуруст ба роҳ монда шавад. Дар ин раанд, муҳим он аст, ки ки назорату санчишҳои андозӣ дуруст ва асоснок муайян намудани хавфҳои андозиро дар асоси ченакҳои баҳои хавфҳои андозӣ, дуруст интихоб намудани объектҳои санчишӣ, расман огоҳ намудани субъектҳои соҳибкорӣ барои сари вақт бартараф намудани қонунвайронкуниҳои баҳши андозӣ, мустақилона бартараф намудани камбудииҳои ҷойдошта, санчишҳои сайёр дар фаъолияти субъектҳои соҳибкории мазкур таъин ва амалӣ карда шаванд.

Афзоиш бақияпулиҳои андозӣ аз ҳисоби назорату санчишҳои андозӣ мушкилии дигаре мебошад, ки боиси сари вақт ворид нагардидани маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ мегардад. Маблағи бақияпулиҳои андозӣ нисбат ба соли 2012 якчанд маротиба афзуда, бинобар сабаби алоқаманд будани нишондиҳандаҳои мазкур, аз ҷумла пардохти маблағҳои андозӣ, интизоми субъектҳои соҳибкорӣ, боиси қонунвайронкуниҳои баҳши андозӣ ва фаъолияти на он қадар дурусти кормандони мақомоти андоз мегардад.

Маъмурикунонии андоз дар самти маҷбур ситонидани қарзҳои андозӣ, бо истифода аз фишангҳои таъсиррасонии мақомоти андоз низ дар ҳамкорӣ бо мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқ ва низоми бонкӣ дуруст ба роҳ монда шавад. Чунки тибқи баҳои самаранокии сатҳи маъмурикунонии андоз дар рушди субъектҳои соҳибкории хурду миёна дар мавриди зиёд гардидани бақияпулиҳои андозӣ, самаранокии низоми андозӣ ва сатҳи маъмурикунонии он хеле паст гардида, ба дигар нишондиҳандаҳои фаъолияти мақомоти андозӣ кишвар низ таъсири худро мерасонад.

Имтиёзҳои андозӣ дар самти маъмурикунонии андоз нишондиҳандае мебошад, ки дар низоми андозӣ ба гурӯҳи (баҳши) муайяни субъектҳои соҳибкории хурду миёна бартариятҳои бештар дода, дар интиҳо ба ворид нашудани маблағҳои андозӣ ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷети давлатӣ оварда мерасонад. Ҳангоми зиёд шудани маблағҳои имтиёзҳои андозӣ, ҳангоми бетағйир мондани дигари омилҳо (шумораи субъектҳои соҳибкорӣ,

бақияпулиҳои андозӣ аз ҳисоби назорату санишҳои андозӣ, воридоти маблағҳои аз ҳисоби санчишҳои андоз ва ғайра), воридоти умумии маблағҳои андозӣ ба буҷет кам мегардад.

Хулосаи боби сеюм:

1. Дар мавриди татбиқи амалии пешниҳодҳои дар диссертатсия овардашуда, ҳангоми дуруст ба роҳ мондани ҳамгироии иттилоотӣ ва хизматрасонии пешқадами андозӣ ба субъектҳои соҳибкории хурду миёна ва фаъолияти кормандони мақомоти андоз, дар баробари зиёд шудани шумораи субъектҳои соҳибкории мазкур ва баҳисобгирӣ ва бақайдгирии онҳо дар мақомоти андозӣ кишвар, дуруст ба роҳ мондани корҳои назоратӣ ва санчишҳои андози, ба ҳисоби миёна ҳамасола аз 10-12% воридшавии маблағҳои андозӣ аз ҳисоби соҳибкоронии мазкур зиёд мегардад.

2. Дар сатҳи иқтисодиёти миллии кишвар, дар навбати аввал маъмурикунонии андозҳо нисбати субъектҳои соҳибкории хурду миёна дар низоми махсуси андозбандӣ ва соддакардашудаи андозбандӣ такмил дода шуда, онро дар сатҳи қонунгузории кишвар рушд додан лозим аст. Дар сурати дуруст ташкил намудани сатҳи маъмурикунонии андоз ва дуруст баҳисобгирии даромадҳои андозии ин категорияи андозсупорандагон, ки ҳисашон дар воридоти андозӣ ба 23% баробар мебошад, имконият медиҳанд, ки ба ҳисоби миёна воридоти маблағҳои андозӣ ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ то 8 - 10% афзояд. Ноил гардидан ба ин ҳадафҳо танҳо дар мавриди дуруст ба роҳ мондани низоми маъмурикунонии андоз ва низоми андозбандӣ таъмин гардида, он пеш аз ҳама бо роҳҳои усулҳои ташкили ҳамгироии иттилоотии самаранок бо субъектҳои соҳибкорӣ, махсусан бо андозсупорандагони дар низоми махсусгардонидашуда ва соддакардашудаи андозбандӣ ва фаъолияти самараноки мақомоти андоз таъмин карда мешавад.

3. Бо назардошти таъсири назарраси мусбии маъмурикунонии андоз ба рушди фаъолияти соҳибкорӣ ва имтиёзҳои андозӣ, метавон оид ба динамикаи мусбии он дар дарозмуддат хулосабарорӣ кард. Пешниҳоди имтиёзҳои

андозӣ ба таври назаррас таъсири маъмурикунонии андозро ба фаъолияти корхонаҳои миёна ва хурди кишвар таъвият медиҳанд. Аз тарафи дигар, маълум гардид, ки андозаи субъекти соҳибкорӣ барои риоя намудани муқаррароти меъёрии соҳа муҳим буда, корхонаҳои миёна иқтисодии бештари рушдро доранд ва нисбат ба корхонаҳои хурд дар риоя намудани талаботи қонунгузорию андозӣ устувории бештар нишон медиҳанд.

Дар умум, натиҷаҳои таҳқиқот дар ин боб ба дурустии назарияи манфиатҳо гувоҳӣ медиҳанд. Муносибати байни давлат ва бахши хусусиро, аз ҷумла соҳибкоронро метавон бо аркони ин назария тавзеҳ дод, ки субъектҳои тиҷорати хурду миёна ба он хотир андоз пардохт мекунанд, ки давлат маблағи дар шакли андозҳо ҷамъоваришударо барои беҳтарсозии дурнамо ва муҳити иқтисодӣ дар кишвар сарф мекунад. Аз ин ҷо чунин хулоса баровардан мумкин аст, ки бояд маъмурикунонии андоз барои соҳибкорӣ самаранок, қулай ва мусоид карда шава.

ХУЛОСА

Дар асоси омузиш ва таҳқиқоти гузаронидашуда хулосаю пешниҳодҳои худро ба таври зайл манзур менамоем:

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

1. Маъмурикунонии андоз ҳамчун маҷмӯи воситаҳо, тадбирҳо ва қоидаҳои мутақобилаи идоракунии андоз баррасӣ карда мешавад, ки натиҷаи ниҳоеи истифодаи онҳо бояд чунин бошад: а) кам кардани хароҷот ҳангоми ситонидани андозҳо; б) баланд бардоштани масъулияти субъектҳои соҳибкорӣ хурду миёна; в) рушди тичорати хусусӣ дар натиҷаи таъсири мусоиди маъмурикунонии андоз ва гирифтани имтиёзҳои андозу молиявӣ; г) таъмини воридоти бештари даромадҳои андоз, [1-М].

2. Дар рисола дар асоси омӯзиши принципҳои асосӣ ва хусусиятҳои низоми андозбандии субъектҳои соҳибкорӣ хурду миёна, инчунин таъсири маъмурикунонии андоз ба рушди онҳо, дар асоси шакли оддӣ ва намудҳои андозҳо, назорати андоз ва санҷишҳо, истифодаи васеи воситаҳои ҳавасмандгардонии андоз ва молиявӣ муайян карда шуда, лаҳзаҳои мутобиқшавӣ ҳангоми ҷорӣ намудани таҷрибаи хориҷӣ дар ин соҳа муайян карда шуда, роҳҳои ба даст овардани самараи бештар аз ҷониби мақомоти андоз ҳангоми маъмурикунонӣ нишон дода шудаанд, [1-М].

3. Дар кори илмӣ вазъи кунунии низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкорӣ хурду миёна дар ҷумхури мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Натиҷаи таҳлилҳо нишон медиҳад, ки ҳар як низоми андозбандӣ ва шакли андозҳо вобаста ба объект, манбаъи андозбандӣ ва назорату санҷишҳои андозӣ амалӣ карда мешавад. Масалан, 90,7%-и шумораи субъектҳои соҳибкорӣ дар низоми махсуси андозбандӣ, ки тибқи патент ва шаҳодатнома фаъолият намуда, 10%-и маблағҳои андозиро ба буҷети давлатӣ ворид менамояд. Сабаби асосии камтар ворид шудани маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ аз ҳисоби соҳибкорони мазкур, пеш аз таъсири на он қадар хуби маъмурикунонии андоз ба рушди онҳо буда,

камбудихо ва мушкилҳо дар амалии намудани барномаи давлатии маъмурикунонии андоз ва қисматҳои алоҳидаи Кодекси андоз буда, ба самараноки фаъолияти мақомоти андоз дар маҷмӯъ таъсири манфӣ мерасонад, [1-М].

4. Таъмин ва истифодаи ҳавасмандгардонии андоз ва молиявӣ ба субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ аз як тараф ва бори андоз аз тарафи дигар сабаби рушди ноустувори онҳо ва кам шудани даромади андоз ба буҷети давлатӣ мебошад, ки боиси рақобати ғайриозоди ин субъектҳои хоҷагидор мегардад. Аз ҷумла, низоми ташкилию иқтисодӣ ва шаклҳои хизматрасонии муносири субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ, шаклҳо, меъёрҳо ва режимҳои андозбандӣ муайян ва муқоиса карда шуда, нишондиҳандаҳои асосии самаранокии маъмурикунонии андоз барои рушди соҳибкорӣ арзёбӣ карда шуданд, [1-М].

5. Дар диссертатсия самтҳои асосии дастгирии давлатро барои рушди соҳибкории хурду миёна дар ҷумҳурӣ пешниҳод шудааст, ки ба онҳо ҳавасмандгардонии молиявию иқтисодии соҳибкории хурду миёна, истифодаи васеътари шаклҳо ва низомҳои андозбандӣ ва маъмурикунонии онҳо, беҳтар намудани вазъи молиявии субъектҳои соҳибкорӣ дохил мешаванд. Мушкилоте, ки намояндагони соҳибкорони хурду миёна ҳангоми риояи қонунгузории андоз бо онҳо рӯ ба рӯ мешаванд, номутаносибии бори андоз ба онҳо нишон дода шудааст, ки имконияти рақобат дар бозорро хеле паст мекунад, [1-М].

6. Кор барои такмил додани санадҳои мавҷудаи маъмурикунонии андоз дар кишвар, ба роҳ мондани ҳамкории мутақобилан судманд байни муассисаҳои андоз ва тижорати хусусӣ чораҳо пешниҳод намуда, оид ба гузариш ба усулҳои муносири баландтехнологии фикру мулоҳизаҳо ва оптимизатсияи санҷишҳои андоз ва назорати андоз тавсияҳо дода шудаанд. Пешниҳодҳои муаллиф оид ба истифодаи низоми махсуси андозбандии соҳибкории хурду миёна ва истифодаи технологияҳои муосир

хизматрасониҳои андозӣ дар раванди амалии намудани қонунгузории бахши андозӣ, кам кардани таъсири омилҳои инсонӣ ба раванди маъмурикунонии андоз ва истифодаи бештари имтиёзҳои андозӣ дар рушди соҳибкории хурду миёна нигаронида шудаанд, [1-М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

7. Дар рисолаи илмӣ тавсияҳои мушаххас оид ба ҷамъоварии ҳарчӣ бештари маблағҳои андозии соҳибкории хурду миёна пешниҳод гардидааст. Усулҳои идоракунии фаъолияти мақомоти андоз, ҷамоҳангсозии фаъолияти кормандони он бо соҳибкорони мазкур, ки дар раванди маъмурикунонии андоз иштирок менамояд, ки тавассути назорату санҷишҳои андозӣ, таъмини пардохти саривақтии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатии сатҳи гуногун таъмин мегардад. Ҷамоҳангсозии манфиатҳои соҳибкорон ва кормандони мақомоти андоз бо назардошти вазъи молиявии соҳибкорони хурду миёна имкон медиҳад, ки самаранокии низоми андозӣ ва иқтидори андоз дар шароити муосир таъмин карда шавад, [1-М].

8. Муаллиф усулҳои илмӣ-асосноки ҳавасмандгардонии андоз ва молия, пешниҳоди имтиёзҳои андоз ва низоми маъмурикунонии андозро тавассути истифодаи принципҳо ва хусусиятҳои режими андоз пешниҳод кардааст. Тибқи маълумоти омӯӣ, ҳоло ба субъектҳои соҳибкорӣ, хусусан ба соҳибкории хурду миёна дар маҷмӯъ зиёда аз 109 намуди имтиёзҳои андозиро молиявӣ дода шудааст, ки дар давраи таҳлилшаванда 2,5 маротиба афзудааст. Имтиёзҳои андози ба соҳибкори хурду миёна додашуда дар шакли низоми соддакардашудаи андозбандӣ то - 14,4 миллион сомонӣ ё 3 баробар зиёд гардиданд, [1-М].

9. Тадбирҳои дастгирии давлат барои субъектҳои соҳибкории хурду миёна ва идоракунии маъмурикунонии андоз муайян карда шудаанд, ки истифодаи воситаҳои мушаххасро пешбинӣ мекунанд, ба монанди: ҳавасмандгардонии молиявии соҳибкорони хурду миёна; рақамикунонии

даромадҳои андоз, ҳавасмандгардонии иҷрои мустақили ӯҳдадорихои андоз аз ҷониби соҳибкорон; ҷорӣ намудани усулҳои муосири санҷишҳои андоз ва назорати андоз, ки ба беҳтар намудани вазъи иқтисодии онҳо нигаронида шудаанд, [1-М].

10. Дар мавриди таъсири маъмурикунонии ба рушди соҳибкории хурду миёна муаллиф дар асоси принципҳои адолатнокӣ ва шаффофии андозбандӣ, назорату санҷишҳои дурусти андозӣ оид ба саривақт пардохт намудани маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ пешниҳоди мушаххас намудааст, ки он аз муайян ва ҷорӣ намудани меъёрҳои махсуси андозбандӣ, чораҳои ташкилӣ-иқтисодӣ ва маъмурӣ-ҳуқуқӣ манша гирифта, ба ҷамъоварии саривақтии маблағҳои андозӣ ба буҷети давлатӣ равона мегардад. Чунки пурзӯр намудани назорату санҷишҳои андозӣ оиди сари вақт ошкор ва пешгирӣ кардани қонунвайронкуниҳои бахши андозӣ, паст намудани гаронии андоз ва саривақт иҷро намудани уҳдадорихои андозии субъектҳои соҳибкории хурду миёна мусоидат намуда, ба самаранокии фаъолияти мақомоти андози кишвар ва суботи молиявӣ муосидат менамояд, [1-М].

11. Муаллиф шаклҳо ва намудҳои ҳавасмандгардонии андоз ва молиявино, аз ҷумла имкониятҳои истифодаи васеи имтиёзҳои андозро арзебӣ карда, назорати электронии воридшавии маблағҳои андозро ба буҷети давлатӣ пешниҳод кардааст. Ба ақидаи муаллиф, маҳз истифодаи ин механизмҳо омили муҳими фаъолияти тижоратии мақомоти андоз мебошад, [1-М].

12. Низоми мусоиди андозбандӣ ва назорати андоз ва санҷишҳо асоснок карда шуда, расму оинҳои халқи тоҷик нисбат ба соҳибкорӣ омӯхта шуданд. Натиҷаи самаранокии низоми соддакардашудаи андозбандӣ ва муъмурикунонии оддӣ онҳо нишон медиҳад, ки афзоиши даромади буҷети давлатӣ ба ҳисоби миёна 10-12% - ро ташкил медиҳад ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ 1,2 маротиба зиёд мешавад. Татбиқи тадбирҳои дар боло зикршуда

ба тағйироти куллӣ дар таҳкими иқтидори андоз, муносибатҳои андоз ва устувории молиявии кишвар мусоидат мекунад, [1-М].

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТ

Санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ:

1. Барномаи дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012-2020 [Матн]: Қарори №201.
2. БРМА барои солҳои 2021 - 2025, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.12.2019, № 643 тасдиқ шудааст.
3. Дар бораи Қоидаҳои баҳисобгирӣ, додани рақамҳои мушаххаси андозсупорандагон, муқаррар намудани рамзҳои сабабҳои ба ҳисоб гузоштан аз 03 августи соли 2013 [Матн]: Қарори № 323.
4. Қарори ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тартиби андозбандии соҳибкорони инфиродӣ тибқи патент ва шаҳодатнома” аз 02.05.2012, № 451.
5. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон (Ахбори Маҷлиси олии ҚТ, с.2012., №9, мод. 838, с. 2013, №12, мод. 889, мод.890; с. 2015, №3, мод. 210.
6. Консепсияи иқтисоди рақами бо қарори ХҚТ аз 03.12. 2010с, № 626 тасдиқ гардидааст.
7. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Моддаи 13, Душанбе: - Ганҷ, 2016. -С.24.
8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2008, №12, қ. 2, м.997.
9. Қоидаҳои гузаронидани бақайдгирии давлатии шахсони хусусӣ, соҳибкорони инфирод, филиал ва намояндагиҳои шахсони хусусии хориҷӣ [Матн]: Қарори №493.
10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон - «Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ» [Матн]: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18.05.2009, №643.

11. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон - «Дар бораи буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2022» [Матн]: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26.11.2020, № 1650.
12. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон - «Дар бораи буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2021» [Матн]: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18.11.2021, № 230.
13. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон - «Дар бораи дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷет» [Матн]: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 июли соли 2006, № 197.
14. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон - «Дар бораи имзои электронии Рақамӣ» [Матн]: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 майи соли 2002, № 51.
15. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон - «Дар бораи назорати давлатии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» [Матн]: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 декабри соли 2002, № 66.
16. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон - «Дар бораи санадҳои меъёри ҳуқуқӣ» [Матн]: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 марти соли 2009, № 506.
17. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон - «Дар бораи санҷиши фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ» [Матн]: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 декабри соли 2015, № 1269.
18. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон - «Дар бораи сармоягузорӣ» [Матн]: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 марти соли 2016, № 1299.
19. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23.04.2014 - [захираи электронӣ]: URL: <http://www.president.tj/node/>.
20. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20.04.2016 - [захираи электронӣ]: URL: <http://www.president.tj/node/>.

21. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 23.12.2022 - [захираи электронӣ] URL: <http://president.tj/node/25005#asht>.

22. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26.01.2021- [захираи электронӣ] URL: <http://president.tj/node/25005#asht>.

23. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. - Душанбе, 2016.- 88с.

24. Ҳисоботи Кумитаи андоз оид ба натиҷаи татбиқи амалии БМА дар солҳои 2011-2019.

Захираҳои электронӣ:

25. <https://www.gov.uk/simpler-income-tax-cash-basis/who-can-use-cash-basis>.

26. Бондаренко, К. Подводные камни бюджетной политики Таджикистана / САВАР 27. 11. 2015. Режим доступа: <http://cabar.asia/ru>.

27. Изучаем практический опыт работы налоговой службы Срединных Штатов Америки [Электронный ресурс]. -Режим доступа: http://www.taxalmaty.kz/readarticle.php?article_id=1.

28. Информационное агентство «РБК» [Электронный ресурс] URL: <https://www.rbc.ru/economics/> (дата обращения: 31.10.2019).

29. Организация экономического сотрудничества и развития Organization for Economic Cooperation and Development, OECD).

30. Кейнс, Д.М. Общая теория занятости, процента и денег / Д.М. Кейнс. Электронный ресурс.- Режим доступа: <http://for-ex.at.ua/load/1-1-0-2>.

31. Режим доступа: <http6://knoema.ru/NESE/new-estimates-for-the-shadow-economies-all-over-the-world?tsId=1000730>.

32. Сомонаи расмии Агентии омили назди Президенти ҶТ: <https://stat.tj>.

33. Сомонаи расмии Бонки миллии Тоҷикистон: <https://nbt.tj>.

34. Сомонаи расмии Вазорати молияи ҶТ: <https://minfin.tj>.

35. Сомонаи расмии Кумитаи андози назди Ҳукумати ҶТ: <https://andoz.tj>.

36. Фомина, О.Н. Налоговый контроль в США /О.Н.Фомина. Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.nalvest.com>.

37. Электронный ресурс Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015, режим доступа: <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2015/ShadEcEurope31/pdf>.

Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ:

38. Абрамова, М.А. Финансы и кредит, Юриспруденция / М.А. Абрамова. М.:, 2010. - 448с.

39. Абрамчук, Л.Я. Налоговое администрирование в системе финансового контроля / Л.Я. Абрамчук. Финансовое право. - 2005. - № 6. - С. 11-17.

40. Азизов, Ф.Х. Сбалансированная фискальная политика - признак стабильности экономики / Ф.Х. Азизов. Хужанд: Хуросон, 2004. - 180с.

41. Алехин, С.К. Особенности налогового администрирования в современных условиях Российской Федерации / С.К. Алехин // Финансы и кредит. -2007.- № 38. - С. 14-20.

42. Барулин, С.В. Ермакова Е.А, Степаненко В.В. Налоговый менеджмент: учебное пособие / С.В. Барулин, Е.А. Ермакова, В.В. Степаненко. -М.: Омега - Л, 2008. -269с.

43. Белов, В. А. К вопросу о недобросовестности налогоплательщика / В. А. Белов. Критический анализ правоприменительной практики. М.: Волтерс Клувер, 2009.

44. Гончаренко, Л.И. Гончаренко, Л.И. Методология налогообложения и налогового администрирования Коммерческих банков России / Л.И. Гончаренко, Л.И. Гончаренко, -М., 2011. - С. 192.

45. Дадашев, А.З., Лобанов А.В. Налоговые администрирование в Российской Федерации / А.З. Дадашев, А.В. Лобанов -М.: -2002. -С. 4.

46. Джабаров, Р.Т. Направление налогового регулирования в Таджикистане / Р.Т. Джабаров .-Душанбе: Қонуният, 2002. - 143с.

47. Запольский, С.В. О системе органов, администрирующих государственные доходы /С.В. Запольский // Субъекты советского административного права: сб. науч. трудов СЮИ. Свердловск, 1985. - С. 148.
48. Зарипов, В. М. Налоговая амнистия: pro и contra / В.М. Зарипов // Налоговая политика и практика.- Москва, 2005.- № 8.
49. Исломов, Т.С. История становления и развития национальной налоговой системы Республики Таджикистан / Т.С. Исломов.-Душанбе, 2007. - 155 с.
50. Исломов, Т.С. Таърихи молия, андоз ва ташаккулёбии системаи андозбандӣ дар Тоҷикистон / Т.С. Исломов. - Душанбе, «Ирфон», 2009. - С.145.
51. Исломова, З.С. Юсупова, З.И., Мизробов, С.С. Бюджетно-налоговая политика: состояние, проблемы и перспективы развития / З.С. Исломова, З.И. Юсупова, С. С. Мизробов. - Монография. - Душанбе, 2014. - 124 с.
52. Комилов, С.Д. Налоговое регулирование в промышленности / С.Д. Комилов, Ш.С. Азизов, Ф.Б. Исмонов. -Душанбе: Деваштич, 2006. - 126 с.
53. Коровкин, В.В. Основы теории налогообложения / В.В. Коровкин: учеб. Пособие. -М., 2006. -576 с.
54. Косов, М.Е. Налогообложение предпринимательской деятельности / М.Е. Косов. Теория и практика: учебник. -М.: ЮНИТИ, 2012. - С. 174.
55. Мадиев, С., Воҳидов, У.М. Усулҳои иқтисодии омории таъмини таҳлил ва идоракунии гаронии андоз дар сатҳи корхона / С. Мадиев, У.М. Воҳидов. -Монография. - Душанбе, 2019. - 119с.
56. Маъмуров, А.М. Такмили маъмурикунонии андоз дар низоми чораҳои танзими рушди иқтисодиёти минтақа / А.М., Маъмуров. – 2021. - С.63.
57. Майбуров, И.А. Теория и история налогообложения. Учебник //под общ. редакцией И.А.Майбуров. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. - С. 232.

58. Маслова, Д.В. Теория и практика налогового регулирования (опыт критического анализа): монография /Д.В. Маслова. М.: Изд-во РГТЭУ, 2009. 244 с.
59. Мильнер, Б.З. Теория организации. -М.: ИНФРА, М. - 2010.- С.572.
60. Минтакаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон //Маҷ.оморӣ. -Душанбе: Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2021. -346с.
61. Налоги и налоогообложение. Учебник для вузов 2-ое изд./Под ред. Романовского, О.В. Врублевский. - СПб. -Питер, 2001.-544с
62. Налоги и налоогообложение: учебник под ред. И. А. Майбутова, 5-е изд., перераб. и доп. -М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. -С. 88.
63. Налоговые системы зарубежных стран: Учебник для вузов. Под ред.В.Г. Князев, Д.Г. Черник. - М.: Закон и право, Юнити, -2009. -С. 242-243.
64. Незамайкин, В.Н. Налоговая политика: состояние и перспектива / В.Н. Незамайкин, И.Л. Юрзинова // Финансы.-2009.-№12.-С.35-40.
65. Нелюбин, Д.Е. Система налогового контроля в РФ: теория и практика правового регулирования, актуальные проблемы и направления реформирования / Д.Е. Нелюбин. -М.: -2008. -235с.
66. Ногина, О.А. Налоговый контроль: вопросы теории / О.А Ногина. - СПб.: Питер, 2002. -С. 14.
67. Оморӣ солонаи Кумитаи андозӣ назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. - 2020. -Душанбе //Маҷмуаи оморӣ /Кумитаи андозӣ назди ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон.-2020.-177с.
68. Оспанов, М.Т. Налоговая реформа и гармонизация налоговых отношений / М.Т. Оспанов. -СПб: УЭФ, 1997.-С. 289.
69. Пансков, В.Г. Налоги и налоговая система Российской Федерации / В.Г. Пансков // Финансы и статистика. М.: -2008.
70. Пансков, П.Г. Налоги и налоогообложение: теория и практика: учеб. для бакалавров. 3-е изд., перераб. и доп. -М., 2012. -С. 241-242.
71. Паскачев, А.Б. Налоговый потенциал экономики России / А.Б. Паскачев. - М.: Издательский дом МЕЛАП, 2001. - 400 с.

72. Проскура Е.П. Эффективность налогового администрирования: понятие и содержание / Е.П. Проскура //Современные технологии управления. - 2013. - № 7. - С. 34 - 43.

73. Пушкарёва, В.М. История финансовой мысли и политики налогов / В.М.Пушкарёва. - М.: ИНФРА - М, 1996. - С. 56.

74. Райзберг, Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. 5-е изд., перераб. и доп. /Б. А.Райзберг, Л. Ш.Лозовский, Е. Б. Стародубцева. -М.: ИНФРА-М, 2006. - С. 494.

75. Солехзода, А.М. «Триггерный» подход к администрированию налогов в Республике Таджикистан», монография /Ставрополь Логос 2020., стр. 5-6.

76. Солехзода, А.М. Налоговое администрирование в Республике Таджикистан, /уч. пос.. –Душанбе, 2018. – С. 10-14.

77. Тривус, А. А. Налоги как орудие экономической политики /А. А. Тривус; предисл. И. М. Кулишера. Баку: Изд.РИО АСПС, 1925. - С. 49.

78. У. Петти. Экономические и статистические работы: монография / У. Петти. - М.: Соцэкгиз, 1940. - 324 с. - С. 156.

79. Убайдуллоев, Ф.К. Распределительные экономические отношения и категория «справедливость» в воззрениях таджикских мыслителей средневековья. /Ф.К. Убайдуллоев. Монография. - Душанбе: - «Ирфон», 2020. - 224с.

80. Улугходжаева, Х.Р. Налоги и налогообложение Республики Таджикистан / учеб. пособие.-Душанбе: НПЦОГРТ, 1998. - 110с.

81. Улугходжаева, Х.Р. Налоги и налогообложения в Республике Таджикистан / Х.Р. Улугходжаева. Учебник. - Душанбе: Ирфон, 2003.- 320с.

82. Холодов, Л.Г. Вопросы государственного регулирования экономики / Л.Г.Холодов.-М. -2006. -С.244.

83. Хочуев, В.А. Налоговое администрирование: теория и российская практика / В.А.Хочуев. -М.: Социум, 2010.- 264 с.

84. Ҳисоботи чамбасти оиди воридшавии маблағҳои андозӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон //Мачмуаи оморӣ. - 2020. - 418с.

85. Черник, Д. Г. Налоги в рыночной экономике / Д. Г. Черник - М.: Финансы, ЮНИТИ, 2006. - 187 с.

86. Черник, Д. Г. Налоги в странах с развитой рыночной экономикой / Д.Черник // РЭЖ, -2011. - №7. -С. 29.

87. Эриашвили, Н.Д. Налоговое право: учебник для магистрантов, обучающихся по программам направлений «Юриспруденция», «Экономика» и «Менеджмент» / Н.Д. Эриашвили,. -М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2020. -190с.

88. Юрзинова, И.Л. Концепция налоговой политики как согласования экономических интересов государства и хозяйствующих субъектов [Текст] / И.Л. Юрзинова // Финансы и кредит. 2007. -№37(277). -С.62-72.

89. Юсупов П.С., Абдуллоев С. Х. Тафсири мухтасари қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31.08.2012, №451 – «Дар бораи тасдиқи Қоидаҳои андозбандии соҳибқорони инфиродие, ки дар асоси патент ё шаҳодатнома ғайолият менамоянд» / П.С. Юсупов, С. Х. Абдуллоев Душанбе. -2012.-70с.

90. Юткина Т.Ф. Налоги и налогообложение: Учебник/ Т.Ф.Юткина. - М.: ИНФРА-М,- ISBN: 5-86225-774-8, - 429 с.

Мақолаҳо ва маърузаҳо:

91. Артеменко, Д.А. Теоретико-методологический анализ сущности и организационных основ налогового администрирования /Д.А. Артеменко // Экономический вестник. Рост. ун-та. 2009. Т. 7. -№ 2. -С. 12.

92. Адамов Н. Тенденции совершенствования налогового администрирования и зарубежный опыт // Финансовая газета. - 2009.- № 23. - С. 7.

93. Алехин, С.К. Особенности налогового администрирования в современных условиях Российской Федерации// Финансы и кредит. -2007.- № 38. -С. 14-20.

94. Асланов, В.Ф.О налоговом бремени и эффективно действующей налоговой системе в РФ / В.Ф.Асланов //Налоговый вестник.-1996.-12.

95. Ашурова М.Т. Баъзе аз чанбаҳои ҳавасмандгардонии андозии иқтисодӣ Тоҷикистон/ М.Т. Ашурова // Паёми ДДТТ. - 2022. - №2 (41). – С.60-64.
96. Бобошко, В.И., Мамедов, Д.А. Налоговое администрирование малого и среднего предпринимательства в Рязанской области / В.И. Бобошко, Д.А. Мамедов // Управление. -2011. -№1/5. -С. 49-53.
97. Бегматов А.А. Новый этап в развитии национальной налоговой системы Республики Таджикистан / А.А. Бегматов // Сборник научных трудов НПИ, №7, часть - 2, -Душанбе, 2005. - С. 1-8.
98. Буров В.Ю. Теневая экономика в системе предпринимательской деятельности региона / В. Ю. Буров, В. И. Самаруха. - Иркутск : Изд-во БГУЭП, 2010. - 242 с.
99. Воронов А.М. Государственное администрирование в области налогов и сборов: правовой аспект / А.М. Воронов // Финансы: теория и практика. - 2013. - № 2 (24). - С. 65-73.
100. Гибескул, М. С. Специфика применения мирового опыта в области методов налогового администрирования в ПМР / М. С. Гибескул // Молодой ученый. - 2017. -№7 (141). -С. 226-230.
101. Грибкова, Н.Б. Опыт налогового регулирования в зарубежных странах и возможность его использования в России. / Н.Б. Грибкова // Налоговая политика и практика. 2005. - № 7.
102. Гордеева, О.В. Эффективное налоговое регулирование социально-экономического развития регионов: Автореферат на соискание кандидата экономических наук. - Самара.- 2009. - 32 с.
103. Дементова, Т.А. Проблемы налогообложения малого бизнеса / Т.А. Дементова // Финансы. - 2011. - №7. - С. 76-77.
104. Ибрагимов, И.Р. Снижение налогового бремени - как фактор устойчивого экономического роста /И.Р. Ибрагимов // Сборник научных трудов НПИ. - Душанбе, 2005. - №7. - С. 67-77.

105. Игнатов, А.В. Справедливость налогообложения как экономический фактор / А.В. Игнатов // Финансы.- 2005. № 5.
106. Исломова, З.С. Юсупова З.И. Совершенствование налогообложения субъектов малого предпринимательства Республики Таджикистан / З.С. Исломова, З.И. Юсупова // Материалы республиканский научно-практической конференции «Развитие финансовых услуг в условиях интеграции мирового хозяйства». - Душанбе - 2017. -С.28-35.
107. Ильин А. Ю. Влияние налогового администрирования на собираемость налогов / А. Ю. Ильин // Финансовое право. -2013. - №1. -С. 18-22.
108. Карташова, Г.Н.. Об оценке эффективности функционирования налоговых органов, или концептуальный подход к некоторым аспектам аналитической работы в сфере налогообложения//Налоговый вестник - 2019, №2. - С. 23-28.
109. Кирова, Е.А. Методология определения налоговой нагрузки на хозяйствующие субъекты /Е.А. Кирова //Финансы. 98. - №9.- С. 3 - 14.
110. Косов М.Е. Специальный налоговый режим инновационная деятельность малого бизнеса / М.Е. Косов // Международный бухгалтерский учет. - 2013. - № 1. - С. 38-43.
111. Куклина, Т. В. Теоретические основы и классификация налогового администрирования /Т.В. Куклина //Вестник Томского государственного университета. Экономика. - №4 (24). - 2013. -С.23.
112. Куклина, Т. В. Теоретические основы и классификация налогового администрирования //Вестник Томского государственного университета. Экономика. - № 4 (24). -2013. -С.23.
113. Курбанов С.А. Анализ специальных налоговых режимов для малого бизнеса на современном этапе и перспективы их развития. / С.А. Курбанов, М.Э. Байсултанов // Journal of Economy and Business, vol. 11-2 (57). - 2019. -С. 53-57.

114. Маъдиев, С. Имконият ва захираҳои таъмини самаранокии буҷетӣ дар Тоҷикистон. Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалии «Низоми идоракунии буҷети давлатии ҚТ дар замони муосир» (25 ноябри соли 2014) / С.Маъдиев.– Душанбе.- 2014. -С.86-89.

115. Меликов, М.А. О формировании низомии налоговой политики в регионе / М.А. Меликов // Вестник Сев. Кав. ГТУ. «Экономика». - 2003. - № 3 (11).

116. Мирзоахмедов, Ф. Применение межотраслевого баланса Леонтьева при исчислении налога на добавленную стоимость / Ф. Мирзоахмедов //Материалы апрельской конференции ФЭИТ. - Душанбе, 2015. - С.74-80.

117. Мирзоахмедов, Ф. Экономический анализ прогнозирования налоговых поступлений на основе динамических рядов. Материалы международной научно-практической конференции «Государственные инвестиции, налогообложение и их влияние на экономический рост» ФЭИТ // Ф. Мирзоахмедов.-Душанбе. -2014.-С.136-142.

118. Мирсаидов, А., Воҳидов У.М. Низомҳои андозии соҳибкории инноватсионӣ дар Тоҷикистон. Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии Ҷумҳуриявӣ «Заминаҳои индустриалӣ-инноватсионии ташаккулёбӣ ва рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон», ИИД АИҚТ / А.Мирсаидов, У.М.Воҳидов.-2015. -С. 118-122.

119. Митрофанова И.А. Экономическая сущность, принципы, функции налога на прибыль: эволюционный подход // Финансы и кредит. - 2013. - № 44 (572). - С. 39-51.

120. Мишустин, М.В. Совершенствование налогового администрирования - фактор повышения эффективности работы налоговых органов // Финансы, 2010, № 6 - С. 27.

121. Наджмиддинов С.М. Развитие налогово-бюджетной системы Республики Таджикистан в условиях рыночной экономики // Экономика Таджикистана: стратегия развития. 2001. - №3. - С. 36-40.

122. Лисун С.В. Налоговая безопасность: российский и зарубежный опыт / С.В. Лисун // Налоговое планирование. -2015. -№1. - С. 7-18.
123. Пономарёв А.И., Пономарёва А.М. Модернизация налогового администрирования в современной России // Налоги и налогообложение. - 2012. - № 3. - С. 30-37.
124. Пайзулаев, И.Р. Налоговое администрирование субъектов малого предпринимательства // Экономические науки Финансы, денежное обращение и кредит. -2012. - № 4. -С. 15-21.
125. Ризокулов, Т.Р. Некоторые аспекты совершенствования фискальных национальной экономики в современных условиях / Т.Р. Ризокулов // Экономика Таджикистана: Стратегия развития. - 2008. - №4. - С.121-133.
126. Саидмуродов Л.Х. Философия налогообложения: государство и право /Л.Х. Саидмуродов // Налоговый вестник. -2017. -№ 3. -С. 204-215.
127. Салимова, М.М. Самтҳои афзалиятноки рушди маъмурикунонии андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / М.М. Салимова, Ахбори ДДҲБСТ, Хуҷанд – 2015. - С. 22-29.
128. Сафиуллин М.А. Налоговое регулирование воспроизводственных процессов в аграрном секторе экономики / М.А. Сафиуллин // Бизнес в законе. -2010. -№ 1. - С. 217-220.
129. Сердюков А.Э. Администрирование налогов в России: принципы и пути развития / А.Э. Сердюков // Рос. Налоговый курьер. 2006. -№ 3. -С. 9-11.
130. Смирнова Е.В. Проблемы задолженности по налоговым платежам в 2004г. / Е.В. Смирнова // Финансы. 2005. - № 4.
131. Улугходжаева, Х.Р., Джураева М.Н. Проблемы совершенствования системы налогообложения в Республике Таджикистан / Х.Р. Улугходжаева, М.Н. Джураева // Вестник Таджикского национального Университета.-Душанбе,-2010. -№6 (62). - С. 31.

132. Улугходжаева, Х.Р., Джураева М.Н. Проблемы совершенствования системы налогообложения в Республике Таджикистан / Х.Р. Улугходжаева, М.Н. Джураева // Вестник Таджикского национального Университета.-Душанбе,-2010. -№6 (62). - С. 31.

133. Улугходжаева, Х.Р., Джураева, М.Н. Проблемы совершенствования системы налогообложения в Республике Таджикистан//Вестник ТГНУ.Д., 2010. - № 6 (62). - С. 31.

134. Ханафеев Ф. Ф. Налоговое администрирование как система управления налоговыми отношениями /Ф.Ф. Ханафеев // Экономические науки. - 2008. -№7. (44). -С. 180-185.

135. Чумабоев Х.Қ., Маъмуров А.М. Ҷамъоварии андоз ҳамчун нишондиҳандаи назорати андозӣ дар сатҳи минтақа / Х.Қ. Чумабоев, А.М. Маъмуров //Паёми молия ва иқтисод. -№4 (28). -2021. -С. 91-101.

136. Юсупова Н. Государственная поддержка малого бизнеса в США / Н.Юсупова // Менеджмент в России и за рубежом. -1999. -№5. С.115.

137.

138. Рахматов, Б.Б. Некоторые вопросы усовершенствования национальной налоговой системы для улучшения предпринимательской среды / Б.Б. Рахматов // Научный журнал «Интернаука». Москва, 2017. С. 32-35.

139. Ханафеев, Ф. Ф. Налоговое администрирование как система управления налоговыми отношениями // Экономические науки. – 2008. -№7 (44). -С. 180-185.

140. Халифазода С. Ҷанбаҳои методологии тақмили механизми маъмурикунонии андоз дар шароити бӯҳрони молиявӣ-иқтисодӣ / С. Халифазода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.- Душанбе, 2022. -№3 (30). -С. 194-204. ISSN 2413-5151.

141. Халифазода С. Ҷанбаҳои назариявӣ ташаккул ва тақмили низоми маъмурикунонии андоз дар шароити муосир. □Матн□ / С.

Халифазода // Паёми Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Шириншох Шохтемур. - Душанбе, 2022. -№4. -С. 207-207. ISSN 2074-5435.

142. Хомяков, А.П. К вопросу о понятии и правовой природе налогового администрирования / А.П. Хомяков // Финансовое право. -2011. - № 4. -С. 36.

143. Хочуев, В.А. Налоговое администрирование, как особый инструмент обеспечения экономической безопасности России, научные ведомости /В.А. Хочуев. -№1(56), 2009. -С. 245.

144. Шералиев Э.Н., Халифазода С. Мавқеъ ва аҳамияти имтиёзҳои андозӣ дар рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон / Э.Н. Шералиев С. Халифазода, // Паёми Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон.- Душанбе, 2019. -№ 1 (17). -С. 36-45.

145. Шералиев Э.Н., Халифазода С. Таҷрибаи хориҷӣ оид ба тақмили механизми маъмурикунии андоз. Қисми I. / С. Халифазода, Э.Н. Шералиев // Паёми Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон.- Душанбе, 2022. -№ 1 (30). -С. 149-158.

146. Шералиев Э.Н., Халифазода С. Ҷанбаҳои назариявии тақмили механизми маъмурикунонии андоз дар шароити бӯҳрони молиявӣ / Э.Н. Шералиев, С. Халифазода, / Конфронси ҷумҳуриявии илмӣ- амалӣ дар мавзӯи Вазъи низоми бонкиии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи пандемияи коронавирус. – ш. Кӯлоб 2021.- С. 333.336.

Диссертатсия ва авторефератҳо:

147. Артеменко Д. А. Налоговые администрирование в России: направления модернизации / Д.А. Артеменко. Диссер. на соис. уч. ст. д. э. н. - Ростов-на-Дону, 2011. - С. 78.

148. Гойгереев К.К. Модернизация налогового администрирования в посткризисной экономике РФ /автореф. дис.канд. экон. наук. Орел, 2011.-С. 5.

149. Гончаренко Л.И. Методология налогообложения и налогового администрирования в коммерческих банках России /Л. И. Гончаренко. Автор. На соис. уч. ст. к. э. н. -М., 2009. -С. 4.
150. Гордеева О.В. Эффективное налоговое регулирование социально-экономического развития регионов /О.В. Гордеева. Автореферат на соискание кандидата экономических наук. - Самара. - 2009г.
151. Иброхимов И.Р. Налогово-бюджетное регулирование экономики Таджикистана / И.Р. Иброхимов. Автореферат дис. -Душанбе, 2006. -24с.
152. Камышан В.А. Налоговое регулирование экономики /Автореферат на соискание кандидата экономических наук. Новосибирск. 2000.
153. Лайченкова Н.Н. Стимулы в налоговом праве: дисс. ... канд. юрид. наук. - Саратов, 2007. - 190 с.
154. Маъмуров А.М. Такмили маъмурикунонии андоз дар низоми чораҳои танзими рушди иқтисодиёти минтақа, Хучанд - 2021, рисолаи номзадӣ.
155. Убайдуллоев Ф.К. Категория «справедливость» в системе распределительных экономических отношений в воззрениях таджикских мыслителей средневековья / Ф.К. Убайдуллоев. Дисс. на соис. уч.ст... 08.00.01 - Экономическая теория (История экономической мысли). - Душанбе, 2019. 186 с.
156. Хайрзода, Ш.Қ. Рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити бесуботии молиявӣ (назария, методология, амалия) / Ш.Қ. Хайрзода - дис... д.и.и. аз рӯйи ихтисоси: 08.00.10 - Молия, гардиши пул ва қарз. - Душанбе, 2021. - С.224.
157. Халифазода С. Такмили низоми маъмурикунонии андоз дар шароити муосир (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон). - дис... д.и.и. аз рӯйи ихтисоси: 08.00.10 - Молия, гардиши пул ва қарз. - Душанбе, 2023. - 191с.

ИНТИШОРОТИ МУАЛЛИФ АЗ РЎЙИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ.

Дар мачаллаҳои тақризшаванда:

[1-М]. Султон Бахтиёр. Ҷанбаҳои назариявии ташаккул ва тақмили низоми маъмурикунонии андоз дар шароити муосир [Матн] /С. Бахтиёр., Э.Н. Шералиев., С. Халифазода // Паёми ДДТТ, 2022. - № 1(40). - С. 258-265. ISSN 2308-054X

[2-М]. Султон Бахтиёр. Ҷанбаҳои назариявии низоми маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна [Матн] С. Бахтиёр., Э.Н. Шералиев // Паёми Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, 2022. - № 1 (30). - С. 149 - 158. ISSN 2663-0389.

[3-М]. Султон Бахтиёр. Ҷанбаҳои методологии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна [Матн] С. Бахтиёр //Паёми идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2023.-№ 3 (61). - С. 145-151. ISSN 2664-0651.

[4-М]. Султон Бахтиёр. Дастгирии давлатии рушди соҳибкории хурду миёна ва маъмурикунонии он дар шароити муосир [Матн] С. Бахтиёр., Э.Н. Шералиев //Паёми Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, 2023. - № 3 (42). - С. 128 - 133. ISSN 2663-0389.

[5-М]. Султон Бахтиёр. Нишондиҳандаҳои баҳои самаранокии маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна [Матн] С. Бахтиёр. // Паёми ДДТТ, 2024. - № 1(51). - С. 167-173. ISSN 2308-054X

[6-М]. Султон Бахтиёр. Нақши ҳавасмандии андозӣ-молиявӣ дар рушди соҳибкории хурду миёна [Матн] С. Бахтиёр., Шомуродов А. Маҷалаи “Кишоварз”. -№1 (102), 2024. -С. 268-272. ISSN 2074 -5435.

Дар дигар нашрияҳо:

[7-М]. Султон Бахтиёр. Ташаккули низоми маъмурикунонии андоз ва таъсири он ба рушди соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] С. Бахтиёр // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии ҳайати профессорону устодон ва донишҷуёни ДДМИТ аз рӯи натиҷаҳои корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ бахшида ба 30-солагии Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва

«Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» (2019-2021), ш. Душанбе (12-17 апрели соли 2021). -С. 349-351.

[8-М]. Султон Бахтиёр. Такмили низоми маъмурикунонии андоз дар рушди соҳибкории хурду миёна [Матн] С. Бахтиёр., Э.Н. Шералиев //Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Арзёбии ҳолати фаъолияти соҳибкории хурду миёна дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», бахшида ба солҳои рушди саноат 2022-2026, ш. Душанбе (6-уми майи соли 2023). -С. 356-361.

[9-М]. Султон Бахтиёр. Нақши имтиёзҳои андозӣ дар таъмини амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] С. Бахтиёр., Э.Н. Шералиев //Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи «Масоили муҳими таъмини амнияти иқтисодии Тоҷикистон ва кишварҳои ҷаҳон дар шароити муосир» (Кӯлоб, 9-10. 06. 2023с.) - С. 113-115.